

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΜΣ
ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Η συμβολή των στόχων της Αειφόρου Ανάπτυξης στην
καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα**

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΡΕΜΜΥΔΑ

ΑΜ: 20005

Επιβλέπων καθηγητής: Αναστάσιος Σεπετής

**Αθήνα,
Ιούνιος 2022**

UNIVERSITY OF West ATTICA

DEPARTMENT
BUSINESS ADMINISTRATION

DIVISION
SOCIAL POLICE

MSc in HEALTH AND SOCIAL CARE
MANAGEMENT

Diploma Thesis

**The contribution of the Sustainable Development Goals
to the fight against child poverty in Greece**

ANASTASIA KREMMYDA

Registration Number: 20005

Supervisor name and surname:

Anastasios Sepetis

**Athens
June 2022**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΜΣ
ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ

**Τίτλος Εργασίας: Η συμβολή των στόχων της Αειφόρου
Ανάπτυξης στην καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας
στην Ελλάδα**

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής συμπεριλαμβανομένου και του Εισηγητή

Η μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία εξετάστηκε επιτυχώς από την κάτωθι Εξεταστική Επιτροπή:

A/α	ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
	ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΣΕΠΕΤΗΣ	ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΕΠΙ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ	
	ΓΑΒΙΗΛ ΑΜΙΤΣΗΣ	ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ	
	ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΙΕΡΡΑΚΟΣ	ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ	

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Αναστασία Κρεμμύδα του Παναγιώτη, με αριθμό μητρώου 20005 φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Διοίκηση και Διαχείριση Υπηρεσιών Υγείας και Κοινωνικής Φροντίδας» του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

*Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι 31/12/2022 μήνες και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Η Δηλούσα

Αναστάσιος Σεπετής
Επίκουρος Καθηγητής

Ψηφιακή Υπογραφή Επιβλέποντα
(Υπογραφή)

Εάν κάποιος επιθυμεί απαγόρευση πρόσβασης στην εργασία για χρονικό διάστημα 6-12 μηνών (embargo), θα πρέπει να υπογράψει ψηφιακά ο/η επιβλέπων/ουσα καθηγητής/τρια, για να γνωστοποιεί ότι είναι ενημερωμένος/η και συναινεί. Οι λόγοι χρονικού αποκλεισμού πρόσβασης περιγράφονται αναλυτικά στις πολιτικές του Ι.Α. (σελ. 6):

https://www.uniwa.gr/wp-content/uploads/2021/01/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CC%81%CF%82_%CE%99%CE%B4%CF%81%CF%85%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%85%CC%81_%CE%91%CF%80%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CC%81%CE%B%CF%85_final.pdf

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Αναστάσιο Σεπετή, ο οποίος υπήρξε υποστηρικτικός και καίριος στην καθοδήγησή του καθόλη τη διάρκεια εκπόνησης αυτής της εργασίας.

Επίσης, όλο αυτό το εγχείρημα δεν θα είχε καταστεί επιτυχές αν δεν υπήρχε η πολύτιμη αρωγή από τους καθηγητές του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Διοίκηση και Διαχείριση Μονάδων Υγείας και Κοινωνικής Φροντίδας» σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Ακόμη, ευχαριστώ όσους διέθεσαν το χρόνο τους για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου ώστε να λάβω χρήσιμες πληροφορίες που με βοήθησαν να κατανοήσω σε πρακτικό επίπεδο τις θεωρητικές γνώσεις που είχα συλλέξει.

Κλείνοντας, ευχαριστώ την οικογένειά μου που δεν έλειψε στιγμή από κοντά μου και επέδειξε υπομονή και μου συμπαραστάθηκε ώστε να ολοκληρώσω επιτυχώς την προσπάθεια αυτή.

Το παιδί είναι μαζί ελπίδα και

υπόσχεση για την ανθρωπότητα

Μαρία Μοντεσσόρι

Περιεχόμενα

Ευρετήριο Πινάκων	x
Περίληψη	xii
Abstract	xiii
Εισαγωγή	xiv
ΕΝΟΤΗΤΑ 1: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	1
Κεφάλαιο 1: Το φαινόμενο της φτώχειας	1
Εισαγωγή	1
1.1. Έννοια και διακρίσεις της φτώχειας	1
1.2. Ιστορική Αναδρομή	3
1.3. Κύριες αιτίες φτώχειας	8
1.3.1. Οικονομικοί Παράγοντες	8
1.3.2. Κοινωνικοί παράγοντες	9
1.3.3. Περιβαλλοντικοί παράγοντες	10
1.4. Δείκτες μέτρησης του φαινομένου της φτώχειας	11
1.4.1. Δείκτες μέτρησης της φτώχειας στον γενικό πληθυσμό	11
1.4.2. Δείκτες μέτρησης της φτώχειας στον παιδικό πληθυσμό (0-17)..	13
Συμπεράσματα	14
Κεφάλαιο 2: Φτώχεια & Παιδική ηλικία	14
Εισαγωγή	14
2.1. Ιστορικο-κοινωνικές αντιλήψεις για την παιδική ηλικία	14
2.2. Τα δικαιώματα των παιδιών	16
2.4. Τα παιδιά που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας	19
Συμπεράσματα	22
Κεφάλαιο 3: Διαστάσεις της φτώχειας	22
Εισαγωγή	22
3.1. Φτώχεια και Υγεία	22
3.1.1. Φτώχεια και Σωματική Υγεία	22
3.1.2. Φτώχεια και Ψυχική Υγεία	26
3.2. Φτώχεια και εκπαίδευση	26
3.3. Φτώχεια και εργασία	31
3.4. Φτώχεια και συνθήκες διαβίωσης	33
Συμπεράσματα	35
Κεφάλαιο 4: Αειφόρος Ανάπτυξη	36
Εισαγωγή	36
4.1. Ορισμός Αειφόρου Ανάπτυξης	36
4.2. Ιστορική αναδρομή	38
4.3. Στόχοι Αειφόρου Ανάπτυξης	39
4.4. Οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης σύμφωνα με τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών	39

4.5. Διαστάσεις Αειφόρου Ανάπτυξης	40
4.5.1. Περιβαλλοντική Διάσταση	42
4.5.2. Οικονομική Διάσταση.....	42
4.5.3. Κοινωνική Διάσταση.....	43
4.6. Κατηγορίες Αειφόρου Ανάπτυξης	43
4.7. Δείκτες Αξιολόγησης της Αειφόρου Ανάπτυξης	44
4.7.1. Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη (United Nations Commission on Sustainable Development)	45
4.7.2. Κατάλογος Ευημερίας (Wellbeing Index).....	45
4.7.3. Κατάλογος Περιβαλλοντικής Αειφορίας (Environmental Sustainability Index).....	45
4.7.4. Global Scenario Group	46
4.7.5. Οικολογικό Αποτύπωμα (Ecological Footprint)	46
4.7.6. Ο Δείκτης της Αυθεντικής Προόδου (Genuine Progress Indicator)	47
4.7.7. Διυπηρεσιακή Ομάδα Εργασίας των ΗΠΑ για τους Δείκτες της Αειφόρου Ανάπτυξης (U.S. Interagency Working Group on Sustainable Development Indicators)	47
4.7.8. Σύστημα Δεικτών Για την Αειφόρο Ανάπτυξη της Κόστα Ρίκα (Costa Rica System of Indicators for Sustainable Development).....	47
4.7.9. Κατάλογος Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Growth Index)	47
Συμπεράσματα.....	48
Κεφάλαιο 5: Αειφόρος Ανάπτυξη και παιδική φτώχεια	48
Εισαγωγή.....	48
5.1. Η σύνδεση των στόχων της Αειφόρου Ανάπτυξης και η παιδική φτώχεια	48
5.2. Το νομοθετικό πλαίσιο για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση σύμφωνα με τους στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης.....	51
5.3. Προτοβουλίες για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας από την Ευρωπαϊκή Ένωση	52
5.3.1. Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη	52
5.3.2. Επένδυση για τα παιδιά: Σπάζοντας τον κύκλο της μειονεξίας (σύσταση 2013/112/ΕΕ)	53
5.3.3. Ψήφισμα για τη «Μείωση της ανισότητας και συγκεκριμένα της παιδικής φτώχειας»	54
5.3.4. Ευρωπαϊκός Πυλώνας για τα Κοινωνικά Δικαιώματα	55
5.3.5. «Ευρώπη 2020: Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη»	55
5.3.6. Εγγύηση για το παιδί (Child Guarantee)	56
5.3.7. Εγχείρημα Ευρώπη 2030	57
Κεφάλαιο 6: Η παιδική φτώχεια στην Ελλάδα	58
Εισαγωγή.....	58

6.1. Η παιδική φτώχεια στην Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες	58
6.2. Η παιδική φτώχεια στην Ελλάδα	64
6.3. Η παιδική φτώχεια στην Ελλάδα ανά περιφέρειες	68
6.4. Πρωτοβουλίες για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας από την Ελλάδα	69
6.4.1. Εθνική Στρατηγική για Αειφόρο Ανάπτυξη	69
6.4.2. Νέα Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη και τη Μείωση της Φτώχειας	70
6.4.3. Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού	71
6.4.4. Εγγύηση για το παιδί.....	73
6.4.5. Το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης 2014-2020	74
6.4.6. Το Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2021-2017	74
6.5. Αποδοτικότητα των μέτρων που έχουν εφαρμοστεί για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας.....	75
Συμπεράσματα	76
Κεφάλαιο 7: Καλές πρακτικές για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας που προτείνονται και εφαρμόζονται από διεθνείς οργανισμούς και ευρωπαϊκές χώρες.....	77
Εισαγωγή	77
7.1. Διεθνές Ταμείο Επείγουσας Βοήθειας των Ηνωμένων Εθνών για τα Παιδιά (UNICEF)	77
7.2. Παγκόσμια Τράπεζα	78
7.3. Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ)	79
7.4. Ευρωπαϊκή Ένωση	81
7.5. Παραδείγματα ευρωπαϊκών χωρών	82
7.5.1. Το παράδειγμα της Γερμανίας	82
7.5.2. Το παράδειγμα της Ισπανίας	83
7.5.3. Το παράδειγμα της Σκωτίας	83
Συμπεράσματα.....	84
ΕΝΟΤΗΤΑ 2: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	85
Κεφάλαιο 1: Μεθοδολογία της έρευνας	85
1.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας	85
1.2. Ερευνητικά ερωτήματα	85
1.3. Επιλογή ερευνητικής μεθόδου	85
1.4. Μέσα συλλογής δεδομένων	86
1.5. Διεξαγωγή της έρευνας	86
1.6. Επεξεργασία ερευνητικών δεδομένων	87
1.7. Περιορισμοί της έρευνας.....	87
Κεφάλαιο 2: Τα αποτελέσματα της έρευνας	87
2.1. Γενικά χαρακτηριστικά του δείγματος	87

2.2. Το πρώτο μέρος της έρευνας: Γενική θεώρηση για την Αειφόρο Ανάπτυξη και την παιδική φτώχεια	88
2.3. Το δεύτερο μέρος της έρευνας: Εφαρμογή των υφιστάμενων πολιτικών	92
2.4. Το τρίτο μέρος της έρευνας: Βελτίωση των Υφιστάμενων Πολιτικών & Ανάπτυξη Νέων Πολιτικών	98
Συμπεράσματα.....	102
Προτάσεις.....	104
Βιβλιογραφικές Πηγές	106
Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία.....	106
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία.....	108
Διαδίκτυο.....	112

Ευρετήριο Πινάκων

<u>Πίνακας 1: Κατανομή καλλιεργητών γης στο Πικαρντί τον 13^ο αιώνα (πηγή: Fossier, 1970: 140)</u>	6
<u>Πίνακας 2: Κατανομή οικογενειών με εισόδημα κάτω των \$3.000 κατά το έτος 1961. (πηγή: Orshansky, 1963: 4)</u>	19
<u>Πίνακας 3: κατανομή των οικογενειών ανά οικογενειακή κατάσταση, μέσο εισόδημα και αριθμό παιδιών κατά το έτος 1961. (πηγή: Orshansky, 1963: 7)</u>	20
<u>Πίνακας 4: Κατανομή οικογενειών ανά αριθμό παιδιών και το μέσο εισόδημά τους κατά το έτος 1961. (πηγή: Orshansky, 1963: 4)</u>	20
<u>Πίνακας 5: Κίνδυνος Φτώχειας ανά επίπεδο εκπαίδευσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά τα έτη 2016-2020 (πηγή: Eurostat)</u>	30
<u>Πίνακας 6: Αριθμός παιδιών ηλικίας 5-17 ετών που εργάζονται στην υποσαχάρια Αφρική κατά τα έτη 2016-2020 (πηγή: ILO & UNICEF, 2021)</u>	32
<u>Πίνακας 7: Ποσοστά ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά τα έτη 2015-2019 (πηγή: Eurostat)</u>	33
<u>Πίνακας 8: Ποσοστά φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις κατά τα έτη 2015-2020 (πηγή: Eurostat)</u>	33
<u>Πίνακας 9: Ποσοστά σοβαρής υλικής αποστέρησης και κοινωνικού αποκλεισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά τα έτη 2015-2020 (πηγή: Eurostat)</u>	34
<u>Πίνακας 10: Υλική αποστέρηση σε 5 ή περισσότερα είδη σε νοικοκυριά που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας ανά τύπο οικογένειας (πηγή: Eurostat, EU-SILC)</u>	35
<u>Πίνακας 11: Επιβάρυνση από το κόστος στέγασης στις χώρες της Ε.Ε. ανά κατάσταση φτώχειας κατά τα έτη 2012-2020 (πηγή: Eurostat)</u>	35

<u>Πίνακας 12: Τα βήματα για την αναγνώριση της Αειφόρου Ανάπτυξης και των στόχων της (πηγή: Mensah, 2019:7)</u>	39
<u>Πίνακας 13: Οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών και η αντιστοιχία τους με τις τρεις διαστάσεις της Αειφόρου Ανάπτυξης (πηγή: Barbier & Burgess, 2017: 7)</u>	40
<u>Πίνακας 14: Ποσοστά παιδιών που στερούνται δύο ή περισσότερα στοιχεία ανά χώρα (Πηγή: Eurostat, EU-SILC, 2009)</u>	60
<u>Πίνακας 15: Λίστα με στοιχεία βάσει της οποίας έγινε η μέτρηση για την υλική αποστέρηση (Πηγή: Eurostat, EU-SILC, 2009)</u>	60
<u>Πίνακας 16: Ποσοστά παιδιών με στέρηση σε χώρες με κατά κεφαλή ΑΕΠ \$13.000-25.000 (Πηγή: Eurostat, EU SILC, 2009)</u>	61
<u>Πίνακας 17: Ποσοστά παιδιών με στέρηση σε χώρες με κατά κεφαλή ΑΕΠ \$25.000-36.000 (Πηγή: Eurostat, EU SILC, 2009)</u>	61
<u>Πίνακας 18: Ποσοστά παιδιών με στέρηση σε χώρες με κατά κεφαλή ΑΕΠ \$36.000-85.000 (Πηγή: Eurostat, EU SILC, 2009)</u>	61
<u>Πίνακας 19: Ποσοστά παιδιών ηλικίας 0-17 ετών σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (Πηγή: Eurostat)</u>	63
<u>Πίνακας 20: Πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό κατά το έτος 2020 (πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.)</u>	65
<u>Πίνακας 21: Κίνδυνος Φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις για τις ηλικίες 0-17 έτη στην Ελλάδα κατά τα έτη 2010-2020 (πηγή: Eurostat)</u>	66
<u>Πίνακας 22: Ποσοστά ατόμων με υλικές στερήσεις στις ηλικίες 0-17 κατά τα έτη 2009-2020 (πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.)</u>	66
<u>Πίνακας 23: Ποσοστά κινδύνου φτώχειας ανάλογα με τη σύνθεση του νοικοκυριού κατά το έτος 2020 (πηγή: EUROSTAT)</u>	67
<u>Πίνακας 24: Νοικοκυριά που αντιμετωπίζουν δυσμενείς συνθήκες στην κατοικία τους κατά τα έτη 2010 & 2020 (πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ)</u>	67
<u>Πίνακας 25: Ποσοστά μείωσης συνολικού χάσματος ακραίας παιδικής φτώχειας για τις ηλικίες 0-17 ετών (πηγή: Ματσαγγάνης και συν., 2017:89)</u>	76
<u>Πίνακας 26: Στόχοι που έχουν τεθεί για τη μείωση της παιδικής φτώχειας (πηγή: Child Poverty (Scotland) Act 2017)</u>	84
<u>Πίνακας 27: Συχνότητες και ποσοστά της θέσης των ερωτώμενων στον φορέα</u>	88
<u>Πίνακας 28: Έλεγχος εγκυρότητας των ερωτήσεων 1-5 της έρευνας ..</u>	88
<u>Πίνακας 29: Έλεγχος εγκυρότητας των ερωτήσεων 6-11 της έρευνας.</u>	92

Περίληψη

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού έχει ως στόχο τον επαναπροσδιορισμό της θέσης του παιδιού στην κοινωνία. Το παιδί είναι πλέον φορέας δικαιωμάτων. Όμως, η παιδική φτώχεια, που προκαλείται από εξωγενείς παράγοντες, εμποδίζουν το παιδί να ασκήσει τα κατοχυρωμένα δικαιώματά του. Το παιδί, σύμφωνα με τις νέες αντιλήψεις για την παιδική φτώχεια, είναι το μέλος εκείνο της κοινωνίας στο οποίο καταλήγουν οι κοινωνικές διαστάσεις της φτώχειας. Η καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας εντάσσεται στο γενικό πλαίσιο των πολιτικών αντιμετώπισης της φτώχειας. Κατά συνέπεια, η παιδική φτώχεια προσδιορίζεται με βάση τα γενικότερα ποσοστά των φτωχών νοικοκυριών.

Στην Ελλάδα, παρά την ανοδική πορεία του βιοτικού επιπέδου από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κι έπειτα, τα ποσοστά παιδικής φτώχειας και υλικής αποστέρησης παραμένουν ιδιαίτερα υψηλά. Βέβαια, συγκριτικά με το παρελθόν, τα φτωχά παιδιά έχουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Παρόλα αυτά, παρατηρείται αδυναμία πρόσβασης των φτωχών παιδιών στην εκπαίδευση και την υγεία, ανεπαρκής στέγαση και αποκλεισμός από βασικά αγαθά και υπηρεσίες που απολαμβάνουν οι συνομήλικοί τους.

Σε αυτό το πλαίσιο η Αειφόρος Ανάπτυξη επιχειρεί να αντιμετωπίσει όλες εκείνες τις αιτίες που εμποδίζουν τους ανθρώπους να πραγματοποιήσουν τα δικαιώματά τους όπως αυτά έχουν οριστεί από τη Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Συνεπώς, η εξάλειψη της φτώχειας αποτελεί ένα από τους κύριους στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης όπως αυτοί έχουν οριστεί από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών. Ωστόσο, διαφαίνεται πως υπάρχει σύνδεση και αλληλεπίδραση ανάμεσα στους στόχους και πως η πρόοδος ενός στόχου δεν μπορεί παρά να επηρεάσει και τους υπόλοιπους προς την προοδευτική αυτή πορεία.

Γι' αυτό και εξετάζεται η αντιμετώπιση του φαινομένου της φτώχειας αλλά και της παιδικής φτώχειας ειδικότερα, υπό το πρίσμα των στόχων της Αειφόρου Ανάπτυξης. Επίσης, διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης συμβάλλουν στην καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα.

Λέξεις – κλειδιά: παιδική φτώχεια, φτώχεια, αειφόρος ανάπτυξη, ΣΒΑ, δείκτες παιδικής φτώχειας, δείκτες αειφόρου ανάπτυξης

Abstract

The aim of the Convention on the Rights of the Child is the re-establishment of the child's status in society. Every child should be the subject of its own rights. Nevertheless, child poverty, caused by external factors, prevents children from exercising their regulated rights. Children, according to new perceptions of child poverty, are the members of the society to whom all social dimensions of poverty result. The fight against child poverty is included in the general framework of fighting poverty policies. Therefore, child poverty is measured on the basis of the general proportion of poor households.

In Greece, despite the upward trend of living standards from the Second World War and on, the percentages of child poverty and material deprivation are still high. Of course, compared to the past, poor children lead better lives in terms of living conditions. However, poor children lack access to education and health services, have inadequate accommodation and are excluded from basic goods and services that their peers enjoy.

In this context, Sustainable Development tries to face all those reasons which prevent people to fulfill their rights as they have been defined by the Convention on Human Rights and the Convention on the Rights of the Child. So, poverty eradication is one of the primary goals as they have been designated by the United Nations. All these considered, there seems to be a connection and an interaction among the targets and the progress towards the fulfillment of one target cannot act otherwise but influence all the others towards this progressive tendency.

That is why coping with the phenomenon of poverty and child poverty specifically is studied in the light of Sustainable Development targets. Additionally, the way in which Sustainable Development targets contribute to fight against child poverty in Greece is also examined.

Key – words: child poverty, poverty, sustainable development, SDGs, child poverty indicators, sustainable development indicators

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια η παιδική φτώχεια ως φαινόμενο έχει απασχολήσει πλήθος επιστημονικών πεδίων τα οποία εργάζονται για την αντιμετώπισή της. Η εξήγηση εδράζεται στη σπουδαιότητα της παιδικής φτώχειας, στο ρόλο που διαδραματίζει στην εξέλιξη του ατόμου στην ενήλικη ζωή και στη διαγενεακή μεταβίβασή της και στο γεγονός ότι οι σύγχρονες προοδευτικές κοινωνίες θα έπρεπε να χαρακτηρίζονται από τις συντονισμένες δράσεις τους για την αντιμετώπιση του φαινομένου.

Από την άλλη πλευρά, η Αειφόρος Ανάπτυξη εξ ορισμού είναι άμεσα συνυφασμένη με την αντιμετώπιση της φτώχειας γι αυτό και τα Ηνωμένα Έθνη θέτουν την εξάλειψή της ως πρώτο στόχο ανάμεσα στους 17 στόχους για την βιώσιμη ανάπτυξη. Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί πως όλοι οι στόχοι αλληλοσυμπληρώνονται και αλληλεπιδρούν.

Σκοπός της εργασίας αυτής στο θεωρητικό μέρος είναι να παρουσιάσει το φαινόμενο της παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα σήμερα και να συνδέσει τους στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης με την εξάλειψη του φαινομένου γενικά αλλά και στην ελληνική πραγματικότητα ειδικότερα. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού αναλύονται οι διαστάσεις της φτώχειας, οι γενεσιουργές αιτίες της καθώς επίσης και οι ενέργειες που έχουν γίνει σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο για την αντιμετώπισή της. Αναφορικά με το ερευνητικό μέρος της εργασίας καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια από το στάδιο του σχεδιασμού μέχρι το στάδιο της ανάλυσης των αποτελεσμάτων ώστε να διερευνηθεί η ευαισθητοποίηση και η γνώση των εμπλεκόμενων φορέων σε θέματα Αειφόρου Ανάπτυξης και παιδικής φτώχειας. Επίσης, επιχειρήθηκε να εξεταστεί ο βαθμός στον οποίο εφαρμόζονται οι υφιστάμενες πολιτικές μέσα από Εθνικές Στρατηγικές και Σχέδια Δράσης και τελικά να συζητηθεί η βελτίωση των πολιτικών που υπάρχουν και η ανάγκη για σχεδιασμό νέων πολιτικών.

Συνεπώς, στο πρώτο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους αναλύεται το φαινόμενο της φτώχειας μέσα από την αποσαφήνιση της έννοιας του, της ιστορικής του πορείας και των αιτιών που το δημιουργούν. Επίσης, αναφέρονται οι δείκτες μέτρησης της φτώχειας στον γενικό και στον παιδικό πληθυσμό.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται η σύνδεση ανάμεσα στη φτώχεια και την παιδική ηλικία και επιχειρείται να διαχωριστεί η παιδική φτώχεια από το γενικότερο φαινόμενο της φτώχειας.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται οι διαστάσεις της φτώχειας και ο τρόπος που αυτή αλληλεπιδρά με την υγεία, την εκπαίδευση, την εργασία και τις συνθήκες διαβίωσης.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης, η ιστορική της εξέλιξη ενώ αναλύονται οι στόχοι και οι

διαστάσεις της. Επίσης, γίνεται μια προσπάθεια αναφοράς στους κυριότερους δείκτες μέτρησής της.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται η σύνδεση της Αειφόρου Ανάπτυξης και της παιδικής φτώχειας και αναφέρονται οι πρωτοβουλίες που έχουν παρθεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την Αειφόρο Ανάπτυξη και την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας.

Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το φαινόμενο της παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα, οι πρωτοβουλίες αντιμετώπισής της σε εθνικό επίπεδο αλλά εξετάζεται και η αποδοτικότητα των υφιστάμενων μέτρων.

Το έβδομο κεφάλαιο περιλαμβάνει τις καλές πρακτικές που έχουν εφαρμοστεί σε διεθνές επίπεδο από διάφορους οργανισμούς αλλά και σε επίπεδο ευρωπαϊκών χωρών.

Στο πρώτο κεφάλαιο του ερευνητικού μέρους παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας μέσα στην οποία αναλύεται ο σκοπός, τίθενται τα ερευνητικά ερωτήματα και δίνονται

ΕΝΟΤΗΤΑ 1: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο 1: Το φαινόμενο της φτώχειας

Εισαγωγή

Το φαινόμενο της φτώχειας έχει υπάρξει σε όλες τις κοινωνίες ακόμα και σε εκείνες των οποίων η οικονομία δεν βασιζόταν στο χρήμα ως μέσο συναλλαγής. Όμως παρόλη την μακρόχρονη πορεία του φαινομένου της φτώχειας είναι δύσκολο να υπάρξει ένας σαφής και ενιαίος ορισμός.

Στο κεφάλαιο αυτό, λοιπόν, γίνεται μια προσπάθεια να δοθεί ένας ορισμός για τη φτώχεια και να αναλυθούν οι διαστάσεις της. Επίσης, παρουσιάζεται η ιστορική της εξέλιξη ανά τους αιώνες και οι αιτίες ύπαρξής της. Στο τελευταίο μέρος αναφέρονται οι δείκτες που χρησιμοποιούνται ώστε να δοθεί η δυνατότητα να μετρηθεί τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο προκειμένου να σχεδιαστούν στρατηγικές και προγράμματα κοινωνικής πολιτικής.

1.1. Έννοια και διακρίσεις της φτώχειας

Η φτώχεια είναι ενδημικό φαινόμενο της κάθε κοινωνίας και ως εκ τούτου η κάθε κοινωνία αντιλαμβάνεται και αντιμετωπίζει με διαφορετικό τρόπο τόσο τη φτώχεια όσο και τους ανθρώπους που πλήττονται από αυτή (Messu, 2013: 172). Επίσης, το φαινόμενο της φτώχειας είναι πολύπλοκο και πολυδιάστατο πρόβλημα που δεν μπορεί να περιοριστεί σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο. Για τους λόγους αυτούς, η παραγωγή ενός ορισμού για τη φτώχεια είναι μια διαδικασία που επιδέχεται κριτική ανάλογα με την προσέγγιση και το θεωρητικό υπόβαθρο για την εξήγηση του φαινομένου.

Συνεπώς, ο ορισμός που φαίνεται να είναι κοινά αποδεκτός είναι αυτός που κατάληξαν οι συμμετέχοντες στη Διάσκεψη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για την κοινωνική ανάπτυξη που έλαβε χώρα στην Κοπεγχάγη το 1995. Η φτώχεια, λοιπόν, είναι δυνατόν να εκδηλωθεί με

διάφορους τρόπους, με κύρια χαρακτηριστικά την έλλειψη εισοδήματος και επαρκών παραγωγικών πόρων προκειμένου να εξασφαλιστούν τα μέσα διαβίωσης, την πείνα ή τον υποσιτισμό, την κακή υγεία και την αυξημένη νοσηρότητα και θνησιμότητα από ασθένεια, την περιορισμένη ή καθόλου πρόσβαση στην εκπαίδευση και σε άλλες βασικές υπηρεσίες, την έλλειψη ή ανεπάρκεια στέγασης, τα μη ασφαλή περιβάλλοντα, τις κοινωνικές διακρίσεις και τον αποκλεισμό. Επιπλέον, χαρακτηρίζεται από έλλειψη συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, τη δημόσια και πολιτιστική ζωή της κοινότητας.

Συμβαίνει σε όλες τις χώρες: ως μαζική φτώχεια σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες ή ως μικρές ομάδες φτωχών μέσα στις αναπτυγμένες χώρες ως απώλεια των μέσων επιβίωσης εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, ως συγκυριακή (ή ξαφνική) φτώχεια σαν αποτέλεσμα φυσικής καταστροφής ή εμπόλεμης σύρραξης, ως φτώχεια εργατών με χαμηλό μεροκάματο, ως απόλυτη φτώχεια ανθρώπων που δεν συμπεριλαμβάνονται σε συστήματα στήριξης οικογένειας, κοινωνικούς θεσμούς ή δίκτυα ασφαλείας γενικότερα.

Η απόλυτη φτώχεια, ιδιαίτερα, είναι μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από σοβαρή αποστέρηση βασικών ανθρώπινων αναγκών, συμπεριλαμβανομένου του φαγητού, ασφαλούς πόσιμου νερού, εγκαταστάσεων υγιεινής, υγείας, στέγης, εκπαίδευσης και πληροφοριών. Δεν εξαρτάται μόνο από το εισόδημα αλλά και από την πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες (United Nations, 1996: 38). Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, ως κατώφλι απόλυτης φτώχειας έχει οριστεί η διαβίωση με λιγότερο από 1.90 δολάρια την ημέρα (Lanker, et al., 2020:1).

Αντίθετα, η σχετική φτώχεια αποτυπώνει την κατάσταση των ατόμων σε μια συγκεκριμένη κοινωνία. Αναφέρεται σε άτομα των οποίων το βιοτικό επίπεδο είναι χαμηλότερο από το γενικό βιοτικό επίπεδο της συγκεκριμένης κοινωνίας τη δεδομένη χρονική στιγμή. Κατά συνέπεια, τα άτομα αυτά δεν είναι δυνατό να συμμετέχουν στις συνήθεις καθημερινές δραστηριότητες (Σούλης, 2015: 296).

1.2. Ιστορική Αναδρομή

Η μελέτη για τη φτώχεια στην προ-νεωτερική εποχή αποτελεί πρόκληση. Πρώτον, γιατί οι ιστορικοί έχουν σχετικά λίγες πηγές για να στηρίξουν τις έρευνές τους. Σε πολλές κοινωνίες, ο ορισμός της υλικής φτώχειας είναι μια έννοια σχετικά νέα. Αυτό καθιστά δύσκολη τόσο τη λεπτομερή ανάλυση όσο και την εμβάθυνση της κατανόησης. Δεύτερον, υπάρχουν σοβαρές διαφοροποιήσεις ανά τον κόσμο. Πριν τον 16^ο αιώνα οι αιτίες καθώς και οι αντιδράσεις για τη φτώχεια είχαν αφετηρία τους συσχετισμούς μέσα στην ίδια την κοινωνία. Μετά τον 16^ο αιώνα και την εμπορική διασύνδεση Αφρικής και Ευρώπης πλέον το φαινόμενο της φτώχειας δεν αφορούσε το τοπικό επίπεδο. Συνεπώς, η ιστορία της φτώχειας θα πρέπει να αναζητηθεί στις διαφορετικές κοινωνικο-οικονομικές, πολιτισμικές και πολιτικές πτυχές που υπάρχουν σε κάθε πολιτισμό, ειδικότερα στο σύστημα διανομής του πλούτου και τις θρησκευτικές αντιλήψεις που είχαν (Beaudoin, 2007: 5).

Το βασικότερο κοινό γνώρισμα των φτωχών από όλους τους προ-νεωτερικούς πολιτισμούς εκτός από την πείνα είναι η αθλιότητα και η ανασφάλεια. Ασχέτως του βαθμού εμπορικής ανάπτυξης, όλες οι κοινωνίες ήταν αγροτικές. Επιπλέον, παρόλα τα τεχνολογικά επιτεύγματα ανά τους αιώνες η τεχνολογία φαίνεται να περιορίζει την προμήθεια της διαθέσιμης τροφής. Υπάρχει μια ασαφής σύνδεση ανάμεσα στην τεχνολογία, την αγροτική παραγωγή και την αύξηση του πληθυσμού αλλά το κοινό χαρακτηριστικό είναι ο φόβος της πείνας. Κι έτσι, ο ορισμός της φτώχειας είναι η αδυναμία να κρατηθεί κάποιος στη ζωή κι όχι η έλλειψη υλικών αγαθών. Άλλωστε, στον προ-νεωτερικό κόσμο η έλλειψη τροφίμων ήταν κάτι συνηθισμένο. Στην αρχαία Αθήνα, για παράδειγμα, μια φορά κάθε έξι χρόνια ανάμεσα στο 403-323 π.Χ. υπήρχε έλλειψη τροφίμων ενώ στην αρχαία Ρώμη ήταν μια φορά κάθε πέντε χρόνια ανάμεσα στο 123-50 π.Χ. (Beaudoin, 2007: 18).

Η χρόνια πείνα και ο υποσιτισμός ήταν μια κοινή μορφή φτώχειας στον προ-νεωτερικό κόσμο και μπορούσε να αφορά μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Δεδομένων των περιορισμών στα αγροτικά πλεονάσματα, μεγάλη πλειοψηφία του παγκόσμιου πληθυσμού είχε σοβαρή πιθανότητα

να υποφέρει από συγκυριακή φτώχεια. Ο πληθυσμός είχε όλα τα φυσικά μέσα να υποστηρίξει τον εαυτό του σε πολύ καλές συνθήκες (υγεία, καλοκαιρία, πρόσβαση σε γη και άλλες πηγές κτλ.) αλλά σπάνια παραγόταν αρκετή ποσότητα τροφής προκειμένου να αντέξουν τις διακυμάνσεις σε ασταθείς συνθήκες διαβίωσης. Στις καλές εποχές το πεινιχρό πλεόνασμα που παραγόταν βοηθούσε στην υποστήριξη των απόρων και των δομικά φτωχών ατόμων και αν η κρίση ήταν σοβαρή και μακράς διάρκειας της ελίτ που ίσως να συγκαταλεγόταν στους συγκυριακά φτωχούς (Beaudoin, 2007: 19).

Συνεπώς, η φτώχεια στις προ-νεωτερικές κοινωνίες μπορεί να μεταφραζόταν σε ατομική εξαθλίωση ή μαζική συγκυριακή φτώχεια. Για την εξαθλίωση, οι αιτίες της φτωχοποίησης ήταν ίδιες καθόλη τη διάρκεια των κλασσικών και μετακλασσικών πολιτισμών – οποιαδήποτε ατυχία που καθιστούσε το άτομο ανίκανο να παρέχει στον εαυτό του τα προς το ζην. Σε αρκετές περιπτώσεις αυτή η ατυχία συνόδευε συγκεκριμένα στάδια στον κύκλο της ζωής. Τα παιδιά και οι ηλικιωμένοι, για παράδειγμα, υπέφεραν αν δεν τους παρείχε κάποιος τα απαραίτητα για επιβίωση. Γι' αυτό, τα ορφανά παιδιά ήταν ευάλωτα. Ανάμεσα στους ενήλικες στα παραγωγικά χρόνια της ζωής τους, η πείνα επικρατούσε σε αυτούς που δεν μπορούσαν να νοιαστούν για τον εαυτό τους, εξαιτίας αρρώστιας ή αναπηρίας. Είναι αδύνατον να υπολογιστούν τα ποσοστά φτώχειας για την περίοδο αυτή αλλά εφόσον η ιατρική φροντίδα ήταν σπάνια, μπορεί να γίνει αντιληπτό ότι ήταν αρκετά υψηλά. Σε κοινωνικό επίπεδο, η συγκυριακή φτώχεια ήταν συχνά αποτέλεσμα φυσικών καταστροφών ή πολέμων (Beaudoin, 2007: 30).

Η οικονομική ασφάλεια ήταν προνόμιο λίγων. Ίσως επειδή οι δυσκολίες προέκυπταν τυχαία, οι συμπεριφορές απέναντι στη φτώχεια και τη φιλανθρωπία βρίσκονταν στα φιλοσοφικά και μεταφυσικά συστήματα που επινόησαν οι πολιτισμοί για να βγάλει νόημα η ζωή τους. Η επίδραση του Χριστιανισμού υπήρξε καθοριστική από την εποχή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Πρέπει να σημειωθεί ότι στο Βυζάντιο, όπου συνυπήρχαν η χριστιανική πίστη και οι ηθικοί της νόμοι, η Ελληνική πνευματική παράδοση και το ρωμαϊκό δίκαιο, η κατώτερη τάξη αποτελούνταν από τον όχλο, τους πεινότες και τους δούλους (Πέννα,

1999: 84-87). Στα γραπτά του Ιωάννη του Χρυσόστομου αλλά και της νομοθεσίας του Βυζαντίου γίνεται ένας πρώτος διαχωρισμός μεταξύ των φτωχών, αυτών που μπορούν να εργαστούν και αυτών που δεν είναι σε θέση να εργαστούν εξαιτίας κάποιας αναπηρίας. Η Εκκλησία, λοιπόν, είχε ως αποστολή της να βοηθήσει τους φτωχούς μέσα από το εκκλησιαστικό εισόδημα. Η επικρατούσα αντίληψη ήταν ότι ο πλούτος και η δύναμη αυτών που τα κατείχαν προερχόταν από το Θεό, ενώ οι άλλοι που ήταν αδύναμοι έπρεπε στωικά να δεχθούν την κατάστασή τους (Geremek, 1997: 16).

Αντίθετα, στη Δυτική Εκκλησία, ενώ οι φτωχοί δεν αντιμετωπίζονταν με δυσφορία δεν υπήρχε κάποια εγγενής αξία στην κατάστασή τους. Μέσα από την έρευνα στα γραπτά του Γρηγόριου της Τουρ διαφαίνεται ότι η Μεροβίγγεια κοινωνία δεν αποδεχόταν τους φτωχούς. Από τον 11^ο και τον 12^ο αιώνα και έπειτα από τις διδαχές των Ελλήνων εκκλησιαστικών πατέρων και της εμπειρίας του Ανατολικού μοναχισμού η φτώχεια άρχισε να θεωρείται πνευματική αξία (Geremek, 1997: 16). Άλλωστε, η φτώχεια με καθαρά υλιστικούς όρους ή η υλική διάσταση της φτώχειας αναγνωρίστηκε μετά τον 12^ο αιώνα με την επίδραση του Χριστιανισμού (Beaudoin, 2007:30).

Χαρακτηριστικό της μεσαιωνικής γεωργίας ήταν η περιορισμένη απόδοση. Έτσι, η πλειοψηφία των αγροτών ζούσε με τον μόνιμο φόβο της πείνας. Για παράδειγμα, μια μικρή φάρμα με λίγα αποθέματα δεν θα μπορούσε να αντέξει μια κακή σοδειά, ειδικά αν αυτό συνέβαινε και δεύτερη χρονιά. Η χαμηλή παραγωγικότητα και η φεουδαρχική εκμετάλλευση έκανε τη φτώχεια ενδημική στην αγροτική ζωή (Geremek, 1994: 53-54).

Από τα μέσα του 12^{ου} αιώνα η δομή της αγροτικής ζωής άρχισε να αλλάζει γιατί η οικονομία άρχισε να βασίζεται στο χρήμα. Η εικόνα ήταν διαφορετική από χώρα σε χώρα. Στη Γαλλία οι χωρικοί που εξαγόραζαν την ελευθερία τους είναι ένα πολύ καλό παράδειγμα του τρόπου λειτουργίας των χρηματικών συναλλαγών. Κι έτσι, η κοινωνικές ανισότητες ήταν ακόμα πιο εμφανείς και ένα μεγάλο ποσοστό των αγροτών έγινε ακόμα φτωχότερο (Geremek, 1994: 55).

Κατά τον 14^ο και 15^ο αιώνα οι ομάδες αυτές γίνονται πολυπληθείς. Η ύπαρξή τους ήταν ένας μόνιμος αγώνας για επιβίωση. Η οικονομική τους αστάθεια είναι έντονη και διαφαίνεται αφού δανείζονται χρηματικά ποσά βάζοντας υποθήκη μελλοντικές σοδειές. Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται η δομή στα τέλη του 13^{ου} αιώνα στην αγροτική πόλη του Πικαρντί κατά τον Robert Fossier.

Κατηγορίες πολιτών – καλλιεργητών γης	Ποσοστό
Γηγενείς & Ζητιάνοι	13%
Ιδιοκτήτες μικρών εκτάσεων γης, τόσο ασταθείς οικονομικά που η κακή σοδειά είναι απειλή για την επιβίωσή τους	33%
Αγρότες με μεγάλα κομμάτια γης αλλά χωρίς ζώα	36%
Πλούσιοι αγρότες	19%

Πίνακας 1: Κατανομή καλλιεργητών γης στο Πικαρντί τον 13^ο αιώνα (πηγή: Fossier, 1970: 140)

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι από τους πλούσιους αγρότες μόνο το 3% κατείχε παραπάνω από 3 εκτάρια γης (Fossier, 1970: 141). Σε ένα, λοιπόν, σύστημα οργάνωσης της παραγωγής κατ' αυτόν τον τρόπο, ο μικρός παραγωγός έχασε την ανεξαρτησία του και ήταν πλέον αναγκασμένος να παράγει ένα μικρό μόνο μέρος της παραγωγής και η κατοχή των μέσων παραγωγής δεν είχε πλέον καμία σημασία (Geremek, 1994: 65).

Η ανάπτυξη των χρημάτων και των μηχανισμών της αγοράς που σηματοδότησαν τη ζωή της υπαίθρου είχαν εντονότερες συνέπειες για την πόλη. Εκεί υπήρχε εργατική δύναμη που βασιζόταν στα ημερομίσθια. Στον ύστερο Μεσαίωνα, ωστόσο, αναπτύχθηκε η εξειδίκευση και ο επιμερισμός της εργασίας δημιουργώντας μια νέα τάξη ανειδίκευτων εργατών (Geremek, 1994: 65). Και μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα, εξαιτίας της μηχανοποίησης όπως η γραμμή παραγωγής, απλοποιήθηκε η παραγωγική διαδικασία και έτσι απαιτούνταν λιγότερο πολύπλοκες δεξιότητες. Κατά συνέπεια, η νέα τάξη των ανειδίκευτων βιομηχανικών εργατών ήταν πολυπληθής, αυξάνοντας τις πιθανότητές τους να πτωχεύσουν (Beaudoin, 2007: 59).

Παράλληλα, το ημερομίσθιο δεν μπορούσε να αυξηθεί γιατί αυτό θα προκαλούσε αύξηση του πληθυσμού, η οποία με τη σειρά της θα οδηγούσε σε εκ νέου μείωση των ημερομισθίων. Αυτή η συγκράτηση των ημερομισθίων ήταν ο «σιδηρούν νόμος των μισθών» του Βρετανού οικονομικού θεωρητικού David Ricardo (Geremek, 1994: 69). Κι έτσι,

οι εργάτες κατέληγαν να εργάζονται 55 με 70 ώρες την εβδομάδα, ενώ δεν μπορούσε να γίνει καμιά αποταμίευση σε περίπτωση ατυχήματος ή ασθένειας (Cipolla, 1988: 58).

Η εκβιομηχάνιση των χωρών οδήγησε τον πληθυσμό να μετατοπιστεί από την ύπαιθρο στα αστικά κέντρα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τον συνωστισμό και τη μόλυνση των περιοχών. Οι εργάτες έπρεπε να καταβάλλουν υψηλά ενοίκια με πολύ μικρά καταλύματα ενώ ταυτόχρονα δεν υπήρχε αποχετευτικό δίκτυο κι έτσι το πόσιμο νερό συχνά αναμιγνυόταν με τα απόβλητα. Θανατηφόρες επιδημίες, όπως η χολέρα, γρήγορα εμφανίστηκαν μειώνοντας το προσδόκιμο ζωής σε δυο χρόνια λιγότερο από το προσδόκιμο ζωής που είχε υπολογιστεί για τον Κρομανιόν. Ακόμα κι αν κάποιος είχε καλή υγεία και σταθερή απασχόληση, ήταν δύσκολο να βρει αξιοπρεπή στέγαση με λογικό αντίτιμο (Geremek, 1994: 66).

Στα πρώιμα στάδια της εκβιομηχάνισης, επικράτησε η δομική φτώχεια. Ακόμα και οι διοικητικοί υπάλληλοι ήταν δύσκολο να έχουν χρήματα για να ικανοποιήσουν όλες τους τις ανάγκες για επιβίωση ενώ ταυτόχρονα να έχουν χρήματα για ένδυση/υπόδηση. Οι χαμηλοί μισθοί, λοιπόν, ώθησαν και τις γυναίκες να εργαστούν κι αυτό ήταν ένα στοιχείο της κοινωνικής θέσης που κατείχαν . Πολλά εργοστάσια, δε, προσλάμβαναν γυναίκες για να πληρώνουν χαμηλά ημερομίσθια, εφόσον οι γυναίκες εύκολα εκφοβίζονταν και γενικότερα ήταν περισσότερο συγκαταβατικές (Beaudoin, 2007: 77).

Η εκβιομηχάνιση, επίσης, παγίωσε τη σχέση ανάμεσα σε φύλο και φτώχεια. Καταρχήν, οι εργοδότες και οι άντρες της εργατικής τάξης έψαχναν να διατηρήσουν τις θέσεις για εξειδικευμένο προσωπικό και υψηλότερους μισθούς για τον αντρικό πληθυσμό. Φυσικά και οι γυναίκες έκαναν εξειδικευμένη εργασία, ειδικά τα κεντήματα, αλλά κοινωνικά δεν οριζόταν ως εξειδίκευση. Επιπλέον, όπου ήταν δυνατόν οι γυναίκες αποκλείονταν από την εκμάθηση χρήσης πολύπλοκων μηχανών και οι μηχανές κατασκευάζονταν έχοντας υπόψη τους άντρες. Και όπου χρειάζονταν γυναίκες να χειρίζονται μηχανές, αυτό συνεπαγόταν χαμηλότερα ημερομίσθια (Beaudoin, 2007: 77). Αυτές οι μισθολογικές διαφοροποιήσεις έκαναν τις γυναίκες ευάλωτες στη φτώχεια (Geremek, 1994: 236).

Στη βιομηχανική εποχή, η συγκυριακή φτώχεια άλλαξε μορφή. Ενώ στις αγροτικές οικονομίες η φτώχεια ήταν αποτέλεσμα κακής συγκομιδής, στις βιομηχανοποιημένες οικονομίες η συγκυριακή φτώχεια συνδέεται με την οικονομική κρίση ως συνέπεια της έλλειψης ρευστότητας, της μείωσης της παραγωγής και της ανεργίας (Beaudoin, 2007: 80). Τέτοιες κρίσεις σημειώθηκαν ανάμεσα στο 1873 και 1895 και το 1929 και όλη τη δεκαετία του 1930. Το συμπέρασμα από τις κρίσεις αυτές είναι ότι η φτώχεια, δομική ή συγκυριακή είναι άμεσα

συνυφασμένη και πηγάζει από τη λειτουργία της παγκόσμιας οικονομίας (Geremek, 1994: 236).

Η οικονομική κρίση που έπληξε τις βιομηχανικές χώρες είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση της ζήτησης σε πρώτες ύλες και γεωργικά αγαθά όπως ο καφές, η ζάχαρη ή το κρέας από τις χώρες της Λατινικής Αμερικής ή της υποσαχάριας Αφρικής. Στη Λατινική Αμερική τα έτη 1930-1934 οι εξαγωγές μειώθηκαν στο 48% του αριθμού των εξαγωγών κατά τα έτη 1925-1929. Την ίδια περίοδο οι χώρες της υποσαχάριας Αφρικής υπέφεραν από πρωτόγνωρη ανεργία η οποία στη Νότια Αφρική έφτασε στο 41%. Έγιναν προσπάθειες η έλλειψη ρευστότητας να αντισταθμιστεί με καλλιέργεια γης ώστε να υπάρχει επάρκεια σε τροφές αλλά σε διάφορες περιοχές ο στόχος δεν επετεύχθη (Geremek, 1994: 236).

Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα έγιναν προσπάθειες προκειμένου να εξηγηθεί η φτώχεια με τα δεδομένα της εποχής. Έτσι, λοιπόν, στις ΗΠΑ και σύμφωνα με τον R.Hunter, ακτιβιστή σε κοινωνικούς και φιλανθρωπικούς οργανισμούς, η φτώχεια ορίστηκε ως ένα σύνδρομο του οποίου τα συστατικά στοιχεία ήταν η έλλειψη υλικών αγαθών, σωματική αναπηρία και γενικότερα ένας τρόπος ζωής που οδηγούσε στην κοινωνική και ψυχολογική περιθωριοποίηση. Το οικογενειακό ετήσιο εισόδημα που όρισε ως γραμμή φτώχειας ήταν 460 δολάρια για τον βιομηχανικό Βορρά και 300 δολάρια για τον Νότο. Διαχώρισε τους φτωχούς σε αυτούς που ζουν οριακά σε επίπεδο φτώχειας και σε αυτούς που υποστηρίζονται από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς. Υπολόγισε ότι από τα 82 εκατομμύρια κατοίκους στις ΗΠΑ, ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας (Geremek, 1994: 236).

Το 1962 έγινε άλλη μια προσπάθεια να διασαφηνιστεί το φαινόμενο της φτώχειας στις ΗΠΑ από τον M.Harrington στο έργο του «Η άλλη Αμερική». Η φτώχεια είχε πάψει να ταυτίζεται με το φόβο της πείνας ή χρόνιου υποσιτισμού και πλέον φτωχός θεωρούνταν αυτός που είχε ένα τρόπο ζωής, ο οποίος παρέκκλινε από τον κανόνα της «κοινωνίας της αφθονίας». Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ο Franklin Roosevelt υπολόγισε ότι το 1/3 του πληθυσμού των ΗΠΑ ήταν υποσιτισμένο μετά την κρίση του 1930 (Beaudoin, 2007: 97). Σύμφωνα με τον M.Harrington, 20-25% του πληθυσμού ζούσε στη φτώχεια (Geremek, 1994: 236).

1.3. Κύριες αιτίες φτώχειας

1.3.1. Οικονομικοί Παράγοντες

Η μακροχρόνια ανεργία αλλά και η ανεργία γενικότερα αποτελεί κύρια αιτία της φτώχειας καθώς τα άτομα στερούνται τη δυνατότητα να εξασφαλίσουν επαρκείς πόρους για τη διαβίωσή τους (ΟΚΕ, 2009: 18).

Οι τεχνολογικές αλλαγές και η αποβιομηχάνιση είναι δυο από τους παράγοντες που πλήττουν στην πλειονότητά τους ανειδίκευτους εργάτες με ταυτόχρονα χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των οποίων η θέση εργασίας είναι ιδιαίτερα επισφαλής σε περιόδους χαμηλής έντασης της εργασίας. Το χαμηλό εισόδημα δεν εξασφαλίζει επαρκείς πόρους για διαβίωση. Υπάρχει, επίσης, η περίπτωση η φτώχεια να είναι φαινόμενο και εντός της εργασίας όταν δεν υπάρχει σταθερή απασχόληση ή είναι μερική με χαμηλή εξειδίκευση οπότε και τα ημερομίσθια είναι χαμηλά (ΟΚΕ, 2009: 18).

Μια άλλη αιτία φτώχειας είναι η άνιση κατανομή του εισοδήματος. Για παράδειγμα, όταν ο δείκτης ανισότητας S80/S20 μιας χώρας είναι πάνω από τον μέσο όρο, αυτό σημαίνει ότι το κοινωνικό κράτος της χώρας αυτής είναι ανεπαρκές και την ίδια στιγμή η κοινωνική πολιτική που εφαρμόζεται κρίνεται ως αναποτελεσματική (ΟΚΕ, 2009: 18).

Εκτός από όλα τα παραπάνω, οι οικονομικές ανισότητες είναι δυνατό να γίνονται εντονότερες όταν απουσιάζουν δομές μακροχρόνιας φροντίδας. Κατ' αυτό τον τρόπο οι ηλικιακές ομάδες που θα χρειάζονταν ποιοτικές υπηρεσίες υγείας δεν έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε αυτές. Κι έτσι, το οικογενειακό εισόδημα επιβαρύνεται είτε γιατί καταφεύγουν στον ιδιωτικό τομέα για παροχή των υπηρεσιών είτε γιατί κάποιο μέλος της οικογένειας δεν εργάζεται προκειμένου να προσφέρει τις υπηρεσίες του (ΟΚΕ, 2009:20).

Υπάρχει όμως και μια σειρά οικονομικών παραγόντων που καθιστούν τα άτομα ανίκανα να απεγκλωβιστούν από το καθεστώς της φτώχειας στο οποίο διαβιούν. Ο πληθωρισμός είναι ένας τέτοιος παράγοντας, αφού αυξάνονται οι τιμές των αγαθών και των υπηρεσιών κι έτσι μειώνεται το εισόδημα των νοικοκυριών ενώ πολλές φορές δεν μπορούν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα μέσα διαβίωσης. Όπως είναι φυσικό, τα οικονομικά ασθενέστερα νοικοκυριά πλήττονται περισσότερο. Επίσης, το φορολογικό σύστημα, μέσω των έμμεσων φόρων, είναι φανερό ότι πλήττει ευκολότερα τα φτωχότερα νοικοκυριά. Βέβαια, στους οικονομικούς παράγοντες περιλαμβάνεται και η απώλεια εσόδων ενός κράτους μέσω της φοροδιαφυγής και της εισφοροδιαφυγής που μπορεί να θεωρηθούν ότι συμβάλλουν στην ένταση του φαινομένου της φτώχειας. Ο λόγος είναι ότι τα έσοδα θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για να ενισχύσουν το κοινωνικό κράτος (ΟΚΕ, 2008:20).

1.3.2. Κοινωνικοί παράγοντες

Στους κοινωνικούς παράγοντες που μπορούν να εντείνουν τον κίνδυνο της φτώχειας εντάσσονται το μέγεθος του νοικοκυριού, αν δηλαδή έχει εξαρτώμενα μέλη, η δομή της οικογένειας, όπου σε περίπτωση μονογονεϊκής οικογένειας ο κίνδυνος φτώχειας μπορεί να είναι μεγαλύτερος (Κικίλιας και συν., 2008: 25). Ακόμη, η ηλικία, το

φύλο και το εκπαιδευτικό επίπεδο είναι τρεις παράγοντες που συμβάλλουν στην ύπαρξη του φαινομένου της φτώχειας (ΟΚΕ, 2009:21).

Οι ασθενέστερες τάξεις θα μπορούσαν να επωφεληθούν από τη διαρκή επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση ώστε να αμβλυνθούν οι ανισότητες. Ωστόσο, παρατηρείται ότι η πρόσβαση στις δημόσιες δομές εκπαίδευσης παραμένει δύσκολη. Επίσης, τέτοιου είδους ανισότητες είναι δυνατό να υπάρχουν ακόμα και μέσα στο ίδιο το κράτος σε διαφορετικές περιφέρειες και συνεπώς δεν έχουν όλα τα άτομα τις ίδιες ευκαιρίες πρόσβασης στην εκπαίδευση.

1.3.3. Περιβαλλοντικοί παράγοντες

Μέχρι τώρα, υπάρχουν αρκετές αναλύσεις που σχετίζονται με την επίδραση που έχει η κλιματική αλλαγή στο ΑΕΠ σε επίπεδο χώρας ή παγκοσμίως. Σε αυτή τη θεώρηση, δύσκολα αποτυπώνεται η επίδραση της κλιματικής αλλαγής στην ευημερία των ανθρώπων και ειδικότερα ο τρόπος με τον οποίο η κλιματική αλλαγή επηρεάζει τους φτωχότερους ανθρώπους. Ακόμα και σε επίπεδο χώρας είναι πιθανό να υπάρχει ετερογένεια ως προς την κατανομή του ΑΕΠ. Επίσης, οι φτωχότεροι άνθρωποι έχουν λιγότερους πόρους να στηριχθούν και μικρότερη ικανότητα προσαρμογής. Όμως, επειδή το εισόδημά τους αντιπροσωπεύει ένα πολύ μικρό ποσοστό στον συνολικό πλούτο της χώρας, η απώλειά του δεν μπορεί να φανεί στα στατιστικά των οικονομικών στοιχείων (Hallegate et al., 2018: 218)

Συγκεκριμένα, η Παγκόσμια Τράπεζα έχει εκπονήσει ένα ερευνητικό πρόγραμμα το 2016 για να διερευνηθεί η σχέση μεταξύ της κλιματικής αλλαγής και της φτώχειας (Hallegate et al., 2016:2). Η έρευνα αυτή έχει ως αφετηρία την αντίληψη ότι η φτώχεια δεν είναι στατικό φαινόμενο και η καταπολέμησή της είναι μια πολύπλευρη διαδικασία. Με την πάροδο των χρόνων υπάρχουν άτομα που βγαίνουν από τον κύκλο της φτώχειας ενώ άλλα εξαιτίας των συνθηκών εισάγονται στον κύκλο (Hallegate et al., 2016: 36).

Η κλιματική αλλαγή, λοιπόν, μπορεί να επηρεάσει την πορεία των ανθρώπων προς τη φτώχεια. Πολλές από τις αιτίες που ωθούν τους ανθρώπους στη φτώχεια άμεσα ή έμμεσα συνδέονται με το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή. Φυσικές καταστροφές ή απώλειες φυσικών πόρων μπορούν να οδηγήσουν σε επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης. Επίσης, σύμφωνα με τον ΠΟΥ η κακή υγεία είναι κύρια αιτία φτώχειας και αυτοί μπορεί να προέρχονται από την κλιματική αλλαγή (WHO, 2010: 5).

1.4. Δείκτες μέτρησης του φαινομένου της φτώχειας

1.4.1. Δείκτες μέτρησης της φτώχειας στον γενικό πληθυσμό

Όπως είναι δύσκολο να προσδιοριστεί ο όρος φτώχεια είναι εξίσου δύσκολο να υπάρξουν δείκτες μέτρησής της. Συνήθως οι δείκτες μέτρησης της φτώχειας αποτελούνται από δύο μέρη: μέτρηση της ανάγκης ή κατώφλι φτώχειας και μέτρηση των στόχων που είναι διαθέσιμα ώστε να ικανοποιηθούν οι ανάγκες αυτές. Τα άτομα ή οι οικογένειες είναι φτωχά όταν απουσιάζουν τα μέσα ώστε να ικανοποιηθούν οι ανάγκες. Ωστόσο, είναι εξαιρετικά περίπλοκο να συγκεκριμενοποιηθούν τα προϊόντα και οι υπηρεσίες που είναι απαραίτητα και να αξιολογηθούν τα διαθέσιμα μέσα (Short, 2016: 46).

Οι δείκτες μέτρησης εμπίπτουν σε δυο ευρείες κατηγορίες βάσει της μέτρησης των μέσων. Στην πρώτη ομάδα είναι οι δείκτες μέτρησης με βάση το εισόδημα και εξετάζεται ποιο είναι το ελάχιστο εισόδημα που απαιτείται ώστε να αγοραστούν τα αναγκαία αγαθά και υπηρεσίες. Στη δεύτερη ομάδα χρησιμοποιούνται μη νομισματικά μέσα και δείχνει την έλλειψη αγαθών ή τη ζήτηση για τα απαραίτητα αγαθά. Αυτή η μέτρηση αντιπροσωπεύει την έλλειψη συγκεκριμένων ειδών όπως στέγη, ρουχισμός, μετακίνηση, πρόσβαση σε συγκεκριμένες υπηρεσίες. Μπορεί να επεκταθεί και πέρα από την υλική αποστέρηση για να συμπεριλάβει ανθρώπινες ικανότητες όπως δεξιότητες ή φυσικές ικανότητες ή τον αυτό-σεβασμό στην κοινωνία. Συχνά αυτοί οι δείκτες μέτρησης συνθέτουν μια πολυδιάστατη εικόνα της αποστέρησης με διάφορους επιμέρους δείκτες που εμπίπτουν σε μια κατηγορία. Συνεπώς, η αντίληψη της κατάστασης φτώχειας είναι άμεσα εξαρτημένη από το είδος των δεικτών μέτρησης που χρησιμοποιούνται (Short, 2016: 46).

Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τα ποσοστά της φτώχειας μετρώνται από ένα πρωταρχικό δείκτη (ARoPE), ο οποίος αποτελείται από τρεις επιμέρους δείκτες οι οποίοι αναφέρονται τόσο σε οικονομικούς όσο και σε μη οικονομικούς παράγοντες και είναι οι εξής:

A. Το εισόδημα, το οποίο δεν υπερβαίνει το 60% του εθνικού μέσου διαθέσιμου εισοδήματος ακόμα και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (Atkinson & Marlier, 2010: 30).

B. Ο δείκτης υψηλής στέρησης, όπου πρέπει να συνυπάρχουν 4-9 προδιαγραφές οι οποίες σχετίζονται με τη δυσκολία πληρωμών παγίων εξόδων (για παράδειγμα, ηλεκτρικό ρεύμα, νερό, ενοίκιο κτλ.), τη δυσκολία πληρωμής αναγκών θέρμανσης, τη δυσκολία κάλυψης έκτακτων αναγκαίων εξόδων έως 500€, τη δυσκολία κάλυψης μιας ισορροπημένης διατροφής, τη δυσκολία κάλυψης διακοπών μιας εβδομάδας το χρόνο μακριά από το σπίτι, τη μη κατοχή επιβατικού αυτοκινήτου ιδιωτικής χρήσης, την αδυναμία ύπαρξης ηλεκτρικών συσκευών όπως πλυντηρίου, έγχρωμης τηλεόρασης ή τηλεφώνου (Atkinson & Marlier, 2010: 25).

Γ. Η ένταση της εργασίας σε ένα νοικοκυριό της οποίας ο δείκτης (WI) είναι το πηλίκο των μηνών που εργάστηκε ένα άτομο με πλήρη απασχόληση δια του συνολικού αριθμού των μηνών που θεωρητικά θα έπρεπε να εργαστεί το ίδιο χρονικό διάστημα (Atkinson & Marlier, 2010: 146).

Οι συμπληρωματικοί δείκτες που προστέθηκαν πλαισιώνοντας τον ευρωπαϊκό πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων και λαμβάνοντας υπόψη τη στρατηγική «Ευρώπη 2020» είναι:

A. Η σοβαρή στέρηση στέγασης με κριτήρια όπως στέγη που στάζει, απουσία λουτρού/τουαλέτας κτλ.

B. Ποσοστό εργαζομένων που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας αφού ενώ εργάζονται έχουν καθαρό διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας (στο 60% του εθνικού διάμεσου) Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018: 2).

Οι σύνθετοι δείκτες μέτρησης της φτώχειας περιλαμβάνουν κι άλλες μεταβλητές κυρίως κοινωνικές όπως την εκπαίδευση, την πρόσβαση σε υλικά αγαθά, την εργασία κα. Τέτοιοι δείκτες είναι οι εξής:

A. Ο δείκτης στέρησης του Townsend ο οποίος μετράει τη στέρηση υλικών αγαθών και προκύπτει από τον υπολογισμό μεταβλητών όπως της ανεργίας, της ιδιοκτησίας κατοικίας, του συνόλου του ατόμου ανά δωμάτιο και των νοικοκυριών χωρίς επιβατικό αυτοκίνητο (Townsend, 1987: 128).

B. Ο δείκτης φτώχειας του ΟΗΕ όπως διατυπώθηκε στο πρόγραμμα ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών το 1997 και αναφέρεται στον υπολογισμό της φτώχειας στις ανεπτυγμένες οικονομικά χώρες. Περιλαμβάνει μεταβλητές όπως την πιθανότητα θανάτου από τη γέννηση έως τα 60 έτη, το ποσοστό των αναλφάβητων, των μακροχρόνια ανέργων και του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας (UNDP, 1997: 18).

Άλλοι δείκτες φτώχειας είναι οι εξής:

A. Ο συντελεστής GINI, ο οποίος μετρά την άνιση κατανομή του εισοδήματος. Η τέλεια ισότητα επιτυγχάνεται όταν η τιμή του συντελεστή είναι 0. Αντίθετα, υψηλή τιμή του συντελεστή σημαίνει μεγάλη ανισότητα.

B. Ο λόγος S80/20, που ουσιαστικά χωρίζει τα εισοδήματα σε πεμπτημόρια και η ανισότητα προκύπτει από το 20% του πληθυσμού που διαθέτει μεγαλύτερο εισόδημα (ανώτερο πεμπτημόριο) και το 20% του πληθυσμού με το μικρότερο εισόδημα (κατώτερο πεμπτημόριο).

Γ. Ο ρυθμός φτώχειας που υπολογίζει την αναλογία των φτωχών στο συνολικό πληθυσμό, δηλαδή το ποσοστό του πληθυσμού που ζει με εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας (Καλογήρου και συν., 2011: 13).

Δ. Ο δείκτης χάσματος της φτώχειας και της μακροχρόνιας φτώχειας που μετρά το μέσο όρο του εισοδήματος του φτωχού προς το όριο της φτώχειας (Παπαθεοδώρου & Δαφέρμος, 2010: 27-28).

Ε. Ο τετραγωνικός δείκτης χάσματος φτώχειας με μεταβλητές το μέγεθος του πληθυσμού, τον αριθμό των ατόμων που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, το εισόδημα του ατόμου και το όριο της φτώχειας (Καλογήρου και συν., 2011: 14).

Ζ. Ο δείκτης Sen, ο οποίος υπολογίζεται με μεταβλητές όπως το ποσοστό της φτώχειας, το δείκτη GINI, το μέσο εισόδημα των φτωχών και το όριο της φτώχειας (Sen, 1976: 223-224).

1.4.2. Δείκτες μέτρησης της φτώχειας στον παιδικό πληθυσμό (0-17)

Όμως, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η μέτρηση της παιδικής φτώχειας. Είναι προαπαιτούμενο για την αναφορά των στόχων της Αειφόρου Ανάπτυξης και μια βάση για να διασφαλιστεί ότι η παιδική φτώχεια μειώνεται. Η μέτρηση της παιδικής φτώχειας δεν χρειάζεται να είναι μια πολύ τεχνική, μεγάλη σε διάρκεια και δαπανηρή διαδικασία. Η εφαρμογή της μέτρησης στα χαρακτηριστικά της χώρας και η ανάμειξη των παιδιών στη διαδικασία μπορεί να εξασφαλίσει ότι η μέτρηση της φτώχειας είναι σημαντική ώστε να σχεδιαστούν και να διατηρηθούν πολιτικές και προγράμματα ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης (UNICEFa, 2017: 45).

Τα στοιχεία που είναι ήδη διαθέσιμα και χρησιμοποιούνται για το σχεδιασμό πολιτικών είναι τα εξής:

- Έρευνες ομαδοποιημένων πολλαπλών δεικτών (MICS)
- Έρευνα για τη δημογραφία και την υγεία (DHS)
- Έρευνες σε νοικοκυριά σε εθνικό επίπεδο
- Έρευνες μέτρησης του επιπέδου ζωής
- Βάση δεδομένων για τη μελέτη εισοδήματος του Λουξεμβούργου (LIS Cross)
- Στατιστική για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EU-SILC)
- Βάση δεδομένων για την κατανομή εισοδήματος του ΟΟΣΑ (IDD) (UNICEFa, 2017: 53).

Όμως, υπάρχουν ομάδες παιδιών που δεν προσμετρούνται στις επίσημες έρευνες γιατί δεν ανήκουν πουθενά. Τέτοιες ομάδες είναι τα παιδιά που ζουν σε εμπόλεμες ζώνες, σε νομαδικούς πληθυσμούς, σε οικογένειες χωρίς επίσημα έγγραφα. Επίσης, πρόκειται για παιδιά που διακινούνται παράνομα, είναι άστεγα, ζουν χωρίς την επίβλεψη ενήλικα (UNICEFa, 2017: 54).

Και σε αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινιστεί πως θα γίνει η μέτρηση της παιδικής φτώχειας. Δηλαδή, αν θα μετράται η παιδική φτώχεια με νομισματικά κριτήρια ή θα μετρώνται οι πολλαπλές της

διαστάσεις. Και στις δυο περιπτώσεις, προκύπτουν ζητήματα, όπως δυνατά σημεία και περιορισμοί.

Συμπεράσματα

Όπως διαφάνηκε από όλα τα παραπάνω, το φαινόμενο της φτώχειας είναι δύσκολο να οριοθετηθεί και επομένως να έχει ένα κοινά αποδεκτό ορισμό ο οποίος να διατηρηθεί μέσα στο χρόνο. Ωστόσο, οι δείκτες μέτρησης της φτώχειας μπορούν να δώσουν την εικόνα μιας κοινωνίας αναλύοντας τόσο ποσοτικά όσο και κάποια ποιοτικά χαρακτηριστικά.

Κεφάλαιο 2: Φτώχεια & Παιδική ηλικία

Εισαγωγή

Η παιδική ηλικία δεν αποτελούσε πάντα ένα διακριτό στάδιο εξέλιξης προς την ενήλικη ζωή. Ενώ υπήρχε ενδιαφέρον για την ανατροφή και τη φροντίδα των παιδιών από την αρχαιότητα, στην περίοδο της αναγέννησης δόθηκε έμφαση στην παιδική ηλικία. Σε αυτή την περίοδο συνδέθηκε η ευημερία των παιδιών με το μέλλον του κράτους με αποτέλεσμα το κράτος να λαμβάνει μέτρα για την προστασία της παιδικής ηλικίας. Με την πάροδο των χρόνων η Κοινωνία των Εθνών διατύπωσε τη Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Ως εκ τούτου, η προστασία και η ευημερία των παιδιών οδήγησαν στο διαχωρισμό της παιδικής φτώχειας από το γενικότερο φαινόμενο.

Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται μια ιστορική αναδρομή στην παιδική ηλικία και στις αντιλήψεις που τη συνόδευαν, αναλύεται η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού ως μια προσπάθεια να προασπιστούν τα συμφέροντά του. Έτσι, προκύπτει η εξέταση της παιδικής φτώχειας ως ξεχωριστό φαινόμενο σε σχέση με τη φτώχεια γενικότερα.

2.1. Ιστορικο-κοινωνικές αντιλήψεις για την παιδική ηλικία

Στην αρχαία Ελλάδα, δινόταν ιδιαίτερη βαρύτητα στη διαπαιδαγώγηση και την εκπαίδευση των παιδιών αλλά και την προστασία των ορφανών. Ωστόσο, αναφορές από τον Αριστοτέλη δείχνουν την αντίληψη ότι μόνο ο άντρας ενήλικας μπορούσε να κρίνει τους άλλους και ότι το παιδί είχε σπουδαιότητα για αυτό που επρόκειτο να γίνει (Heywood, 2002:3). Βέβαια, πρέπει να αναφερθεί ότι τα παιδιά βρίσκονταν στο περιθώριο μαζί με τους σκλάβους και τις γυναίκες. Ο λόγος ήταν η παιδική θνησιμότητα και η πεποίθηση ότι η κοινωνία δεν μπορούσε να επενδύσει σε ένα άτομο που είχε σοβαρή πιθανότητα να μην ενηλικιωθεί λόγω θανάτου (Cunningham, 1995: 25-26).

Από την άλλη πλευρά, τα παιδιά είχαν αξία γιατί μακροπρόθεσμα θα πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους στους γονείς τους όταν εκείνοι θα τα είχαν ανάγκη (Cunningham, 1995: 25). Επίσης, οι γονείς είχαν πλήρη δικαιοδοσία πάνω στα παιδιά τους, μπορούσαν ακόμα και να τους αφαιρέσουν τη ζωή τους ή να την υποθηκεύσουν σε ένα άρχοντα λόγω χρεών (Θωμόπουλος, 1982: 28-30). Τα παιδιά αποτελούσαν περιουσία του πατέρα τους σύμφωνα με την αρχή *patria potestas* κατά το ρωμαϊκό δίκαιο (Hogson, 2009, 1-2). Όμως, ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι αν και η σχέση γονέα-παιδιού δεν είναι ισότιμη, ο γονέας είναι αδύνατο να μην αποφασίζει με γνώμονα το συμφέρον του παιδιού του (Φασούλης, 2015:44).

Η αλλαγή στις αντιλήψεις για το παιδί από το 500 π.Χ. μέχρι το 800 μ.Χ. επήλθε μέσω της επίδρασης του χριστιανισμού και εξαιτίας του αξιώματος ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι. Έτσι, η παιδοκτονία θεωρούνταν αμάρτημα και ήταν τιμωρητέα. Το ίδιο ίσχυε και για την εγκατάλειψη όμως υπήρχε κάποιου είδους συγκατάβαση σε αυτό ειδικά αν συνέβαινε λόγω φτώχειας (Φασούλης, 2015: 46). Όμως το παιδί, σύμφωνα με τα κείμενα του Ιερού Αυγουστίνου κουβαλούσε το βάρος του προπατορικού αμαρτήματος από το οποίο απαλλασσόταν μέσω του βαπτίσματος.

Κατά το Μεσαίωνα, τα παιδιά εξακολουθούσαν να μην έχουν δικαιώματα και να μην είναι αυτόνομα. Επίσης, υπήρχαν πολλά περιστατικά κακομεταχείρισης. Αλλά, επίσης, υπήρχαν και στοιχεία για καλές πρακτικές που εφαρμόζονταν αναφορικά με τη γέννηση, τη φροντίδα και την ανατροφή. Μάλιστα, τα παιδιά λάμβαναν κάποιου είδους εκπαίδευση η οποία δεν σχετιζόταν απαραίτητα με το σχολείο.

Με την ανάπτυξη των πόλεων και του εμπορίου από τον 11^ο αιώνα και έπειτα και την εμφάνιση της αστικής τάξης άρχισε να αλλάξει και ο τρόπος που βίωναν την παιδική ηλικία. Και με τη συνεισφορά του χριστιανισμού, το οικογενειακό πρότυπο που υπερίσχυσε ήταν επικεντρωμένο στο παιδί (Cunningham, 1995: 38).

Στην Αναγέννηση (14^{ος} – 16^{ος} αιώνας) το παιδί αποκτά ιδιαίτερη σπουδαιότητα επειδή θεωρείται ότι η ανατροφή του θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στο μέλλον του κράτους. Αλλά, η ρήξη με τις μέχρι τώρα αντιλήψεις είναι ότι ισχυροποιούνται οι δεσμοί πατέρα-παιδιού που συχνά ανταγωνίζονται τους δεσμούς μητέρας-παιδιού, ενώ η εκπαίδευση επιβάλλεται να αρχίζει από τη μικρή ηλικία (Cunningham, 1995: 60-61).

Από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα και την επικράτηση του Διαφωτισμού οι αντιλήψεις της Αναγέννησης για την παιδική ηλικία συνεχίζουν να ισχύουν αλλά πλέον είναι απαλλαγμένες από την επίδραση του χριστιανισμού αναφορικά με τις ηθικές υποχρεώσεις των παιδιών προς τους γονείς τους και το Θεό (Cunningham, 1995: 49). Έτσι, η διαπαιδαγώγηση του παιδιού βασίστηκε στη φύση. Η συμβολή του John Locke στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών θεωρήθηκε ιδιαίτερα

σημαντική. Σύμφωνα με τον Locke, ένα παιδί δε γεννιέται ούτε καλό, ούτε κακό, η ψυχή του είναι ένας άγραφος πίνακας (tabula rasa) (Archard, 2004: 2). Μέσω της εκπαίδευσης αποκτά την ιδιαιτερότητα του ενάρετου πολίτη και ανθρώπου (Cunningham, 1995: 64).

Ο 18^{ος} αιώνας σηματοδοτήθηκε από το έργο του Rousseau «Emile». Κατά τον Rousseau, το παιδί δεν μπορεί να ξεχωρίσει το καλό από το κακό και θα πρέπει να αλληλεπιδράσει με φυσικό τρόπο προκειμένου να αποκτήσει επαρκή εμπειρία. Οι ενήλικες δεν έχουν κάτι να προσφέρουν σε αυτή την πορεία, θα πρέπει να επικεντρωθούν στο παιδί και στην αλληλεπίδρασή του με τον φυσικό κόσμο (Cunningham, 1995: 68-69).

Με την εκβιομηχάνιση της παραγωγής, το παιδί γίνεται τμήμα του εργατικού δυναμικού και με αυτό τον τρόπο αποκτά το ρόλο του στην οικονομική ζωή. Όμως, εξαιτίας της χαλάρωσης των οικογενειακών και συγγενικών δεσμών που επέφερε η εκβιομηχάνιση, παρατηρούνται φαινόμενα παραμέλησης (Δασκαλάκης, 2009: 357-358). Σε αυτό το σημείο, εμφανίζονται οι πρώτοι νόμοι για την παιδική προστασία και την απαγόρευση της παιδικής εργασίας, ενώ καθιερώνεται η σχολική φοίτηση (Heywood, 2002: 28). Έτσι, ο θεσμός της μαθητείας αντικαταστάθηκε από το σχολείο (Aries, 1990: 235). Όμως, όλα τα παραπάνω ίσχυαν για τα παιδιά της μεσαίας και της ανώτερης κοινωνικής τάξης. Τα παιδιά των φτωχότερων τάξεων συνέχισαν να εργάζονται και να συνεισφέρουν στην οικονομική κατάσταση της οικογένειας (Δασκαλάκης, 2009: 356).

Ο 20^{ος} αιώνας δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη φροντίδα και την προστασία της παιδικής ηλικίας. Θεωρήθηκε ότι το παιδί αποτελεί το μεγαλύτερο κεφάλαιο για ένα κράτος γι αυτό και η ανατροφή του θα πρέπει να συμβάλλει στη σωστή εξέλιξη του ως ανθρώπου (Φασούλης, 2015: 62).

2.2. Τα δικαιώματα των παιδιών

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω σχετικά με τις αντιλήψεις που επικρατούσαν για την παιδική ηλικία στη διάρκεια των χρόνων, εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι τα παιδιά δεν μπορούσαν να είναι αυτόνομα. Η ζωή τους ελεγχόταν από την πατρική εξουσία σύμφωνα και με το ρωμαϊκό δίκαιο και την αρχή patria potestas που επικράτησε και σε μεταγενεστέρους χρόνους. Το γεγονός, λοιπόν, ότι η παιδική ηλικία δεν είχε καμιά αναγνώριση είχε ως συνεπακόλουθο ότι τα παιδιά δεν ήταν φορείς δικαιωμάτων. Οι νέες αντιλήψεις για την παιδική ηλικία αποτέλεσαν καθοριστικό παράγοντα για τη θέσπιση των δικαιωμάτων του παιδιού. Έτσι, το 1924 με τη Διακήρυξη της Γενεύης και το 1948 με τη Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Βέβαια, προγενέστερα είχαν γίνει κάποια βήματα για την προστασία των παιδιών ιδιαίτερα μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου οπότε και είχε αυξηθεί παιδική θνησιμότητα λόγω υποσιτισμού και ασθενειών (Φασούλης, 2015: 90). Για παράδειγμα, ιδρύθηκε η Κοινωνία των Εθνών η οποία έκανε προσπάθειες προκειμένου να εξασφαλιστούν δίκαιες και ανθρώπινες συνθήκες εργασίας για άντρες και γυναίκες και κυρίως για τα παιδιά. Αυτό ουσιαστικά θεσμοθετήθηκε από τη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας 5 με την οποία καθορίστηκε το κατώτερο ηλικιακό όριο για τους ανήλικους που απασχολούνταν σε βιομηχανικές εργασίες. Επίσης, υιοθετήθηκε η Διεθνής Σύμβαση για την καταστολή της εμπορίας γυναικών και παιδιών (Νάσκου & Περράκη, 2008: 250). Και όλα αυτά ουσιαστικά αποτέλεσαν την αρχή για τη διατύπωση της Διακήρυξης το 1924.

Η εν λόγω Διακήρυξη αναφέρεται στις υποχρεώσεις που έχει η κοινωνία και οι ενήλικες προς τα παιδιά και δεν διατυπώνει τα δικαιώματα των παιδιών. Ίσως γιατί τα παιδιά δεν θεωρούνται φορείς δικαιωμάτων και συνεπώς δεν είναι αυτόνομα. Δίνει, όμως, ιδιαίτερη βαρύτητα στις ψυχολογικές, κοινωνικές αλλά κυρίως οικονομικές ανάγκες των παιδιών και βασικά είναι εμπνευσμένη από τις φιλανθρωπικές οργανώσεις και τις δράσεις τους που υπήρχαν μέχρι εκείνη τη στιγμή. Παρόλα αυτά το σημαντικότερο γεγονός είναι ότι υιοθετήθηκε από την Κοινωνία των Εθνών το 1924. Χωρίς, όμως, δεσμευτικό χαρακτήρα νομικά αλλά αποτέλεσε το θεμέλιο για την ιδέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ταυτόχρονα το παιδί μετατράπηκε σε αντικείμενο των διεθνών σχέσεων (Marshall, 1999: 103-104).

Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Κοινωνική Επιτροπή του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου των Ηνωμένων Εθνών άρχισε την αναθεώρηση της Διακήρυξης της Γενεύης. Ο λόγος για τη διαδικασία αυτή ήταν ότι εξαιτίας των δυο καταστροφικών παγκόσμιων πολέμων το πρώτο μέλημα του κάθε κράτους θα έπρεπε να είναι η σωματική, νοητική και πνευματική ευημερία των παιδιών. Άλλωστε, η προστασία της παιδικής εργασίας, η υποχρεωτική εκπαίδευση και η προστασία της παιδικής ηλικίας απασχόλησαν τα κράτη τον 19^ο αιώνα και με τη Διακήρυξη έγινε και θερμική αναγνώριση των δικαιωμάτων των παιδιών (Φασούλης, 2015: 95). Ωστόσο, υπήρξαν και απόψεις ότι μια διακήρυξη για παιδιά θα ήταν περιττή αφού ήδη υπήρχε η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και αναφερόταν αδιακρίτως τόσο στους ενήλικες όσο και στα παιδιά. Ωστόσο, αποφασίστηκε τελικά να συνταχθεί μια ειδική διακήρυξη για τα δικαιώματα των παιδιών λαμβάνοντας υπόψη την ευαλωτότητα και τη σωματική και πνευματική ανωριμότητα της παιδικής ηλικίας. Κι έτσι, το 1959 διαμορφώθηκε το τελικό κείμενο της Διακήρυξης που υιοθετήθηκε ομόφωνα από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ.

Όμως κατά τη διάρκεια της κατάρτισής της Διακήρυξης αυτής διατυπώθηκαν διαφωνίες από διάφορα κράτη αναπτυγμένα και μη σχετικά με την υποχρεωτικότητα εφαρμογής της, με την έκταση του κειμένου και με το γεγονός ότι τα κράτη ήτα υπεύθυνα για τη διασφάλιση αυτών των δικαιωμάτων. Χρειάστηκαν αρκετές δεκαετίες ώστε να ωριμάσει η ιδέα ότι αν γίνουν αποδεκτά τα δικαιώματα των παιδιών το όφελος είναι διπλό – για τα παιδιά και για την κοινωνία (Φασούλης, 2015: 99). Όπως θα διαφανεί παρακάτω από τις αρχές της Διακήρυξης, ο χαρακτήρας της παρέμεινε προνοιακός με γνώμονα την προστασία των παιδιών. Σε κανένα σημείο τους δεν φαίνεται να γίνεται αναφορά ή να εννοείται μια σχετική αυτονομία του παιδιού σχετικά με τα δικαιώματα εργασίας, εκπαίδευσης ή έκφρασης της άποψής τους (Φασούλης, 2015: 102-103).

Στο προοίμιο της Διακήρυξης επιχειρείται η σύνδεση μεταξύ της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και της Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Επίσης, αναφέρεται η ιδιαίτερη φύση της παιδικής ηλικίας, η οποία είναι ευάλωτη και χρήζει προστασίας. Σε αυτό το σημείο, επισημαίνεται η ηθική υποχρέωση των κρατών ώστε να αναγνωρίζονται και να τηρούνται τα δικαιώματα των παιδιών. Έγινε, λοιπόν, σαφές ότι κάθε κράτος οφείλει να διασφαλίζει τη φροντίδα και την προστασία της παιδικής ηλικίας (ΕΕΔΑ, 2014:1). Οι αρχές αναφέρονται στη μη διάκριση στα δικαιώματα που περιλαμβάνει η Διακήρυξη. Έτσι, το παιδί δεν είναι πλέον παθητικός δέκτης της δράσης του ενήλικου περιβάλλοντός του. Αναγνωρίζεται η ανάγκη του παιδιού για προστασία όπως και το δικαίωμα να έχει όνομα και εθνικότητα από τη στιγμή της γέννησής του. Μια άλλη αρχή σχετίζεται με την ευημερία του παιδιού σε όλους τους τομείς (σωματική, ψυχολογική, συναισθηματική και κοινωνική). Και σε αυτό το σημείο αναφέρεται ότι οι υπηρεσίες υγείας θα πρέπει να παρέχονται από το κράτος. Επίσης, για την εφαρμογή αυτής της αρχής είναι αναγκαία και η ευημερία της μητέρας. Αναγνωρίζεται το δικαίωμα του παιδιού που μειονεκτεί για ειδική προστασία. Σε άλλη αρχή αναφέρεται και η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Εδώ επισημαίνεται ότι είναι υποχρέωση του κράτους να εμπλέκεται επικουρικά στην παροχή φροντίδας και να ενισχύει κατά κάποιο τρόπο τη σχέση γονέων – παιδιού. Επίσης, κατοχυρώνεται το δικαίωμα του παιδιού στην εκπαίδευση η οποία είναι υποχρεωτική και πρέπει να παρέχεται από το κράτος. Επίσης, άλλη αρχή αναφέρει ότι το παιδί θα πρέπει να είναι ανάμεσα στους πρώτους που θα πρέπει να τύχουν προστασίας και μπορεί να θεωρηθεί μια υποχώρηση σε σχέση με τη Διακήρυξη της Γενεύης (1924) σε αυτό το σημείο γιατί το παιδί δεν αποτελεί κατ' αποκλειστικότητα την απόλυτη προτεραιότητα για την προσφορά βοήθειας. Βέβαια, η διευκρίνιση είναι ότι οι άλλοι είναι οι μειονεκτούντες, οι έγκυες κτλ. (Φασούλης, 2015: 101). Προβλέπεται, επίσης, η προστασία του από

εγκατάλειψη, σκληρότητα ή εκμετάλλευση κι έτσι το παιδί παύει να αποτελεί ιδιοκτησία των γονέων του. Όπως, επίσης, απαγορεύεται και η εργασία πριν τη συμπλήρωση ενός ηλικιακού ορίου, χωρίς όμως να διευκρινίζεται το όριο αυτό. Προφανώς το όριο αυτό ορίζεται από τη νομοθεσία κάθε κράτους. Η δέκατη και τελευταία αρχή προτρέπει την ανατροφή του παιδιού με κοινές αρχές και αξίες από όλα τα κράτη χωρίς διακρίσεις (Φασούλης, 2015: 102).

2.4. Τα παιδιά που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας

Η πρώτη προσπάθεια ώστε να διαφοροποιηθεί η παιδική φτώχεια από το γενικότερο φαινόμενο της φτώχειας έγινε το 1963 από τη Μ. Orshansky, η οποία ήταν στατιστικολόγος, οικονομολόγος και στέλεχος της υπηρεσίας κοινωνικής πρόνοιας των ΗΠΑ. Στο άρθρο της «Τα παιδιά των φτωχών» παρουσιάζει ποσοτικά στοιχεία για την παιδική φτώχεια και τις συνθήκες διαβίωσης (οικογένεια, εκπαίδευση, εργασία, καταναλωτικά πρότυπα) των παιδιών που σε φτωχές οικογένειες (Orshansky, 1963: 9). Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι τα πιο ευάλωτα στη φτώχεια παιδιά είναι αυτά που ζουν σε μονογονεϊκές οικογένειες, σε αфро-αμερικανικές οικογένειες ή σε οικογένειες όπου οι ενήλικες δεν έχουν σταθερή, πλήρους απασχόλησης εργασία, όπως φαίνεται και από τον παρακάτω πίνακα:

Οικογένειες με εισόδημα κάτω των \$3.000 κατά το έτος 1961.		
Κεφαλή της οικογένειας	1961	1951
Ηλικιωμένος	33	23
Γυναίκα	23	17
Μη-λευκός	21	17

Πίνακας 2: Κατανομή οικογενειών με εισόδημα κάτω των \$3.000 κατά το έτος 1961. (πηγή: Orshansky, 1963: 4)

Ενώ ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει την κατανομή των οικογενειών ανά οικογενειακή κατάσταση, μέσο εισόδημα και αριθμό παιδιών κατά το έτος 1961.

Οικογενειακή κατάσταση	Μέσο εισόδημα	Παιδιά ανά οικογένεια
Λευκοί		
Οικογένεια με 2 γονείς	6.510	2,4
Μόνο μητέρα	2.675	2,1
Μη λευκοί		
Οικογένεια με 2 γονείς	3.895	3,0

Μόνο μητέρα	1.665	2,8
-------------	-------	-----

Πίνακας 3: κατανομή των οικογενειών ανά οικογενειακή κατάσταση, μέσο εισόδημα και αριθμό παιδιών κατά το έτος 1961. (πηγή: Orshansky, 1963: 7)

Επίσης, διατυπώνει την άποψη ότι οι φτωχές οικογένειες κάνουν κατά κανόνα πολλά παιδιά ενώ σε καμία περίπτωση δεν ευθύνεται ο αριθμός των παιδιών για τη φτωχοποίηση της οικογένειας (Orshansky, 1963: 10). Ο παρακάτω πίνακας δείχνει την κατανομή των οικογενειών ανά αριθμό παιδιών και το μέσο εισόδημά τους.

Αριθμός παιδιών	Αριθμός οικογενειών	Μέσο εισόδημα (\$)
	Σύνολο 26.224	
1 παιδί	8.321	6.000
2 παιδιά	8.010	6.235
3 παιδιά	5.049	6.260
4 παιδιά	2.679	5.835
5 παιδιά	1.072	5.195
6 ή περισσότερα	1.093	4.855
	Σύνολο παιδιών 62.655	

Πίνακας 4: Κατανομή οικογενειών ανά αριθμό παιδιών και το μέσο εισόδημά τους κατά το έτος 1961. (πηγή: Orshansky, 1963: 4)

Σύμφωνα με την Orshansky, απαραίτητη προϋπόθεση για την έξοδο από τη φτώχεια είναι η βελτίωση του οικογενειακού εισοδήματος, όμως, το φαινόμενο της φτώχειας φαίνεται να κληρονομείται από τους γονείς στα παιδιά. Πολλές φορές, μάλιστα, η φτώχεια ίσως να είναι το μόνο στοιχείο που κληρονομούν οι φτωχοί γονείς στα παιδιά τους (Orshansky, 1963: 12). Ένα φτωχό νοικοκυριό έχει περιορισμένες δυνατότητες και συνεπώς είναι δύσκολο να συσσωρεύσει – εκπαιδευτικές και άλλες – δυνατότητες στα παιδιά που θα τα οδηγήσουν σε καλύτερα αμοιβόμενη εργασία χωρίς εργασιακή και οικονομική ανασφάλεια. Έτσι, είναι δύσκολο να αλλάξουν τις συνθήκες διαβίωσής τους (Danzinger & Waldfogel, 2000: 12). Ως εκ τούτου, ο κύκλος της φτώχειας συνεχίζεται και μάλλον φαίνεται ότι δύσκολα μπορεί κάποιος να ξεφύγει από αυτή την κατάσταση (Orshansky, 1963: 12).

Η φτώχεια, λοιπόν, εφόσον μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά, κληρονομεί στα παιδιά και ένα σύνολο χαρακτηριστικών και αντιλήψεων. Έτσι, διαμορφώνεται μια υποκουλτούρα που φέρει το

ελλειματικό κεφάλαιο (οικονομικό, κοινωνικό, επαγγελματικό κα.) των φτωχών γονέων. Αυτή τη σύνδεση ανάμεσα στην παιδική φτώχεια και τη διαμόρφωση της υποκουλτούρας επιχείρησε να αναλύσει ο O.Lewis το 1966. Η παιδική φτώχεια είναι το κύριο στοιχείο που ευθύνεται για την αναπαραγωγή του κύκλου της φτώχειας και τη διαμόρφωση της υποκουλτούρας. Άλλωστε, τα παιδιά συνήθως από την ηλικία των 6 ετών έχουν ήδη αφομοιώσει τις αξίες, τα πρότυπα και τη συμπεριφορά της υποκουλτούρας στην οποία ανήκουν. Επίσης, ακόμα κι αν καλλιεργηθούν οι συνθήκες και δοθούν ευκαιρίες για τη βελτίωση του τρόπου ζωής τους, τα παιδιά δύσκολα θα τις εκμεταλλευτούν προκειμένου να αλλάξουν το οικονομικό ή το κοινωνικό τους επίπεδο (Lewis, 1966: 8).

Από τη δεκαετία του 1990 και μετά η παιδική φτώχεια αποκλειστικά άρχισε να μελετάται ως φαινόμενο. Άρχισαν να εξετάζονται τόσο οι κοινωνικές όσο και οι οικονομικές διαστάσεις της παιδικής φτώχειας όπως η υγεία, η εργασία, η εκπαίδευση, οι συνθήκες διαβίωσης κτλ. Όμως οι περισσότερες προσεγγίσεις δεν εστίαζαν στο παιδί αλλά στη μελλοντική του εξέλιξη ως ενήλικας. Ως εκ τούτου, χρησιμοποιούσαν την παρούσα κατάσταση προκειμένου να είναι σε θέση να προβλέψουν τη μελλοντική και τον αντίκτυπο που θα έχουν οι επιπτώσεις της φτώχειας στο μέλλον (Ridge, 2002: 7).

Στη σημερινή εποχή, η εξάλειψη της απόλυτης φτώχειας στις αναπτυγμένες χώρες αλλά και η μείωση των ποσοστών της φτώχειας γενικότερα δείχνει ότι πολλές οικογένειες κατάφεραν να σπάσουν τον κύκλο της φτώχειας και τη διαγενεακή μεταβίβασή της. Αυτό επιβεβαιώνει ότι το φαινόμενο της φτώχειας είναι πολυπαραγοντικό και πολυδιάστατο. Μπορεί να περιοριστεί αν οι εξωγενείς παράγοντες που την προκαλούν μειωθούν σε ένταση ή σταματήσουν να υπάρχουν. Θα πρέπει, λοιπόν, να βελτιωθεί η υγεία, η διατροφή και να δοθούν ευκαιρίες για εκπαίδευση, εργασιακή εξειδίκευση και συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων.

Από τη στιγμή που η μεθοδολογική προσέγγιση της παιδικής ηλικίας έβαλε στο επίκεντρο το παιδί, με παρόμοιο τρόπο προσεγγίστηκε και η παιδική φτώχεια, οι εμπειρίες και οι συνθήκες διαβίωσης των παιδιών που ζουν σε νοικοκυριά που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας. Επομένως, οι παρεμβάσεις που σχεδιάζονται και εφαρμόζονται αντιμετωπίζουν την παιδική φτώχεια με τον ίδιο τρόπο σκέψης (Ridge, 2002: 11). Στην Ευρώπη, άλλωστε, έχουν καταρτιστεί στρατηγικά σχέδια με πολιτικές που αφορούν τα παιδιά και τον τρόπο με τον οποίο μεγαλώνουν (Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2021: 20-21).

Συμπεράσματα

Η παιδική φτώχεια άρχισε να απασχολεί τους κοινωνικούς επιστήμονες μετά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα. Παρόλα αυτά έγινε συστηματική προσπάθεια ώστε να αναλυθεί το φαινόμενο σε βάθος και να αναζητηθούν οι αιτίες που το προκαλούν. Βέβαια, τίποτα από αυτά δεν θα ήταν εφικτό εάν η παιδική ηλικία δεν είχε διαχωριστεί ως αυτόνομη περίοδος η οποία ουσιαστικά ευθύνεται για την ποιότητα ζωής της ενήλικης ζωής. Και λόγω αυτής της θεώρησης της παιδικής ηλικίας συντάχθηκε η Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Παιδιού που εξασφαλίζει κατά κάποιον τρόπο την προστασία των παιδιών έχοντας κοινές αξίες και αρχές από όλα τα κράτη.

Κεφάλαιο 3: Διαστάσεις της φτώχειας

Εισαγωγή

Η φτώχεια επηρεάζει όλες τις εκφάνσεις της ζωής του ανθρώπου που τη βιώνει. Ουσιαστικά, αλληλεπιδρά με την υγεία, την εκπαίδευση, την εργασία και γενικά τις συνθήκες διαβίωσης. Δημιουργείται, συνεπώς, ένας φαύλος κύκλος στον οποίο εμπλέκονται όλες οι διαστάσεις της φτώχειας και από τον οποίο δύσκολα μπορεί κάποιος να απεμπλακεί και να αλλάξει την πορεία της ζωής του.

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύονται οι διαστάσεις της φτώχειας και έτσι διαφαίνεται η αλληλεξαρτώμενη σχέση που έχουν με το φαινόμενο της φτώχειας αλλά και μεταξύ τους.

3.1. Φτώχεια και Υγεία

3.1.1. Φτώχεια και Σωματική Υγεία

Η φτώχεια και η υγεία του ατόμου προσομοιάζουν τη λειτουργία των συγκοινωνούντων δοχείων. Η φτωχή υγεία ευθύνεται για την αύξηση του κόστους διαβίωσης (λόγω των επιπλέον εξόδων για ιατροφαρμακευτική κάλυψη) που με τη σειρά του μπορεί να οδηγήσει το άτομο σε εξαθλίωση. Από την άλλη πλευρά, οι κακές συνθήκες διαβίωσης όπως για παράδειγμα η κακή ή ελλιπής διατροφή, η απουσία συνθηκών υγιεινής, η δυσκολία πρόσβασης σε ιατροφαρμακευτικές υπηρεσίες και οι άσχημες στεγαστικές συνθήκες συνεπάγονται φτωχή υγεία. Συνεπώς, τα άτομα που ζουν σε συνθήκες φτώχειας έχουν περιορισμένες δυνατότητες γιατί συσσωρεύουν μειονεξίες που δυσχεραίνουν την εξελικτική τους πορεία. Για παράδειγμα, το άσθμα που μπορεί να εμφανιστεί σε Η οικονομική κατάσταση ενός ατόμου επιδρά τόσο στη σωματική όσο και στην πνευματική υγεία το ατόμου. Ειδικότερα, οι βιολογικοί και κοινωνικοί παράγοντες φαίνεται πως

επηρεάζουν την πρώιμη ανάπτυξη του εγκεφάλου. Η ηλικία αυτή είναι κρίσιμη προκειμένου να αποτελέσει τη βάση για τις ικανότητες που τα παιδιά χρειάζονται να αναπτύξουν για να επιτύχουν στη μετέπειτα ζωή τους (Danzinger & Waldfogel, 2000:6).

Επίσης, η υγεία της μητέρας και οι αντίξοες συνθήκες που μπορεί να την επηρεάσουν όπως η φτώχεια είναι πιθανό να είναι επιβλαβείς ακόμα και στο εμβρυϊκό στάδιο. Το κάπνισμα, η χρήση ουσιών, η έλλειψη βιταμινών και οι μολύνσεις κατά το στάδιο της εγκυμοσύνης συνεχίζουν να επηρεάζουν και την πρώιμη παιδική ηλικία. Η κατάθλιψη της μητέρας μπορεί να είναι παράγοντας κινδύνου για τη γνωστική ανάπτυξη και τη συμπεριφορική προσαρμογή του παιδιού. Περιβαλλοντικοί παράγοντες, όπως η έκθεση σε μόλυβδο, επίσης σχετίζονται με τη φτώχεια και μπορούν να θέσουν τα παιδιά σε κίνδυνο.

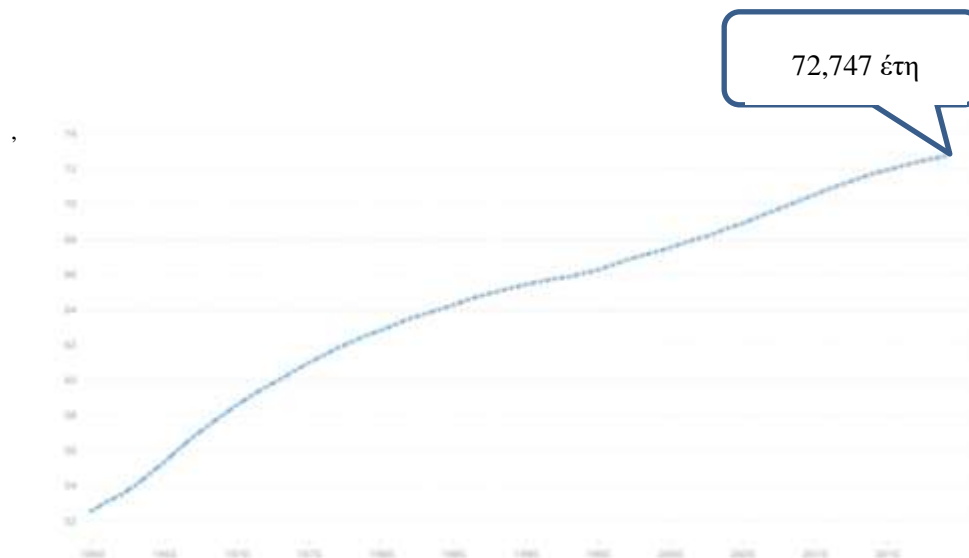
Δυστυχώς οι παραπάνω παράγοντες κινδύνου μπορεί να υπάρχουν σε αναπτυσσόμενες χώρες αλλά και σε αναπτυγμένες αφού υπάρχουν και σε αυτές πληθυσμιακές ομάδες οικονομικά ασθενέστερες. Κι έτσι, το προσδόκιμο επιβίωσης είναι χαμηλότερο στις φτωχές χώρες ενώ αυξάνεται στις πλουσιότερες. Η παρακάτω εικόνα δείχνει, σύμφωνα με τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας, το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση για κάθε κράτος κατά το έτος 2019, όπου είναι εμφανείς οι διαφορές ανάμεσα σε αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες.

Εικόνα 1: Προσδόκιμο επιβίωση κατά τη γέννησης ανά κράτος κατά το έτος 2019 (πηγή: <https://data.worldbank.org/>)

Όμως, σε παγκόσμια κλίμακα δεδομένων των εξελίξεων στην ιατρική αλλά και τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, τουλάχιστον για την

πλειοψηφία του πληθυσμού στις αναπτυγμένες χώρες είναι σαφής η αύξηση του προσδόκιμου ζωής κατά τη γέννηση συγκριτικά με στοιχεία από το 1960 κι έπειτα. Το παρακάτω γράφημα δείχνει αυτή τη βελτίωση του προσδόκιμου ζωής κατά τη γέννηση σε παγκόσμιο επίπεδο.

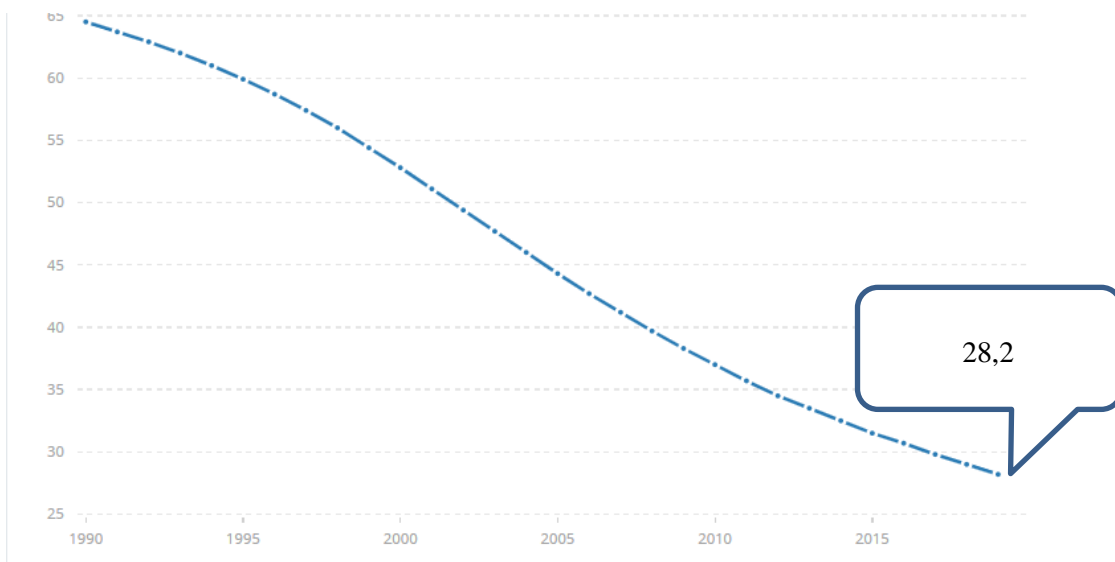
Γράφημα 1: Προσδόκιμο επιβίωσης κατά τη γέννηση κατά τα έτη 1960-2019 (πηγή: <https://data.worldbank.org/>)

Επίσης, η έλλειψη σωστής διατροφής, η απουσία υγιεινής, οι κακές στεγαστικές συνθήκες και η παραμέληση των νεογέννητων παιδιών οδήγησαν σε υψηλά ποσοστά βρεφικών θανάτων καθόλη τη διάρκεια της προβιομηχανικής εποχής αλλά συνέχισαν να υπάρχουν στα αστικά κέντρα της βιομηχανικής εποχής. Ακόμα και σήμερα, οι αναπτυσσόμενες χώρες που είναι φτωχές παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας. Η παρακάτω εικόνα αποτυπώνει ακριβώς αυτή τη διαφορά ανάμεσα σε αναπτυγμένες και φτωχές αναπτυσσόμενες χώρες, σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα.

Εικόνα 2: Ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας σε παγκόσμια κλίματα κατά το έτος 2019 (πηγή: <https://data.worldbank.org/>)

Αντίθετα, στις αναπτυγμένες χώρες τα ποσοστά αυτά έχουν μειωθεί. Αλλά σε παγκόσμιο επίπεδο ο υποσιτισμός ευθύνεται για τους μισούς θανάτους παιδιών κάτω των 5 ετών, που είναι περίπου 3 εκατομμύρια, ενώ 1 στους 5 θανάτους στην ίδια ηλικιακή ομάδα οφείλεται σε ασθένειες που μεταδίδονται με το νερό. Το παρακάτω γράφημα δείχνει τα ποσοστά βρεφικών θανάτων σε παγκόσμιο επίπεδο.

Γράφημα 2: Ποσοστά βρεφικών θανάτων σε παγκόσμια κλίμακα κατά τα έτη 1960-2016 (πηγή: <https://data.worldbank.org/>)

3.1.2. Φτώχεια και Ψυχική Υγεία

Τα παιδιά που μεγαλώνουν σε οικογένειες με ιστορικό μακροχρόνιας φτώχειας είναι πολύ πιθανό να συναντήσουν εμπόδια στην εξέλιξή τους. Όλα τα συνεπακόλουθα της κατάστασης φτώχειας που βιώνουν τα καθιστούν ευάλωτα με αποτέλεσμα να έχουν αρκετές πιθανότητες να εμφανίσουν κάποια ψυχική νόσο. Τα τελευταία χρόνια δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη σχέση της φτώχειας με την ψυχική ασθένεια (Costello et al., 2003: 2024).

Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η φτώχεια ευθύνεται για την κοινωνική υποβάθμιση με συνέπεια την επώαση και την εκδήλωση ψυχικών ασθενειών (Boltvinik, 2003: 9). Κι ενώ υπάρχουν αρκετές διαφορετικές απόψεις, το σημείο στο οποίο συγκλίνουν είναι ότι το φαινόμενο της φτώχειας έχει και κοινωνικές προεκτάσεις. Ως εκ τούτου, διαταράσσεται η κοινωνική συνοχή, απορρυθμίζονται οι σχέσεις και εμφανίζονται δυσλειτουργίες στα κοινωνικά συστήματα.

Όπως έχει παρατηρηθεί, τα άτομα που ζουν σε συνθήκες φτώχειας εμφανίζουν διαταραχές προσωπικότητας, κατάθλιψη ή σχιζοφρένεια σε μεγαλύτερη συχνότητα σε σχέση με τα άτομα με υψηλό εισόδημα (Murali & Oyeabode, 2004:218). Αυτό συμβαίνει κυρίως γιατί τα άτομα από χαμηλές κοινωνικο-οικονομικές τάξεις βιώνουν συνθήκες άγχους, ματαιώσεις και έχουν περιορισμένες δυνατότητες και δυναμικό (Kuruvilla & Jacob, 2007:275).

3.2. Φτώχεια και εκπαίδευση

Από τη στιγμή που η παιδική ηλικία αναγνωρίστηκε ως μια σημαντική περίοδος στη ζωή του ατόμου και όχι απλά ένα μεταβατικό στάδιο στην πορεία προς την ενηλικίωση, ο θεσμός της εκπαίδευσης αποτέλεσε μια σημαντικά χρήσιμη συνεισφορά. Η υποχρεωτική δε εκπαίδευση σηματοδότησε τη μετάβαση από την αγροτική στη βιομηχανική κοινωνία. Με αυτόν τον τρόπο, τα παιδιά καθυστερούν να ενταχθούν/εισαχθούν στην παραγωγική διαδικασία αλλά ταυτόχρονα δεν αποτελούν βάρος για την οικογένεια (Cunningham, 1995: 79-80).

Από τον 16^ο αιώνα κι έπειτα οπότε και καθιερώθηκε η θρησκευτική εκπαίδευση, διαπιστώθηκε ότι το σχολείο δεν ήταν απαραίτητο μόνο για να δομηθεί η θρησκευτική ταυτότητα του ατόμου. Ήταν επίσης αναγκαίο γιατί δίδασκε την πειθαρχία, τους κανόνες του

κράτους και υπήρχε η διασύνδεση των μεγαλύτερων παιδιών με την αγορά εργασίας μέσω του εμπορίου και άλλων παραγωγικών δραστηριοτήτων (Heywood, 2002: 166). Με την ανάπτυξη του καπιταλισμού η εκπαίδευση θεωρήθηκε το μέσο ώστε τα παιδιά να διατηρήσουν την περιουσία τους από την κληρονομιά των γονέων τους και να αποκτήσουν τα κατάλληλα εφόδια ώστε να έχουν επαγγελματική επιτυχία (Heywood, 2002: 156). Η θρησκευτική εκπαίδευση αρχίζει σταδιακά να χάνει έδαφος και πλέον το κράτος επιφορτίζεται με την υποχρέωση να παρέχει εκπαίδευση. Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, γίνεται έντονη η ανάγκη να ιδρυθούν εθνικά συστήματα εκπαίδευσης κυρίως στην Κεντρική Ευρώπη, προκειμένου να καλλιεργηθεί η εθνική ταυτότητα αλλά και το θρησκευτικό στοιχείο που εξακολουθούσε να είναι παρόν.

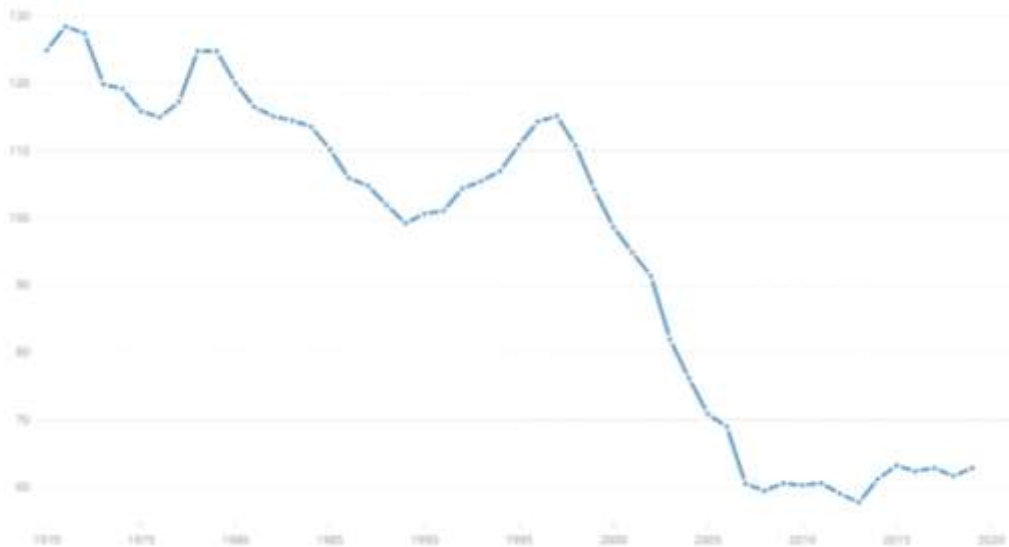
Μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα είχε θεσπιστεί η υποχρεωτική εκπαίδευση και σε πολλές χώρες έγινε προσπάθεια να επεκταθεί σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Μάλιστα, η σχολική παρακολούθηση αυξήθηκε και λόγω της κρατικής παρέμβασης αλλά και εξαιτίας της ενθάρρυνσης από την κοινότητα και της νοοτροπίας των γονέων (Φασούλης, 2015: 76). Πλέον, το σχολείο και η οικογένεια αποτελούν φορείς κοινωνικοποίησης για τα παιδιά και μέχρι σε ένα βαθμό δρουν αλληλοσυμπληρωματικά προκειμένου να εξασφαλίσουν στα παιδιά τη δυνατότητα να ενταχθούν ομαλά στον κόσμο των ενηλίκων.

Η υποχρεωτική εκπαίδευση έχει επεκταθεί στα 9 με 12 έτη σε πολλές χώρες ενώ έχουν γίνει σημαντικά βήματα ώστε να ενταχθεί και η προσχολική αγωγή. Όμως, η διαρροή των μαθητών και ιδιαίτερα των φτωχών είναι ένα φαινόμενο που εξακολουθεί να υπάρχει σε κάποιες χώρες ακόμα και της Ευρώπης χωρίς βέβαια την ένταση που παρουσίαζε στο παρελθόν. Όπως φαίνεται στα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας σε παγκόσμιο επίπεδο υπάρχουν χώρες που ακόμα έχουν παιδιά που δεν παρακολουθούν πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στις χώρες αυτές περιλαμβάνονται η Ινδία (6.545.825 παιδιά), η Αιθιοπία (2.187.570 παιδιά) και η Τανζανία (1.812.727 παιδιά).

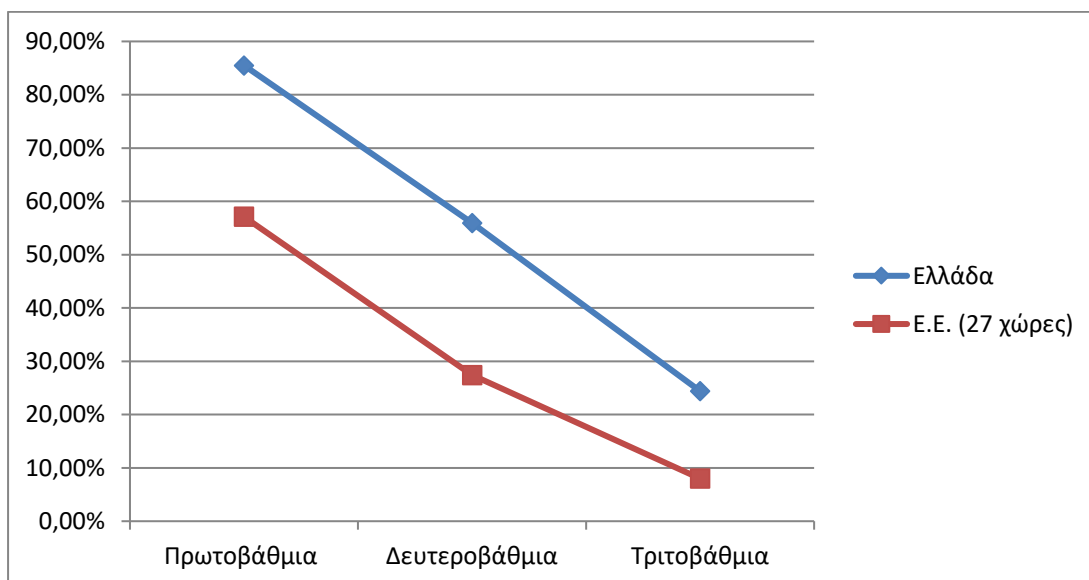
Εικόνα 3: Αριθμός παιδιών που δεν παρακολουθούν πρωτοβάθμια εκπαίδευση κατά το έτος 2020 (πηγή: <https://data.worldbank.org/indicator>)

Πρέπει να σημειωθεί δε ότι ο υψηλός αριθμός των παιδιών που δεν παρακολουθούν πρωτοβάθμια ή/και δευτεροβάθμια εκπαίδευση συνεπάγεται ότι το επίπεδο ανάπτυξης της χώρας αυτής είναι χαμηλό. Τα παιδιά που δεν παρακολούθησαν πρωτοβάθμια εκπαίδευση κατά το έτος 2020 παγκοσμίως ανέρχονταν στα 62.810.832. Αν και το νούμερο είναι ιδιαίτερα υψηλό είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι έχει υπάρξει σημαντική πρόοδος συγκριτικά με τη δεκαετία του 1970 οπότε και τα παιδιά που δεν παρακολουθούσαν σχολείο ήταν 127.439.600, όπως φαίνεται από το γράφημα που ακολουθεί.

Γράφημα 3: Αριθμός παιδιών που δεν παρακολούθησαν πρωτοβάθμια εκπαίδευση κατά τα έτη 1970-2020 (πηγή: <https://data.worldbank.org/indicator>)

Όπως συμβαίνει με την υγεία το ίδιο φαινόμενο συμβαίνει και στην εκπαίδευση και η σχέση με τη φτώχεια έχει μια κυκλική διάσταση. Η έλλειψη εκπαίδευσης είναι πολύ πιθανό να προκαλεί φτωχοποίηση στα άτομα αλλά και στα νοικοκυριά γενικότερα. Ο παρακάτω πίνακας απεικονίζει το ποσοστό υλικής αποστέρησης παιδιών ηλικίας 1-15 ετών ανά μορφωτικό επίπεδο των γονέων τους.

Γράφημα 4: Υλική αποστέρηση παιδιών ηλικίας 1-15 ετών ανά μορφωτικό επίπεδο των γονέων τους κατά το έτος 2014 στην Ελλάδα και την Ε.Ε. (πηγή: Eurostat)

Επίσης, ο παρακάτω πίνακας δείχνει το ποσοστό των ατόμων που είναι πιθανό να αντιμετωπίσουν τη φτώχεια ανά επίπεδο εκπαίδευσης, σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό που γίνεται

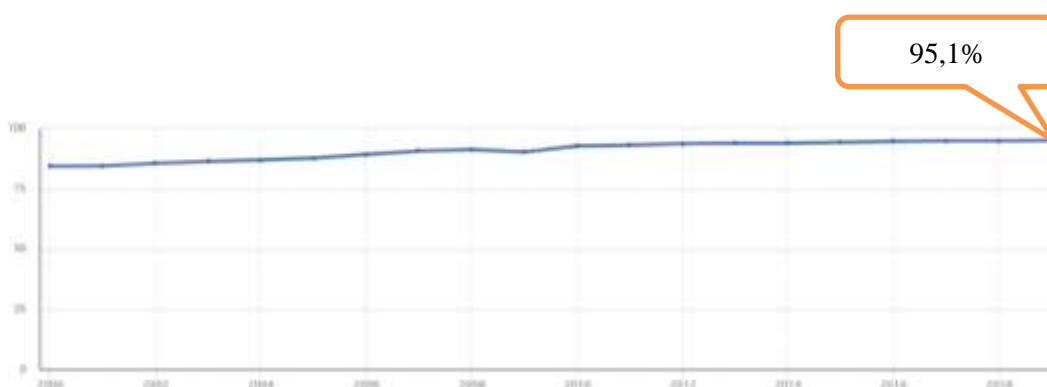
άμεσα αντιληπτό είναι ότι ο κίνδυνος φτώχειας μειώνεται καθώς αυξάνεται η βαθμίδα του εκπαιδευτικού επιπέδου του ατόμου.

	2016	2017	2018	2019	2020
Πρωτοβάθμια	24,5	24,3	22,8	22,7	24,4
Δευτεροβάθμια	21,7	18,2	18,2	18,0	16,9
Τριτοβάθμια	10,2	9,4	8,6	7,7	7,1

Πίνακας 5: Κίνδυνος Φτώχειας ανά επίπεδο εκπαίδευσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά τα έτη 2016-2020 (πηγή: Eurostat)

Ωστόσο, είναι δυνατό να συμβαίνει και το αντίστροφο: τα φτωχότερα στρώματα του πληθυσμού αποκλείονται σε μεγάλο βαθμό από την εκπαίδευση αλλά και από οποιαδήποτε επιτυχία θα είχαν από την εκπαιδευτική διαδικασία ((McKinney, 2014: 203). Οι λόγοι είναι πολλοί, ένας από τους οποίους είναι ότι το χαμηλό μορφωτικό / εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων είναι πολύ πιθανό να κληρονομηθεί στα παιδιά. Αυτό συμβαίνει γιατί οι πολύτιμες για την εκπαιδευτική διαδικασία εμπειρίες απουσιάζουν από τους γονείς κι έτσι τα παιδιά υπολείπονται σε γνωστικές και αντιληπτικές ικανότητες. Ακόμη, τα παιδιά των φτωχών οικογενειών εγκαταλείπουν ακόμα και την πρωτοβάθμια εκπαίδευση προκειμένου να συνεισφέρουν στο οικογενειακό εισόδημα. Έτσι, είναι δύσκολο τα παιδιά των οικονομικά ασθενέστερων τάξεων να ολοκληρώσουν τη βασική εκπαίδευση και να φοιτήσουν στην υψηλότερη βαθμίδα.

Στην Ευρώπη, όπως φαίνεται από το γράφημα που ακολουθεί, παιδιά ηλικίας 4 ετών και άνω παρακολουθούν σχολείο στη μεγαλύτερη πλειοψηφία. Κατά το έτος 2019, το ποσοστό ανερχόταν στο 95,1%.

Γράφημα 5: Σχολική παρακολούθηση στην πρώιμη παιδική ηλικία στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά τα έτη 2000-2019 (πηγή: Eurostat)

Στην περίπτωση της Ελλάδας, το 2019, 5.679 παιδιά δεν παρακολούθησαν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Αναφορικά με τη σχολική διαρροή στα στοιχεία που έχουν καταγραφεί για τη διετία 2014-

2015 οι περιφέρειες με τα μεγαλύτερα ποσοστά είναι της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, της Πελοποννήσου και της Δυτικής Ελλάδας. Τα χαμηλότερα ποσοστά μαθητικής διαρροής στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση παρατηρούνται στις περιφέρειες της Δυτικής Μακεδονίας, της Ηπείρου και των Ιονίων Νήσων (Γιοβάνογλου και συν., 2019: 9).

3.3. Φτώχεια και εργασία

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, τα παιδιά θεωρούνταν περιουσιακό στοιχείο της οικογένειας και αυτή η θεώρηση υπήρχε επειδή τα παιδιά λάμβαναν μέρος στην παραγωγική διαδικασία. Οι γονείς βασίζονταν στο εισόδημα των παιδιών τους και το θεωρούσαν πολύτιμη συνεισφορά στο οικογενειακό εισόδημα κι έτσι η παιδική απασχόληση ήταν αυτονόητη για τις οικονομικά ασθενέστερες τάξεις. Τα παιδιά απασχολούνταν σε αγροτικές εργασίες ενώ με την εκβιομηχάνιση της οικονομίας μεγάλος αριθμός παιδιών αποτέλεσε το εργατικό δυναμικό των εργοστασίων. Αποτελούσαν μια εργατική δύναμη με φθηνά ημερομίσθια, με μειωμένη διαπραγματευτική ικανότητα και με απόλυτη πειθαρχία. Παράλληλα, δεν χρειάζονταν κανενός βαθμού εξειδίκευση γι αυτό και δούλευαν ως ανειδίκευτοι εργάτες. Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις, τα παιδιά ήταν η πλειοψηφία των εργατών συγκριτικά με τους ενήλικους εργαζόμενους μέχρι να θεσπιστούν νόμοι που απαγόρευαν τον αριθμό των ενηλίκων συνολικά (Cunningham, 1995: 41).

Οι συνθήκες απασχόλησης των παιδιών ήταν πολύ σκληρές ενώ η υγεία των παιδιών επηρεαζόταν από αυτές. Ως αποτέλεσμα, σε κάποιες χώρες, όπως για παράδειγμα στη Γαλλία αναπτύχθηκαν κινήματα που προωθούσαν την ψυχική και τη σωματική υγεία των παιδιών αλλά και των εργαζομένων γενικότερα (Thompson, 2001: 128). Τον 18^ο αιώνα επικράτησε η αντίληψη ότι τα παιδιά έπρεπε να προστατευτούν με κάθε τρόπο γιατί ήταν μια επένδυση για το μέλλον. Το μελλοντικό εργατικό δυναμικό χρειαζόταν, λοιπόν, προστασία. Επίσης, τα παιδιά μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στη στρατιωτική μηχανή. Γι αυτούς τους λόγους το κράτος όφειλε να παρέμβει προκειμένου να απαγορευτεί η παιδική εργασία και τα παιδιά να μην αποτελούν ιδιοκτησία των γονέων τους σύμφωνα με την αρχική *patria potestas* που ίσχυε από το ρωμαϊκό δίκαιο (Heywood, 2002: 140-141).

Στη σημερινή εποχή, στην υποσαχάρια Αφρική το 40% του πληθυσμού ζει σε συνθήκες ακραίας φτώχειας. Από τα 160 εκατομμύρια παιδιά που εργάζονται, αν και το ποσοστό των παιδιών στις ηλικίες 12-14 και 15-17 έχει μειωθεί, το ποσοστό στις ηλικίες 5-11 για τα έτη 2016-2020 φαίνεται να αυξάνεται (ILO & UNICEF, 2021: 26). Ο παρακάτω πίνακας δείχνει τον αριθμό των παιδιών που εργάζονται από την ηλικία των 5 ετών έως την ηλικία των 17 ετών σύμφωνα με τα στοιχεία του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας.

	Αριθμός παιδιών (σε εκατ.)
Παιδιά ηλικίας 5-11 ετών	89,3
Παιδιά ηλικίας 12-14 ετών	35,6
Παιδιά ηλικίας 15-17 ετών	35

Πίνακας 6: Αριθμός παιδιών ηλικίας 5-17 ετών που εργάζονται στην υποσαχάρια Αφρική κατά τα έτη 2016-2020 (πηγή: ILO & UNICEF, 2021)

Η επικίνδυνη εργασία υπολογίζεται ότι αντιστοιχεί στα 2/5 του πληθυσμού των παιδιών ηλικίας 5-11 ετών. Κι ενώ τα παιδιά όλων των ηλικιών πρέπει να προστατεύονται από την επικίνδυνη εργασία, η ύπαρξη αλλά και η αύξηση ανάμεσα στα παιδιά προκαλεί ανησυχία (ILO & UNICEF, 2021: 28).

Στην περίπτωση της Ελλάδας, η παράνομη παιδική εργασία έχει υψηλή ένταση τα τελευταία χρόνια χωρίς όμως να υπάρχουν επίσημα στοιχεία. Οι λόγοι που ωθούν τους γονείς τους ώστε να τα προωθούν στην εργασία είναι κυρίως κοινωνικοί ή οικονομικοί. Πολλές φορές πρόκειται για ασυνόδευτα παιδιά-πρόσφυγες που εργάζονται είτε για να βιοπορίζονται είτε για να αποστέλλουν τα χρήματα στη χώρα καταγωγής τους και να συντηρούν την οικογένειά τους (ΑΡΣΙΣ, 2020: 2-3). Ωστόσο, τα παιδιά ηλικίας 15-18 ετών που εργάζονται νόμιμα στην Ελλάδα αποτελούν το 3,6% του εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής για το Α' τρίμηνο του 2021. Τα παιδιά που εργάζονταν σε αυτό το τρίμηνο ήταν 8.500 (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2021: 4).

Η παιδική εργασία έχει κατοχυρωθεί και προστατεύεται νομικά από το νόμο 3850/2010 περί κύρωσης του κώδικα νόμων για την υγεία και την ασφάλεια των εργαζομένων ο οποίος έχει λάβει υπόψη του τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Συγκεκριμένα το κεφάλαιο Η' αναφέρεται στην προστασία των ανηλίκων που απασχολούνται. Ορίζεται ότι είναι παράνομη η απασχόληση ανηλίκων που δεν έχουν συμπληρώσει τα 15 έτη με μόνη εξαίρεση τη συμμετοχή τους σε καλλιτεχνικά δρώμενα, εφόσον έχουν άδεια της Επιθεώρησης Εργασίας. Προκειμένου όμως να εκδοθεί το βιβλιάριο εργασίας τους οφείλουν να παρακολουθήσουν προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού εκτός σχολείου που προσφέρονται από τον ΟΑΕΔ. Σε άλλο σημείο του νόμου ορίζεται ότι μπορούν να εργάζονται 6 ώρες τη μέρα και 30 ώρες την εβδομάδα, ενώ δικαιούνται ανάπαυση 12 συνεχόμενων ωρών, από τις 10 μ.μ. μέχρι τις 6 π.μ. ενώ δυο ώρες πριν την έναρξη και μετά τη λήξη των μαθημάτων στις σχολές φοίτησής τους. Ορίζεται, επίσης, το

επιτρεπόμενο όριο απασχόλησης για τα μικρότερα παιδιά σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες π.χ. τα παιδιά 3-6 ετών επιτρέπεται να εργάζονται έως δυο ώρες ημερησίως. Ο νόμος επίσης ορίζει την αμοιβή τους, τις άδειές τους, τη διαδικασία προκειμένου να εκδοθεί βιβλιάριο εργασίας καθώς και το εργασιακό περιβάλλον μέσα στο οποίο επιτρέπεται να εργάζονται ενώ απαγορεύει οποιαδήποτε εργασία η οποία θέτει τη ζωή τους σε κίνδυνο.

3.4. Φτώχεια και συνθήκες διαβίωσης

Η άνοδος του βιοτικού επιπέδου μπορεί εύκολα να διαφανεί από την αύξηση του μέσου όρου του προσδόκιμου ζωής και τη μείωση της βρεφικής θνησιμότητας όπως αναφέρθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο. Η αύξηση στους δείκτες αυτούς συνδέεται με την παράλληλη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης. Βέβαια, τα ασθενέστερα οικονομικά στρώματα ενδέχεται να έχουν αποκλίσεις από τη γενική ευημερία αλλά είναι δύσκολο να διαπιστωθεί και να μετρηθεί μια τέτοια τάση. Το πιο άμεσο και δημοφιλές μέσο μέτρησης είναι το εισόδημα και έπειτα μπορεί να μετρηθεί η κατανάλωση. Το εισόδημα συνήθως προέρχεται είτε από την εργασία είτε από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Η κατανάλωση όμως πολλές φορές δεν είναι δυνατό να μετρηθεί ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτό συμβαίνει γιατί τα νοικοκυριά παράγουν μόνα τους αυτά που καταναλώνουν κι έτσι οι δείκτες κατανάλωσης παραμένουν χαμηλοί (O' Donnell et al., 2008: 2).

Στην περίπτωση της Ενωμένης Ευρώπης τα ποσοστά φτώχειας παραμένουν σταθερά τα τελευταία έτη όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα.

Έτος	2015	2016	2017	2018	2019
Ποσοστό	25,4	25,4	24,7	24,5	24,5

Πίνακας 7: Ποσοστά ατόμων σε κίνδυνο φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά τα έτη 2015-2019 (πηγή: Eurostat)

Βέβαια, είναι ενδιαφέρον να παρατηρηθεί η διαφοροποίηση των ποσοστών αυτών μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, όπως παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

Έτος	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ποσοστό	17,4	17,5	16,9	16,8	12,2	17,1

Πίνακας 8: Ποσοστά φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις κατά τα έτη 2015-2020 (πηγή: Eurostat)

Ένας άλλος δείκτης που θα μπορούσε να αποτυπώσει τις συνθήκες διαβίωσης είναι αυτός της υλικής αποστέρησης. Σχετίζεται με οικονομικές δυσκολίες, ελλείψεις στα πάγια αγαθά, τη στέγαση και την κατάσταση της κατοικίας. Τα άτομα με σοβαρή υλική αποστέρηση έχουν συνθήκες διαβίωσης που χαρακτηρίζονται από την έλλειψη 4 έως 9 από τα παρακάτω είδη, όπως έχουν αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο για το ορισμό της φτώχειας:

- αδυνατούν να πληρώσουν ενοίκιο ή λογαριασμούς κοινής ωφέλειας
- δεν έχουν σπίτι επαρκώς θερμαινόμενο
- δεν μπορούν να τρώνε κρέας ή ψάρι ή άλλο πρωτεϊνούχο ισοδύναμο κάθε δεύτερη ημέρα
- δεν μπορούν να πάνε διακοπές εκτός σπιτιού για μια εβδομάδα
- δεν διαθέτουν αυτοκίνητο
- δεν διαθέτουν πλυντήριο ρούχων
- δεν διαθέτουν έγχρωμη τηλεόραση
- δεν διαθέτουν τηλέφωνο.

Επομένως, τα ποσοστά σοβαρής υλικής αποστέρησης και κοινωνικού αποκλεισμού σύμφωνα τα στοιχεία της Eurostat είναι αυτά που εμφανίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Έτος	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ποσοστό	17,6	18,4	18,3	16,1	15,8	14,9

Πίνακας 9: Ποσοστά σοβαρής υλικής αποστέρησης και κοινωνικού αποκλεισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά τα έτη 2015-2020 (πηγή: Eurostat)

Για την υλική αποστέρηση σημαντικό ρόλο παίζει η σύσταση της οικογένειας γιατί όπως φαίνεται από τα στοιχεία της Eurostat οι μονογονεϊκές οικογένειες είναι πιο ευάλωτες. Βέβαια, η απόκλιση ανάμεσα στα ποσοστά της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αρκετά μεγάλη όπως φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα.

	Μονογονεϊκή με παιδιά	Οικογένεια με 1 παιδί	Οικογένεια με 2 παιδιά	Οικογένεια με 3 ή περισσότερα παιδιά
Ελλάδα	37,8	30,8	20,5	28,6
Ευρωπαϊκή Ένωση	13,0	8,2	6,6	12,4

Πίνακας 10: Υλική αποστέρηση σε 5 ή περισσότερα είδη σε νοικοκυριά που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας ανά τύπο οικογένειας (πηγή: Eurostat, EU-SILC)

Αναφορικά με την κατοικία, το ποσοστό ιδιοκατοίκησης για το 2020 για την Ελλάδα ανερχόταν στο 74,6% ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για την Ευρωπαϊκή Ένωση συνολικά ανερχόταν στο 69,7%. Το υψηλότερο ποσοστό ιδιοκτησίας της κατοικίας καταγράφηκε στη Ρουμανία (96,1%) ενώ το χαμηλότερο ποσοστό καταγράφηκε στη Γερμανία (50,4%). Αξίζει να αναφερθεί ότι στην Ελβετία το ποσοστό ιδιοκτησίας ανερχόταν στο 42,3%, το χαμηλότερο της Ευρώπης γενικότερα. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα στοιχεία για την επιβάρυνση του κάθε νοικοκυριού από το κόστος στέγασης. Τα ποσοστά ανάμεσα σε φτωχούς και μη φτωχούς έχουν τεράστια διαφορά μεταξύ τους με τους φτωχούς να διαθέτουν το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους ώστε να εξασφαλίσουν στέγαση.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Μη φτωχοί	15,8	19,9	31,2	32,3	26,7	26,8	27,8	24,8	21,9
Φτωχοί	90,5	93,1	93,3	94	91,9	87,9	90,7	88,2	82,5

Πίνακας 11: Επιβάρυνση από το κόστος στέγασης στις χώρες της Ε.Ε. ανά κατάσταση φτώχειας κατά τα έτη 2012-2020 (πηγή: Eurostat)

Συμπεράσματα

Από όλα τα παραπάνω, διαφάνηκε η σχέση που ενώνει όλες τις διαστάσεις της φτώχειας και γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι προκειμένου κάποιος να βγει από την κατάσταση της φτώχειας θα πρέπει να λάβει υπόψη του όλες τις διαστάσεις και η αντιμετώπιση να είναι πολυδιάστατη και πολυεπίπεδη.

Κεφάλαιο 4: Αειφόρος Ανάπτυξη

Εισαγωγή

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι η οικονομική μεγέθυνση, που επιτελέστηκε από την εκβιομηχάνιση της παραγωγής και έπειτα, εκμεταλλεύτηκε το φυσικό περιβάλλον στο έπακρο όπως επίσης παραμέλησε την κοινωνική διάσταση της ανάπτυξης. Επομένως είναι σημαντικό να επαναπροσδιοριστεί η έννοια της ανάπτυξης με φιλικότερα προς το περιβάλλον μέσα και να αναπτυχθεί η κοινωνική της διάσταση για να αποτραπεί ο κίνδυνος από την κατάχρηση των δυνατοτήτων στο μέλλον. Η Αειφόρος Ανάπτυξη, η οποία έχει αποτελέσει ένα από τα πρωτεύοντα ζητήματα τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο τα τελευταία χρόνια, δείχνει τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να η ανάπτυξη μπορεί να σημειωθεί χωρίς βλαβερές συνέπειες τόσο για το ανθρώπινο όσο και για το φυσικό περιβάλλον.

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η αποσαφήνιση του ορισμού της Αειφόρου Ανάπτυξης, αναλύονται οι διαστάσεις της και γίνεται μια προσπάθεια να παρουσιαστούν μερικοί από τους δείκτες που χρησιμοποιούνται προκειμένου να αξιολογηθεί η πρόοδος σχετικά με την Αειφόρο Ανάπτυξη.

4.1. Ορισμός Αειφόρου Ανάπτυξης

Η έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης παραμένει ακόμη ασαφής και πολλοί διερωτώνται το νόημα και την ιστορία της καθώς επίσης και τι εμπεριέχει και υπονοεί για το θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο. Η έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης έχει προσελκύσει ευρεία προσοχή την οποία δεν είχαν άλλες έννοιες ανάπτυξης στο παρελθόν (Mensah, 2019: 1-2).

Ο όρος ανάπτυξη είναι ευρύτερος και δεν ταυτίζεται εξ ολοκλήρου με την οικονομική μεγέθυνση. Εκτός από τα οικονομικά στοιχεία, θα πρέπει να συμπεριληφθούν η κοινωνική και η περιβαλλοντική διάσταση που εμπεριέχει και στοιχεία πολιτιστικά (Σαρτζετάκης & Παπανδρέου, 2002: 108). Από την άλλη πλευρά, ο όρος αειφορία κυριολεκτικά σημαίνει την ικανότητα να διατηρηθεί κάποια οντότητα, αποτέλεσμα ή διαδικασία κατά τη διάρκεια του χρόνου. Στη θεωρία της ανάπτυξης, ο όρος χρησιμοποιείται για να εννοήσει τη βελτίωση και τη διατήρηση ενός υγιούς οικονομικού, οικολογικού και κοινωνικού συστήματος για την ανθρώπινη ανάπτυξη. Η αειφορία ορίζεται ως η αποτελεσματική και ίση κατανομή των πηγών ενδογενεακά και διαγενεακά με τη διαδικασία κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων μέσα στο πλαίσιο ενός συγκεκριμένου οικοσυστήματος (Stoddart, 2011: 20). Η αειφορία είναι μια δυναμική ισορροπία μέσα από τη διαδικασία της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στον πληθυσμό και τις δυνατότητες του περιβάλλοντος τις

οποίες ο πληθυσμός αναπτύσσει προκειμένου να εκφράσει την πλήρη δυναμική του χωρίς να προκαλεί μόνιμες δυσμενείς συνέπειες στο περιβάλλον μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται (Ben-Eli, 2015: 1338). Έτσι, η αειφορία εστιάζεται στις ανθρώπινες ανάγκες και στην ικανότητά τους να καλύπτουν τις ανθρώπινες ανάγκες χωρίς να ελαττώνουν ή να εξαντλούν τους φυσικούς πόρους που έχουν στη διάθεσή τους. Αυτό, βέβαια, προκαλεί σκέψεις σχετικές με τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι θα πρέπει να διάγουν τον οικονομικό και κοινωνικό τους βίο προσεγγίζοντας τους διαθέσιμους οικολογικούς πόρους για την ανθρώπινη ανάπτυξη (Thomas, 2015: 2).

Δομικά, η έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης αποτελείται από δυο όρους ο συνδυασμός των οποίων έχει πολύ ορθά οριστεί από την Brundtland Commission Report ως η ανάπτυξη που καλύπτει τις ανάγκες της παρούσας γενιάς χωρίς να στερεί τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις ανάγκες τους. Ουσιαστικά είναι ο μηχανισμός με τον οποίο η κοινωνία αλληλεπιδρά με το περιβάλλον ενώ προφυλάσσει από την καταστροφή τους μελλοντικούς φυσικούς πόρους. Τους χρησιμοποιεί έτσι ώστε να υπάρχουν και για τις επόμενες γενιές. Συνθέτει την κοινωνική πρόοδο, την περιβαλλοντική ισορροπία και την οικονομική ανάπτυξη (Mensah, 2019: 6).

Επομένως, οι κοινωνικο-οικονομικοί μετασχηματισμοί στους οποίους αναφέρεται ο όρος της Αειφόρου Ανάπτυξης οδηγούν σε μια συνεχή διαδικασία και όχι σε μια συγκεκριμένη κατάσταση. Η Αειφόρος Ανάπτυξη διευρύνει τον όρο ανάπτυξη προς δυο κύριες κατευθύνσεις. Η μια κατεύθυνση είναι ότι η ανάπτυξη δεν περιλαμβάνει μόνο οικονομικούς όρους αλλά επεκτείνεται και σε κοινωνικά και περιβαλλοντικά θέματα. Η οικονομία γίνεται αντιληπτή με κοινωνικούς και οικολογικούς όρους. Η δεύτερη κατεύθυνση είναι ότι η ανάπτυξη θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη την κάλυψη των αναγκών των επόμενων γενεών ενώ θα πρέπει να εξασφαλίζει την ικανοποίηση των αναγκών της παρούσας γενεάς (Σαρτζετάκης & Παπανδρέου, 2002: 108-109).

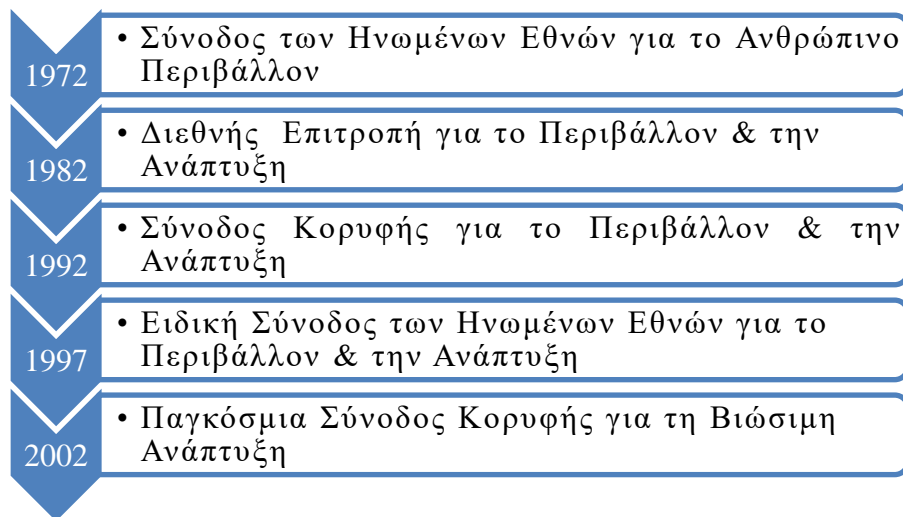
Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να ενσωματωθεί η αξιολόγηση των ηθικών αξιών όχι μόνο ενδογενεακά αλλά και διαγενεακά. Η βάση είναι η μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων στις αναπτυγμένες χώρες και η εξάλειψη της φτώχειας στις αναπτυσσόμενες χωρίς να υπάρχουν αρνητικές επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον. Η ανάπτυξη θα μπορούσε να θεωρηθεί και ως επέκταση των ελευθεριών και η Αειφόρος Ανάπτυξη θα μπορούσε να σημαίνει αδιάκοπη και απρόσκοπτη διεύρυνση των ελευθεριών των πολιτών οι οποίες δεν θα δρουν εις βάρος των ελευθεριών των επόμενων γενεών (Σαρτζετάκης & Παπανδρέου, 2002: 110).

4.2. Ιστορική αναδρομή

Αν και η έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης έχει κερδίσει δημοφιλία και σπουδαιότητα σε θεωρητικό επίπεδο, αυτό που τείνει να υποβαθμίζεται είναι η ιστορία και η εξέλιξη της έννοιας της. Μπορεί η εξέλιξη να φαίνεται μικρής σημαντικότητας ωστόσο είναι πολύτιμο εργαλείο για την πρόβλεψη των μελλοντικών τάσεων και ατελειών και να αποτελέσει χρήσιμο οδηγό για το παρόν και το μέλλον.

Αρχικά, ο Malthus το 1789 εκτίμησε ότι ο πληθυσμός είχε την τάση να αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο ενώ τα μέσα επιβίωσης αυξάνονταν με αριθμητική πρόοδο. Γι αυτό το λόγο, η αύξηση του πληθυσμού ήταν πιθανό να ξεπεράσει την ικανότητα των φυσικών πόρων να ικανοποιήσουν τις ανάγκες του συνεχώς αυξανόμενου πληθυσμού. Συνεπώς, αν δεν λαμβάνονταν μέτρα προκειμένου να ελέγξουν τη ραγδαία αύξηση του πληθυσμού, η μείωση και η εξάντληση των φυσικών πόρων ήταν φυσικό επακόλουθο με αποτέλεσμα τη φτωχοποίηση της ανθρωπότητας. Όμως, η σημασία αυτού του αξιώματος είχε την τάση να αγνοηθεί εξαιτίας της αντίληψης ότι η τεχνολογική πρόοδος θα μπορούσε να αποτρέψει αυτή την τάση. Με την πάροδο των χρόνων, η παγκόσμια ανησυχία στράφηκε στη χρήση των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων που προκαλεί περιβαλλοντική υποβάθμιση και μόλυνση και θέτει σε κίνδυνο την παραγωγή και τη μακροπρόθεσμη οικονομική ανάπτυξη. Αυτό το αξίωμα του Malthus έγινε επίκαιρο ξανά εξετάζοντας το ενδεχόμενο η όποια ανάπτυξη να λαμβάνει υπόψη της τις μελλοντικές γενιές.

Πολύ αργότερα, το 1972, ο Meadows στο έργο του «Όρια στην ανάπτυξη» χρησιμοποίησε πληροφορίες για την αύξηση του πληθυσμού, τη βιομηχανική παραγωγή και τη μόλυνση του περιβάλλοντος. Έφτασε στο συμπέρασμα ότι εφόσον ο κόσμος είναι πεπερασμένος η ραγδαία ανάπτυξη των παραπάνω μεταβλητών τελικά θα έφτανε στο όριο (Mensah,2019:7). Όμως, υποστηρίζεται ότι η αναγνώριση της Αειφόρου Ανάπτυξης έγινε σταδιακά όπως φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα. Η έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης των κρατών επινοήθηκε το 1982 από τη Διεθνή Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη που αργότερα μετονομάστηκε σε Επιτροπή Brundtland και εξέδωσε την Έκθεση Brundtland (1987) (Strezov, 2017: 242).

Πίνακας 12: Τα βήματα για την αναγνώριση της Αειφόρου Ανάπτυξης και των στόχων της (πηγή: Mensah, 2019:7)

4.3. Στόχοι Αειφόρου Ανάπτυξης

Ως κύριος στόχος της Αειφόρου Ανάπτυξης θα πρέπει να θεωρηθεί η κάλυψη των αναγκών μιας κοινωνίας που είναι οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά δίκαιες και βιώσιμες. Έτσι, η οικονομική ανάπτυξη θα πρέπει να συμβάλλει και στην κοινωνική πρόοδο ενώ παράλληλα θα δείχνει τον απαιτούμενο σεβασμό στο περιβάλλον. Από την άλλη πλευρά, οι πολιτικές που θα εφαρμόζονται για το περιβάλλον θα πρέπει να είναι και οικονομικά αποτελεσματικές.

4.4. Οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης σύμφωνα με τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών

Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 2015 υιοθέτησε 17 στόχους για την Αειφόρο Ανάπτυξης. Ο κύριος σκοπός ήταν να καταστήσει τους στόχους εφικτούς ώστε να επιτευχθούν ως η Ατζέντα του 2030 για την Αειφόρο Ανάπτυξη. Σύμφωνα με την αναφορά των Ηνωμένων Εθνών, οι στόχοι θα δώσουν το έναυσμα ώστε τα επόμενα 15 χρόνια να ληφθεί δράση σε τομείς κρίσιμης σημασίας τόσο για την ανθρωπότητα όσο και για το περιβάλλον. Οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης, λοιπόν, μπορούν να αναλυθούν σε 169 υπο-στόχους ενώ υπάρχουν περίπου 230 δείκτες για να αξιολογήσουν την πρόοδο που έχει σημειωθεί (Barbier & Burgess, 2017: 6).

Η προσέγγιση των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με τους στόχους είναι σε πλήρη συμφωνία με τις διαστάσεις της Αειφόρου Ανάπτυξης που θα παρουσιαστούν παρακάτω. Η Ατζέντα του 2030 δίνει έμφαση στο γεγονός ότι οι στόχοι αυτοί αλληλεξαρτώνται ενώ διασφαλίζει την ενοποίηση και των 17 στόχων για να επιτευχθεί η Αειφόρος Ανάπτυξη (Barbier & Burgess, 2017: 6). Επιπλέον, κάθε ένας από τους στόχους της

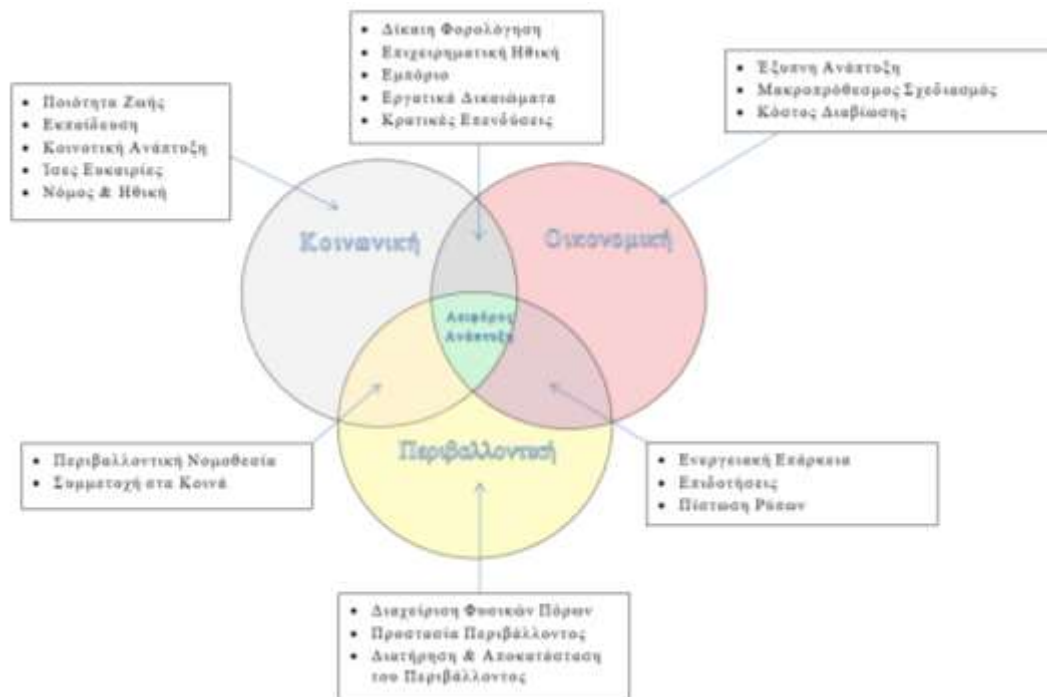
Αειφόρου Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών ανήκει σε μια από τις τρεις κύριες διαστάσεις που αναλύονται στη συνέχεια (Barbier & Burgess, 2017: 7). Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι 17 στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης όπως έχουν διατυπωθεί από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών.

	Στόχος Αειφόρου Ανάπτυξης	Διάσταση Αειφόρου Ανάπτυξης
1.	Μηδενική Φτώχεια	Οικονομική
2.	Μηδενική Πείνα	Οικονομική
3.	Καλή Υγεία & Ευημερία	Οικονομική
4.	Ποιοτική Εκπαίδευση	Κοινωνική
5.	Ισότητα Φύλων	Κοινωνική
6.	Καθαρό Νερό & Αποχέτευση	Οικονομική
7.	Φθηνή & Καθαρή Ενέργεια	Οικονομική
8.	Αξιοπρεπής Εργασία & Οικονομική Ανάπτυξη	Οικονομική
9.	Βιομηχανία, Καινοτομία & Υποδομές	Οικονομική
10.	Μειωμένες Ανισότητες	Κοινωνική
11.	Βιώσιμες Πόλεις & Κοινότητες	Περιβαλλοντική
12.	Υπεύθυνη Κατανάλωση & Παραγωγή	Περιβαλλοντική
13.	Δράση για το Κλίμα	Περιβαλλοντική
14.	Ζωή στο Υδάτινο Περιβάλλον	Περιβαλλοντική
15.	Ζωή στη Στεριά	Περιβαλλοντική
16.	Ειρήνη, Δικαιοσύνη & Ισχυροί Θεσμοί	Κοινωνική
17.	Συνεργασία για τους Στόχους	Κοινωνική

Πίνακας 13: Οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών και η αντιστοιχία τους με τις τρεις διαστάσεις της Αειφόρου Ανάπτυξης (πηγή: Barbier & Burgess, 2017: 7)

4.5. Διαστάσεις Αειφόρου Ανάπτυξης

Από τους στόχους που προαναφέρθηκαν δημιουργούνται τρεις αλληλοσυνδεόμενες σφαίρες ή περιοχές αειφορίας οι οποίες περιγράφουν τις σχέσεις ανάμεσα στις περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις της Αειφόρου Ανάπτυξης (Mensah, 2019: 8). Το παρακάτω σχήμα απεικονίζει αυτή ακριβώς την αλληλεξάρτηση ανάμεσα στις διαστάσεις της Αειφόρου Ανάπτυξης.

Σχήμα 1: Οι σχέσεις ανάμεσα στην κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική διάσταση της Αειφόρου Ανάπτυξης (πηγή: Mensah, 2019: 8)

Ο τρόπος με τον οποίο συνδέονται οι τρεις διαστάσεις μπορεί να γίνει κατανοητός με το εξής παράδειγμα. Αν ένας άνθρωπος σε μια συγκεκριμένη περιοχή δεν έχει εργασία (οικονομική), είναι πιθανό να είναι φτωχός και αποκλεισμένος από το δικαίωμα ψήφου (κοινωνική). Αν του συμβαίνουν αυτά, έχει κίνητρο να εμπλακεί σε καταστάσεις που καταστρέφουν το περιβάλλον όπως για παράδειγμα να κόβει δέντρα για να ανάψει φωτιά για να μαγειρέψει ή να ζεσταθεί (περιβαλλοντική). Καθώς οι πράξεις του αναμειχθούν με αυτές των άλλων στην κοινότητά του και αρχίσουν να κόβουν δέντρα, η αποψίλωση των δασών θα προκαλέσει την έλλειψη βασικών μεταλλικών στοιχείων στο έδαφος (περιβαλλοντική). Αν τα στοιχεία αυτά χαθούν, οι κάτοικοι θα αποστερηθούν από τα διατροφικά συστατικά που είναι απαραίτητα για την καλή εγκεφαλική λειτουργία προκειμένου να μάθουν νέες τεχνολογίες, για παράδειγμα, να χειριστούν ένα υπολογιστή και αυτό θα μειώσει την παραγωγικότητα (οικονομική). Αν η παραγωγικότητα βαλτώσει, οι φτωχοί θα παραμείνουν φτωχοί ή θα γίνουν φτωχότεροι και ο κύκλος θα συνεχιστεί (Mensah, 2019: 8-9).

Στη βιβλιογραφία αναφέρονται, κατά κύριο λόγο, τρεις διαστάσεις (πυλώνες) της Αειφόρου Ανάπτυξης. Η περιβαλλοντική, η οικονομική και η κοινωνική, όπως καθιερώθηκαν από την Έκθεση Brundtland (1987) και τη Σύνοδο Κορυφής για την Αειφόρο Ανάπτυξη (2002). Όμως το διάγραμμα των τριών κύκλων που παρουσιάστηκε παραπάνω είχε ήδη εμφανιστεί από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Ωστόσο, κάποια θεωρητικά μοντέλα περιλαμβάνουν και κάποιες επιπρόσθετες όπως τη

θεσμική, την πολιτιστική και την τεχνική διάσταση (Purvis et al., 2019: 681).

4.5.1. Περιβαλλοντική Διάσταση

Μπορεί να οριστεί ως το σύνολο όλων των βιο-γεωλογικών διαδικασιών και των στοιχείων που υπάρχουν σε αυτές (Spangenberg, 2002: 104). Σε αυτή τη διάσταση περιλαμβάνονται όλες οι ανθρώπινες δραστηριότητες οι οποίες θα μπορούσαν να ελαχιστοποιήσουν τη χρήση επικίνδυνων τοξικών ουσιών, φυσικών πόρων και ενέργειας. Αντί για τη χρήση ορυκτών καυσίμων των οποίων τα αποθέματα είναι περιορισμένα θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ανανεώσιμοι φυσικοί πόροι και πηγές ενέργειας, όπως η ηλιακή, η αιολική, η βιομάζα ή η υδροηλεκτρική.

Επίσης, η μείωση χρήσης των φυσικών πόρων μπορεί να τους διατηρήσει και ίσως να αυξήσει τη διαθεσιμότητά τους (Glavic & Lukman, 2007: 1876). Η μείωση τέτοιων υλών και ενέργειας μπορεί να οδηγήσει σε σημαντική εξοικονόμηση του κόστους. Μια πρακτική για την προστασία του περιβάλλοντος, ακόμη, μπορεί να είναι η μείωση της κατανάλωσης και η αλλαγή των καταναλωτικών προτύπων που ως αποτέλεσμα έχει τη μείωση της σπατάλης. Άλλες πρακτικές είναι η ανακύκλωση, η επαναχρησιμοποίηση ή η επισκευή των προϊόντων ώστε να μειωθεί η κατανάλωση (Glavic & Lukman, 2007: 1877).

4.5.2. Οικονομική Διάσταση

Αναφέρεται όχι μόνο στην επίσημη οικονομία αλλά και σε όλα τα είδη ανεπίσημων δραστηριοτήτων που παρέχουν υπηρεσίες σε ανθρώπους και ομάδες κι έτσι βελτιώνουν το επίπεδο διαβίωσης πέρα από το χρηματικό εισόδημα (Spangenberg, 2002: 104). Σε αυτή τη διάσταση περιλαμβάνεται η περιβαλλοντική λογιστική η οποία έχει ως αποστολή να εστιάσει το ενδιαφέρον των ενδιαφερόμενων μερών ώστε να αναζητήσουν τρόπους για να μειώσουν ή να αποφύγουν τα περιβαλλοντικά κόστη ενώ την ίδια στιγμή βελτιώνουν την περιβαλλοντική ποιότητα αλλά και την κερδοφορία του οργανισμού.

Επίσης, περιλαμβάνεται η οικοαπόδοση, που βασίζεται στην έννοια να κάνει κάποιος περισσότερα χρησιμοποιώντας λιγότερους πόρους. Χρησιμοποιούνται αγαθά σε ανταγωνιστικές τιμές και υπηρεσίες που ικανοποιούν τις ανθρώπινες ανάγκες και προάγουν την ποιότητα ζωής ενώ σταδιακά μειώνουν τον οικολογικό αντίκτυπο και την ένταση των πόρων στον κύκλο της ζωής πάντα εναρμονιζόμενα με τη δυνατότητα της γης. Αντιπροσωπεύει την αναλογία ανάμεσα στην οικονομία και το περιβάλλον, με το περιβάλλον να είναι ο παρονομαστής. Σχετίζεται με την αποτελεσματική χρήση υλικών και ενέργειας προκειμένου να εξασφαλίσει την κερδοφορία και τη δημιουργία προστιθέμενης αξίας (Glavic & Lukman, 2007: 1878).

Στη συνέχεια, περιλαμβάνονται τρεις παράγοντες. Ο παράγοντας Χ σκοπεύει ουσιαστικά να παρέχει στην κοινωνία τη δυνατότητα να επιτύχει την ίδια ή καλύτερη ποιότητα ζωής βελτιώνοντας την ανθρώπινη πρόνοια χρησιμοποιώντας παράλληλα πολύ λιγότερους πόρους και προκαλώντας μικρότερη καταστροφή στο περιβάλλον. Ο παράγοντας 4 αναφέρεται στην τετραπλή αύξηση της παραγωγικότητας ενώ ο παράγοντας 10 αναφέρεται στη δεκαπλή αύξηση της παραγωγικότητας πάντα όμως λαμβάνοντας υπόψη τους κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες (Glavic & Lukman, 2007: 1878).

Ακόμη, περιλαμβάνονται κοινωνικά υπεύθυνες επενδύσεις (στεγαστικά δάνεια, τραπεζικοί λογαριασμοί, επενδύσεις, συντάξεις κτλ.) εργαλεία τα οποία υποστηρίζουν την ποικιλομορφία του εργατικού δυναμικού ενώ αυξάνουν την ασφάλεια και την ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων (Glavic & Lukman, 2007: 1879).

4.5.3. Κοινωνική Διάσταση

Αποτελείται από ενδο-προσωπικά χαρακτηριστικά των ατόμων (ικανότητες, αφοσίωση, εμπειρίες). Στην κοινωνική διάσταση περιλαμβάνεται η κοινωνική υπευθυνότητα η οποία αναφέρεται στην ασφαλή, φιλελεύθερη, δίκαιη και ίση ανθρώπινη ανάπτυξη που συνεισφέρει στην ανθρωπότητα και το περιβάλλον. Οι όροι υγεία και ασφάλεια συνήθως αναφέρονται στο εργασιακό περιβάλλον και περικλείουν υπευθυνότητες και προδιαγραφές (Glavic & Lukman, 2007: 1879).

Επιπλέον, συμπεριλαμβάνεται η αρχή σύμφωνα με την οποία όποιος προκαλεί μόλυνση στο περιβάλλον πρέπει να πληρώνει το κόστος. Συνεπώς, πρέπει να καταβάλλονται περιβαλλοντικά κόστη. Βέβαια, συχνά στην πράξη παραβλέπονται. Μια πολύ σημαντική αρχή που επίσης περιλαμβάνεται είναι ότι η πρόοδος, τα αποτελέσματα και ο γενικότερος προγραμματισμός θα πρέπει να επικοινωνούνται τόσο στους άμεσα ενδιαφερόμενους όσο και στο ευρύ κοινό (Glavic & Lukman, 2007: 1879).

4.6. Κατηγορίες Αειφόρου Ανάπτυξης

Η έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης είναι αντικείμενο πολλών συζητήσεων τα τελευταία χρόνια, επομένως υπάρχει διάσταση απόψεων ανάμεσα στην παραδοσιακή οικονομική θεώρηση και των απόψεων των φυσικών επιστημόνων. Η διαφωνία κυρίως αφορά το περιβάλλον και την οικονομία και τη σπουδαιότητα που θα πρέπει να αποδίδεται σε κάθε όρο. Συνεπώς, η Αειφόρος Ανάπτυξη χωρίζεται σε δυο κατηγορίες: την ισχυρή και την αδύναμη.

Στην αδύναμη αειφορία, προκύπτουν κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα τα οποία αναγνωρίζονται ότι υπάρχουν.

Όμως, σε καμία περίπτωση δεν είναι βασικά προβλήματα και δεν επηρεάζουν την ανθρώπινη εξέλιξη. Άρα, σύμφωνα με την Αειφόρο Ανάπτυξη, η οικολογική κρίση που υπάρχει θα ξεπεραστεί με τη βοήθεια των οικονομικών οργανισμών και των κοινωνικών δομών. Βασική θέση στην αδύναμη Αειφόρο Ανάπτυξη καταλαμβάνει η οικονομική ανάπτυξη ενώ ο τρόπος ζωής που ακολουθείται δεν επιδέχεται βελτίωση γιατί είναι σωστός (Ayres et al., 1998: 157).

Στην ισχυρή αειφορία, η οικονομική ανάπτυξη με την παρούσα μορφή δεν μπορεί να συνεχιστεί. Τα κοινωνικά και τα περιβαλλοντικά προβλήματα πρέπει να αντιμετωπιστούν έγκαιρα και αποτελεσματικά γιατί διαφορετικά δεν μπορεί να επιτευχθεί Αειφόρος Ανάπτυξη. Επίσης, το οικονομικό σύστημα που υπάρχει πρέπει να αναδιαμορφωθεί ώστε να εκλείψουν τα κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα γιατί ουσιαστικά είναι υπεύθυνο για την ύπαρξή τους (Ayres et al., 1998: 159).

Κι ενώ η αδύναμη αειφορία έχει στο επίκεντρό της τον άνθρωπο και την οικονομική του δραστηριότητα, η ισχυρή αειφορία τοποθετεί στο επίκεντρο το φυσικό περιβάλλον. Επομένως, στην ισχυρή αειφορία οι άνθρωποι δεν χρειάζεται να προσπαθούν να βρουν τρόπους για να υποτάξουν τη φύση. Αντίθετα οφείλουν να εναρμονιστούν και να συνυπάρξουν με αυτή (Ayres et al., 1998: 160).

4.7. Δείκτες Αξιολόγησης της Αειφόρου Ανάπτυξης

Οι δείκτες αξιολόγησης της Αειφόρου Ανάπτυξης είναι κοινός παρονομαστής τόσο για την έρευνα όσο και για την ανάπτυξη και στοχεύουν κατά κύριο λόγο στην υποστήριξη της Αειφόρου Ανάπτυξης. Οι δείκτες είναι απαραίτητοι σε όλα τα επίπεδα – από το τοπικό μέχρι το υπερεθνικό – για τη χάραξη των πολιτικών και τη λήψη αποφάσεων (Hilden & Rosenstrom, 2008: 237). Ο λόγος ύπαρξης των δεικτών βασίζεται στο αξίωμα ότι οτιδήποτε είναι μετρήσιμο μπορεί να είναι εύκολα διαχειρίσιμο. Υπάρχει, βέβαια, και η άποψη ότι ενστικτωδώς χρησιμοποιούνται δείκτες ώστε να μελετηθούν πολύπλοκα συστήματα για τα οποία υπάρχει ενδιαφέρον ή χρειάζεται να ελεγχθούν (Parris & Kates, 2003: 571). Υπάρχουν σαφείς προκλήσεις ως προς τη χρήση των δεικτών και το σχεδιασμό τους. Αρχικά, δεν υπάρχει ξεκάθαρο και απλό πλαίσιο ώστε να παρουσιαστούν οι δείκτες. Επίσης, όσοι ασχολούνται με το σχεδιασμό τους δε φαίνεται να έχουν τη δυνατότητα να δεσμεύσουν αυτούς που θα επωφελούνταν από τη διαδικασία να τους χρησιμοποιήσουν. Και, τέλος, πολλοί δείκτες δεν είναι εύκολα προσβάσιμοι ώστε οι πιθανοί χρήστες να γνωρίζουν την ύπαρξή τους (Hilden & Rosenstrom, 2008: 237).

Η πρώτη φορά που έγινε ωστόσο πραγματικά αναγκαία η μέτρηση της Αειφόρου Ανάπτυξης και υπογραμμίστηκε η σημασία των δεικτών αξιολόγησης και της συνεχούς βελτίωσης στην ανάπτυξη των κρατών

ήταν στη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον και την Ανάπτυξη στο Ρίο Ντε Τζανέιρο το 1992 γνωστή ως Ατζέντα 21. Έγινε έκκληση για την κατασκευή τρόπων παρακολούθησης και αξιολόγησης της προόδου που έχει σημειωθεί αναφορικά με την Αειφόρο Ανάπτυξη υιοθετώντας αλλαγές στην κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική διάσταση (UN, 1992: 55).

4.7.1. Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη (United Nations Commission on Sustainable Development)

Συστάθηκε το 1992 υπό την αιγίδα του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου ως άμεση αντίδραση της Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη. Κύριο στοιχείο αυτής της εργασίας είναι η ανάπτυξη και η αξιολόγηση 58 δεικτών, αφού επιλέχθηκαν από μια λίστα 134 δεικτών που καλύπτουν τις τρεις διαστάσεις της Αειφόρου Ανάπτυξης. Ενώ αρχικά σχεδιάστηκαν για να αποτελέσουν μια κοινή βάση για όλες τις χώρες, τελικά αποφασίστηκε ότι μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τις χώρες σε εθελοντική βάση, προσαρμοζόμενοι στις ιδιαίτερες συνθήκες της κάθε χώρας (Parris & Kates, 2003: 562).

4.7.2. Κατάλογος Ευημερίας (Wellbeing Index)

Αποτελείται από 88 δείκτες για 180 χώρες. Οι δείκτες χωρίζονται σε 2 υποκαταλόγους – την ανθρώπινη ευημερία και την ευημερία του υποσυστήματος. Η ανθρώπινη ευημερία περιλαμβάνει δείκτες για την υγεία και τον πληθυσμό, τον πλούτο, τη γνώση και τον πολιτισμό, την κοινότητα και την ισότητα. Η ευημερία του οικοσυστήματος περιλαμβάνει δείκτες για τη γη, το νερό, τον αέρα, τα είδη και τα γονίδια και τη χρήση των πόρων. Περιλαμβάνει χώρες της Βόρειας Ευρώπης (με υψηλούς δείκτες αειφορίας) όπως Σουηδία, Φιλανδία, Νορβηγία και Ισλανδία αλλά και χώρες με χαμηλότερους δείκτες αειφορίας όπως η Ουγκάντα, το Αφγανιστάν, η Συρία και το Ιράκ. Έτσι, κατατάσσει τις ΗΠΑ στην 27^η θέση, την Ουγγαρία στην 44^η και τη Βραζιλία στην 92^η (Parris & Kates, 2003: 563).

4.7.3. Κατάλογος Περιβαλλοντικής Αειφορίας (Environmental Sustainability Index)

Περιλαμβάνει 68 δείκτες για 148 χώρες. Αποτελείται από 5 συνιστώσες και 20 βασικούς δείκτες. Περιβαλλοντικά συστήματα (ποιότητα αέρα, ποιότητα και ποσότητα νερού, βιοποικιλότητα και γη), μείωση περιβαλλοντικής πίεσης (μόλυνση αέρα, νερό, οικοσύστημα, απόβλητα, κατανάλωση και αύξηση του πληθυσμού), μείωση ανθρώπινης ευαλωτότητας (βασική ανθρώπινη διατροφή και περιβαλλοντική υγεία), κοινωνική και θεσμική ικανότητα (επιστήμη και τεχνολογία, ελευθερία λόγου, περιβαλλοντική διακυβέρνηση, ανταπόκριση του ιδιωτικού τομέα και οικοαποτελεσματικότητα), παγκόσμια διαχείριση (συμμετοχή σε

διεθνείς συνεργατικές προσπάθειες για να μειωθούν οι εκπομπές αερίων θερμοκηπίου και διασυννοριακές περιβαλλοντικές πιέσεις). Στα άκρα υπάρχει αντιστοιχία με τον προηγούμενο κατάλογο αλλά κατατάσσει την Ουγγαρία στην 11^η θέση, τη Βραζιλία στην 20^η και τις ΗΠΑ στην 45^η, δηλαδή πολύ διαφορετικά από την κατάσταση του προηγούμενου καταλόγου (Parris & Kates, 2003: 563).

4.7.4. Global Scenario Group

Το Global Scenario Group χρησιμοποιεί 65 δείκτες για να περιγράψει την παγκόσμια ισότητα, την εθνική ισότητα, την πείνα, την κατανάλωση ενέργειας, την κατανάλωση νερού, την αποψίλωση των δασών, τις εκπομπές άνθρακα, τις εκπομπές θείου και τα τοξικά απόβλητα. Σε αντίθεση με τους προηγούμενους καταλόγους, αυτοί οι δείκτες χρησιμοποιούνται για να χαρακτηρίσουν 4 εναλλακτικά σενάρια για την αειφορία μέχρι το 2050: δυνάμεις της αγοράς, αναδιαμόρφωση πολιτικών, οχύρωση του κόσμου και τη μεγάλη μετάβαση. Στις δυνάμεις της αγοράς, η παγκόσμια ανάπτυξη οδηγείται από ανταγωνιστικές, ανοιχτές, ενοποιημένες παγκόσμιες αγορές. Οι κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανησυχίες είναι δευτερεύουσας σημασίας. Η αναδιαμόρφωση πολιτικών προϋποθέτει ότι η ευρεία και συντονισμένη κυβερνητική κίνηση εισάγεται για τη μείωση της φτώχειας και την περιβαλλοντική αειφορία. Η παγκόσμια οχύρωση παρουσιάζει μια ιδιότυπη αντίδραση στον κίνδυνο της κατάρρευσης καθώς ο κόσμος χωρίζεται σε δυο μέρη: την εκλεκτή ελίτ και τη φτωχή πλειοψηφία. Η μεγάλη μετάβαση επικυρώνει την παγκόσμια αλληλεγγύη, την πολιτιστική γονιμότητα και την οικονομική σύνδεση ενώ φαίνεται να αναζητεί την ελεύθερη ανθρωπιστική και οικολογική μετάβαση (Parris & Kates, 2003: 564).

4.7.5. Οικολογικό Αποτύπωμα (Ecological Footprint)

Το οικολογικό αποτύπωμα είναι ένας παγκόσμιος και ανά χώρα υπολογισμός της κατανάλωσης και των αποβλήτων και σχετίζεται με τη δυνατότητα της γης να παράγει νέους φυσικούς πόρους και να απορροφά τα άχρηστα υλικά (Syronatka, 2020:1-2). Αποτελείται από μετρήσεις διαχείρισης της καλλιεργήσιμης γης, των βοσκοτοπιών, των δασών, της αλιείας, των έργων υποδομής και των ορυκτών καυσίμων. Οι μετρήσεις στη συνέχεια συγκρίνονται με το παγκόσμιο απόθεμα της κάθε πηγής. Το αποτέλεσμα είναι η τάση που αυξάνεται σταδιακά από το 0,68 που καταναλώθηκε το 1961 στο 1,22 το 1999 δείχνοντας ότι η κατανάλωση υπερβαίνει το ανανεώσιμο απόθεμα των φυσικών πόρων (Parris & Kates, 2003: 564).

4.7.6. Ο Δείκτης της Αυθεντικής Προόδου (Genuine Progress Indicator)

Είναι μια μέτρηση της οικονομικής απόδοσης των ΗΠΑ που περιλαμβάνει την οικονομική συνεισφορά των νοικοκυριών και την εθελοντική εργασία ενώ αφαιρεί παράγοντες όπως το έγκλημα, τη μόλυνση και τα οικογενειακά προβλήματα. Σε αντίθεση με το κατά κεφαλή ακαθάριστο προϊόν που αυξήθηκε σταθερά από το 1959 και τουλάχιστον μέχρι το 1999, ο κατά κεφαλή δείκτης αυθεντικής προόδου έφτασε στην κορύφωση στα μέσα του 1970 και μειώθηκε τη δεκαετία του 1990 και αυξήθηκε πάλι από το 1999 και έπειτα (Parris & Kates, 2003: 564).

4.7.7. Διπληρεσιακή Ομάδα Εργασίας των ΗΠΑ για τους Δείκτες της Αειφόρου Ανάπτυξης (U.S. Interagency Working Group on Sustainable Development Indicators)

Είναι παράδειγμα εθνικής προσπάθειας και αποτελείται από 13 οικονομικούς, 16 περιβαλλοντικούς και 11 κοινωνικούς δείκτες. Δεν έχει γίνει καμία προσπάθεια για να συγκροτηθεί κατάλογος δεικτών, όμως, από τους 40 δείκτες, οι 30 δείχνουν τάση για σαφή επίδραση σχετική με την Αειφόρο Ανάπτυξη και οι 17 από αυτούς τους 30 θετικές εθνικές τάσεις ((Parris & Kates, 2003: 565).

4.7.8. Σύστημα Δεικτών Για την Αειφόρο Ανάπτυξη της Κόστα Ρίκα (Costa Rica System of Indicators for Sustainable Development)

Σε αντίθεση με τους δείκτες των ΗΠΑ, η Κόστα Ρίκα χρησιμοποιεί την έννοια της Αειφόρου Ανάπτυξης για να οργανώσει τα στατιστικά αποσπάσματα της χώρας. Το αποτέλεσμα είναι η συλλογή που περιλαμβάνει 255 στατιστικούς πίνακες που χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: κοινωνική (83 πίνακες), οικονομική (97 πίνακες) και περιβαλλοντική (75 πίνακες). Έχουν γίνει προσπάθειες η Κόστα Ρίκα να τοποθετηθεί στο διεθνές πλαίσιο χρησιμοποιώντας δείκτες ανθρώπινης ανάπτυξης, κατά κεφαλή ΑΕΠ, ποσοστά πληθωρισμού, τιμές βασικών αγαθών (πετρέλαιο, καφές, μπανάνες) και δείκτες ισοτιμίας με το δολλάριο (Parris & Kates, 2003: 565).

4.7.9. Κατάλογος Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Growth Index)

Βασίζεται σε τρεις δείκτες: τη μακροζωία της οποίας η μέτρηση γίνεται με το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση, σχολική παρακολούθηση, όπου η μέτρηση γίνεται από το συνδυασμό του μορφωτικού επιπέδου των ενηλίκων και από τα ποσοστά εγγραφών και στις τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης καθώς και το επίπεδο διαβίωσης όπως αυτό που αποτυπώνεται από το πραγματικό κατά κεφαλή ΑΕΠ (Neumayer, 2001:101-102).

Συμπεράσματα

Ο ορισμός της Αειφόρου Ανάπτυξης μπορεί να παραμένει ασαφής ωστόσο το σημείο στο οποίο υπάρχει σύγκλιση είναι ότι επιδιώκει την ίση και δίκαιη κατανομή των πόρων τόσο ενδογενεακά όσο και διαγενεακά. Οι τρεις διαστάσεις της Αειφόρου Ανάπτυξης συσχετίζονται άμεσα με τους στόχους της, σύμφωνα με τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών. Ωστόσο, προκειμένου να υπάρχουν απτές πληροφορίες ως προς την πορεία για την επίτευξη των στόχων είναι αναγκαία η μέτρησή τους. Γι αυτό το λόγο, εξαιτίας της πολυπλοκότητας της έννοιας της Αειφόρου Ανάπτυξης υπάρχουν διάφοροι δείκτες μέτρησης.

Κεφάλαιο 5: Αειφόρος Ανάπτυξη και παιδική φτώχεια

Εισαγωγή

Με την υιοθέτηση των στόχων της Αειφόρου Ανάπτυξης το 2015, οι κυβερνήσεις των κρατών σε όλο τον κόσμο – με ελάχιστες εξαιρέσεις – δημιούργησαν ένα νέο πλαίσιο προκειμένου να τους επιτύχουν. Θέτοντας την αειφορία στο επίκεντρο, οι στόχοι προσπαθούν να αλληλοσυνδέσουν την περιβαλλοντική, την οικονομική και την κοινωνική διάσταση της ανάπτυξης.

5.1. Η σύνδεση των στόχων της Αειφόρου Ανάπτυξης και η παιδική φτώχεια

Ο παγκόσμιος χαρακτήρας των στόχων της Αειφόρου Ανάπτυξης καθιστά τα θέματα της φτώχειας να γίνουν αντιληπτά από μια παγκόσμια οπτική. Από την άλλη πλευρά, ένα κρίσιμο σημείο είναι ο τρόπος με τον οποίο οι διαστάσεις της φτώχειας έχουν επηρεάσει την υλοποίηση της Αειφόρου Ανάπτυξης (Cobbinah et al., 2015:21). Επίσης, οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης είναι ευρείς σε πεδίο και μέσα σε συνθήκες ενός μεταβαλλόμενου κόσμου αποτελούν πρόκληση για τα παιδιά και τους νέους. Καλύπτουν δε την περίοδο από το 2013 έως το 2030 και οι χώρες οφείλουν να αναφέρουν τις ενέργειες που έχουν κάνει για να τους επιτύχουν – κάτι στο οποίο θα πρέπει να συμμετέχουν και οι αναπτυσσόμενες χώρες (Dornan, 2017:157).

Η Αειφόρος Ανάπτυξη είναι η κινητήριος δύναμη για την Ατζέντα του 2030 και όλοι οι στόχοι της σχετίζονται με τα παιδιά συμπεριλαμβανομένων και αυτών που επηρεάζουν έμμεσα την πολυδιάστατη ευημερία όλων των παιδιών. Όπως ορίζεται από την Ατζέντα του 2030, η μείωση της πολυπαραγοντικής παιδικής φτώχειας είναι προαπαιτούμενο για το μέλλον της Αειφόρου Ανάπτυξης (Biggeri & Ferrone, 2021: 1).

Οι διαστάσεις της φτώχειας λειτουργούν σε διάφορες κλίμακες και συνεχίζουν να εμποδίζουν τις παρεμβάσεις της Αειφόρου Ανάπτυξης και διαταράσσουν τα μέσα επιβίωσης. Αν και υπάρχουν πολλά χαρακτηριστικά που χρησιμοποιούνται στην περιγραφή της φτώχειας, σε σχέση με τους στόχους που είχαν τεθεί για την χιλιετία (MDGs), οι νέοι στόχοι (SDGs) έχουν κάποια σχετική συνάφεια με τα παιδιά. Υπάρχει μια περισσότερο περιεκτική προσέγγιση ως προς την ισότητα, όπως οι γάμοι των παιδιών (που είναι περισσότερο συχνοί στα κορίτσια) και άλλες επιβλαβείς πρακτικές, τη βία κατά των γυναικών και των κοριτσιών, την ανεργία, την κακή υγεία, τη διακυβέρνηση και την περιβαλλοντική αειφορία. Επίσης, υπάρχει μεγαλύτερη αναγνώριση της ανισότητας με οικονομικούς και άλλους όρους ανθρώπινης ανάπτυξης.

Η διάκριση των φύλων και η κατάσταση φτώχειας αλλά και τα επακόλουθα στην Αειφόρο Ανάπτυξη δείχνουν μια ισχυρή αλληλεξάρτηση ανάμεσα στη γυναικεία ανάπτυξη και την ευημερία του νοικοκυριού. Επίσης, υποστηρίζουν πως στις φτωχές χώρες ακόμα δεν έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση, την υγεία ενώ τα διατροφικά επίπεδα διαφέρουν ανάλογα με το φύλο κι έτσι επηρεάζεται η γνώση των γυναικών στην προστασία του περιβάλλοντος και στην ικανότητά τους να συνεισφέρουν στην κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη (Cobbinah et al., 2015:24).

Σε σχέση με την ανεργία, η έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης είναι ένα κύριο χαρακτηριστικό φτώχειας ειδικά στις αστικές περιοχές. Αυτή η κατάσταση επηρεάζει την ικανότητα των φτωχών ανθρώπων να ικανοποιήσουν τις κοινωνικο-οικονομικές τους ανάγκες και να αναπτύξουν τον αυτοσεβασμό τους. Η ανεργία όχι μόνο περιορίζει τα άτομα από την απόλαυση της οικονομικής τους ελευθερίας αλλά μπορεί να επηρεάσει τη συμπεριφορά τους ως προς το σεβασμό τους προς το περιβάλλον και την ανάπτυξη ισχυρών κοινωνικών δικτύων κι έτσι περιορίζεται η υλοποίηση της Αειφόρου Ανάπτυξης. Για παράδειγμα, ομάδες ανθρώπων μπορεί να προχωρήσουν στη λαθροθηρία εξαιτίας των κοινωνικο-οικονομικών πιέσεων όπως η ανεργία, η αύξηση του πληθυσμού, το καθεστώς γαιοκτησίας κτλ (Goldman, 2013: 498).

Επίσης, η κακή υγεία λόγω της ανεπαρκούς διατροφής όπως και η μη πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας αυξάνουν την ευαλωτότητα σε ασθένειες, με αποτέλεσμα να αρρωσταίνουν. Άλλωστε, η κακή υγεία είναι η κύρια απειλή για την Αειφόρο Ανάπτυξη καθώς μειώνει την παραγωγικότητα και την ικανότητα να αναπαράγει το εισόδημά του, αυξάνει τις οικογενειακές δαπάνες και μειώνει το προσδόκιμο ζωής (Cobbinah et al., 2015:24).

Ακόμη, εστιάζει όχι μόνο στην κάλυψη της κοινωνικής προστασίας αλλά και στα αποτελέσματα. Άλλωστε οι στόχοι καλύπτουν όλα τα θέματα σχετικά με την παιδική ηλικία και βρίσκονται σε πλήρη αντιστοιχία με τα δικαιώματα των παιδιών όπως αυτά έχουν διατυπωθεί

από τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (UNICEF, 2016: 47-57).

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών αναφέρει ότι τα παιδιά που ζουν σε συνθήκες φτώχειας στερούνται τη διατροφή, το νερό, τις εγκαταστάσεις υγιεινής, την πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες φροντίδας υγείας, τη στέγη, τη συμμετοχή και την προστασία. Όλα τα παραπάνω πλήττουν τα παιδιά αλλά και όλα τα άτομα, βέβαια, είναι περισσότερο επιβλαβή και απειλητικά για τα παιδιά. Τα καθιστούν ανίκανα να απολαμβάνουν τα δικαιώματά τους και να συμμετέχουν ως ισότιμα μέλη στην κοινωνία. Οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης που περιλαμβάνουν την παιδική ηλικία είναι ο μηδενισμός της φτώχειας (Στόχος 1), η εξάλειψη της πείνας, η εξασφάλιση του φαγητού και η βελτίωση της διατροφής και η προαγωγή της αειφόρου γεωργίας (Στόχος 2), η εξασφάλιση υγιών ζώων και η προαγωγή της ευημερίας για όλες τις ηλικίες (Στόχος 3), εξασφάλιση ισότιμης ποιοτικής εκπαίδευσης από την οποία δεν θα εξαιρείται κανείς και θα παρέχει δια βίου μάθηση σε όλους (Στόχος 4) και τη μείωση των ανισοτήτων σε όλες τις χώρες (Στόχος 10).

Οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης, όπως συμφωνήθηκαν από τις κυβερνήσεις των περισσότερων κρατών το 2015, παρουσιάζουν μια πρωτοφανή ευκαιρία για κοινωνική πρόοδο για τη νέα γενιά των παιδιών και των νέων. Και είναι πολύ σημαντικό ότι αναφέρονται στον υποστόχο 1.2 τα παιδιά και οι νέοι ως ηλικιακή ομάδα που ενδεχομένως να πλήττονται από τη φτώχεια. Κι ενώ η παιδική φτώχεια συχνά αποτιμάται ως το μερίδιο των παιδιών στο εισόδημα ή την κατανάλωση των νοικοκυριών είναι πλέον ευρέως αναγνωρισμένο ότι οι νομισματικές μετρήσεις που χρησιμοποιούνται σε επίπεδο νοικοκυριού δεν αποτυπώνουν την ακριβή σημασία του να είναι ένα παιδί φτωχό. Άλλωστε ακόμα και αν αξιολογείται η σύνθεση ή το μέγεθος του νοικοκυριού και γίνονται υποθέσεις σχετικά με τη πρόσβαση των παιδιών στις παροχές του νοικοκυριού, οι πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο που κατανέμονται αυτοί οι πόροι είναι λιγοστές και τα παιδιά μπορεί να μη συμμετέχουν ή να μη λαμβάνεται υπόψη η γνώμη τους στις αποφάσεις ή στη διανομή των πόρων. Επιπλέον, οι χρηματικοί πόροι από μόνοι τους είναι ανεπαρκείς για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των παιδιών γιατί κάποια από τα αγαθά και τις υπηρεσίες που είναι σημαντικά για την παιδική ανάπτυξη δεν έχουν πάντα ανταγωνιστικές αγορές (υγεία, εκπαίδευση, νερό και αποχέτευση) ή καθόλου αγορές (προστασία από τη βία) (Chzhen et al., 2018: 707).

5.2. Το νομοθετικό πλαίσιο για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση σύμφωνα με τους στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης

Τα δικαιώματα που αναφέρονται ως κοινωνικοοικονομικά σε ευρωπαϊκό πλαίσιο είναι τα οικονομικά, τα κοινωνικά και τα μορφωτικά δικαιώματα. Σχετίζονται με τα δικαιώματα στη στέγαση, την υγεία και την κοινωνική ασφάλιση, την εκπαίδευση και ό,τι συνεπάγεται ένας αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης. Αναφορικά με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αυτά τα δικαιώματα περιλαμβάνονται στο Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ουσιαστικά αφορούν ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης αναφερόμενη σε αυτά τα δικαιώματα σημειώνει πως η εκπλήρωσή τους είναι σύνθετη και κοστοβόρα και γι' αυτό θέτει το στοιχείο της προτεραιοποίησης και επισημαίνει τρεις παραμέτρους: μια λογική χρονική περίοδος, μέθοδοι μέτρησης της προόδου και ακολουθία ανάμεσα στην υλοποίηση των στόχων και την αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβούλιο της Ευρώπης, 2016: 161).

Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός κατά την παιδική ηλικία παραμένουν μια πρόκληση σε όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα, τα άρθρα 12-14 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη περιλαμβάνουν διατάξεις σχετικές με το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση, στην ιατρική και κοινωνική βοήθεια καθώς και στις παροχές κοινωνικής πρόνοιας. Στο άρθρο 12 ορίζεται ότι τα κράτη-μέλη έχουν την υποχρέωση να ιδρύσουν και να διατηρήσουν ένα σύστημα κοινωνικής ασφάλισης το οποίο θα βελτιώνεται προοδευτικά. Το άρθρο 16 ορίζει πως για την προαγωγή της οικονομικής, νομικής και κοινωνικής προστασίας τα μέσα είναι οι κοινωνικές και οικογενειακές παροχές. Έτσι, τα κράτη-μέλη υποχρεούνται να μεριμνούν προς αυτό το σκοπό με κύριο μέσο τα οικογενειακά επιδόματα ή τα επιδόματα παιδιών ως οριζόντιο μέτρο ή βάσει του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος και της οικογενειακής κατάστασης. Το ύψος των επιδομάτων αυτών θα πρέπει να είναι τέτοιο ώστε να συμπληρώνεται επαρκώς το εισόδημα των οικογενειών που βρίσκονται στα όρια της φτώχειας. Το άρθρο 30 αναφέρεται στο δικαίωμα για προστασία από τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό (Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβούλιο της Ευρώπης, 2016: 179-183).

Η Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (TEU) ορίζει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θα καταπολεμήσει τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις και θα προωθήσει την κοινωνική δικαιοσύνη και προστασία, την ισότητα ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες, τη διαγενεακή αλληλεγγύη και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού. Η

Συνθήκη Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (TFEU) προβλέπει ότι η Ένωση και τα κράτη-μέλη θα έχουν κοινή αρμοδιότητα στα θέματα της κοινωνικής πολιτικής. Επιπλέον, η Ένωση θα υποστηρίζει και θα συμπληρώνει τις δράσεις των κρατών-μελών στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού (συμπεριλαμβανομένης και της φτώχειας). Θα πρέπει επίσης να υπάρξει συνεργασία και σε άλλους τομείς της παιδικής ευημερίας όπως η εκπαίδευση και η υγεία (European Court of Auditors, 2019: 8).

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης εγγυάται στα παιδιά το δικαίωμα στην προστασία και τη φροντίδα, απαραίτητα για την ευημερία τους (Άρθρο 24). Ο χάρτης έχει την ίδια νομική αξία όπως οι Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δεσμεύει τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και τα κράτη-μέλη ως προς την εφαρμογή των νόμων. Ακόμη, όλα τα κράτη-μέλη δεσμεύονται από τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού των Ηνωμένων Εθνών. Αυτή η Σύμβαση θα πρέπει να είναι οδηγός για εθνικές πολιτικές και να έχει επίδραση στα δικαιώματα του παιδιού (European Court of Auditors, 2019: 8).

Τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν νομικές υποχρεώσεις που αφορούν τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα που απορρέουν από την προϋπάρχουσα Συνθήκη του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στο άρθρο 17, για παράδειγμα, καθορίζεται το δικαίωμα των παιδιών στην κοινωνική και οικονομική προστασία (European Court of Auditors, 2019: 8).

5.3. Πρωτοβουλίες για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας από την Ευρωπαϊκή Ένωση

5.3.1. Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη

Προγενέστερες επιλογές είναι δυνατόν να απειλούν την Αειφόρο Ανάπτυξη. Αυτές σχετίζονται με προηγούμενες πολιτικές για τις τεχνολογίες παραγωγής, τα πρότυπα χρήσης γης, τις επενδύσεις στις υποδομές. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η κατάσταση δεν είναι εφικτό να αντιστραφεί σε μικρό χρονικό διάστημα, θα πρέπει να ληφθούν μέτρα ως προς την πρόληψη των επιπτώσεων. Αυτό είναι επιτακτικό να συμβεί διότι μακροπρόθεσμα θα είναι σχεδόν αδύνατον να αντιμετωπιστούν (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001: 4-5).

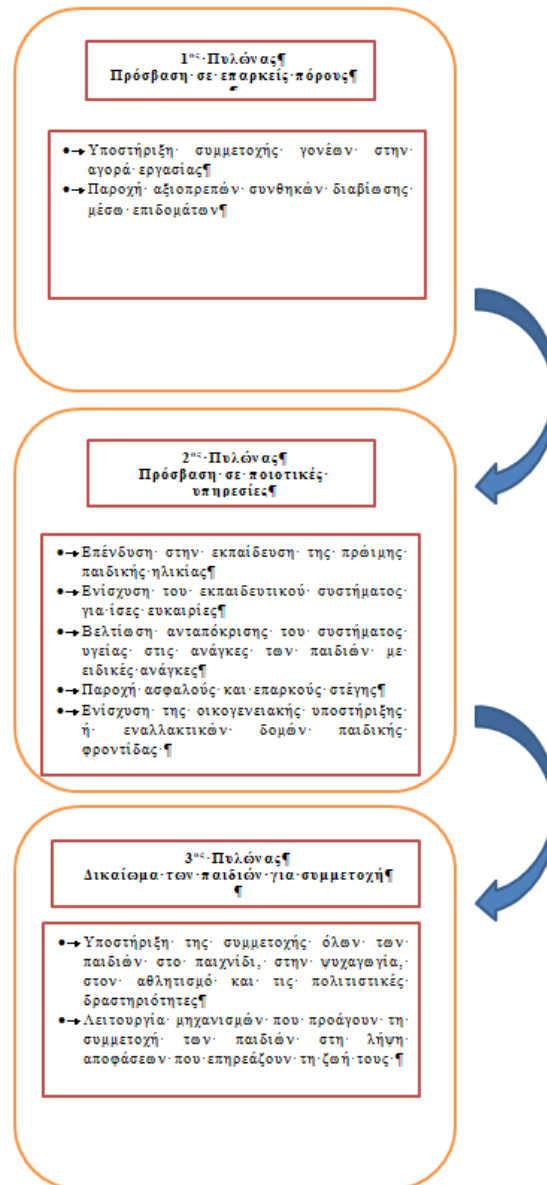
Συνεπώς, θα πρέπει να υπάρξουν συστάσεις ώστε οι πολιτικές που θα σχεδιαστούν να έχουν ως γνώμονα την πραγμάτωση της Αειφόρου Ανάπτυξης. Παράλληλα, χρειάζονται στόχοι και ειδικά μέτρα ώστε να εφαρμοστούν οι πολιτικές. Και, τέλος, είναι απαραίτητη η εφαρμογή της στρατηγικής και η αξιολόγηση της προόδου αυτής της στρατηγικής. Η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί

σημαντική πρόκληση για την Αειφόρο Ανάπτυξη και αποτελεί ένα από τα έξι ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν. Η παρούσα στρατηγική δεν περιλαμβάνει νέα μέτρα, ισχύουν αυτά για τα οποία υπάρχουν δεσμεύσεις από τις διασκέψεις κορυφής της Λισαβώνας, της Νίκαιας και της Στοκχόλμης (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001: 5).

Συνοπτικά, στόχος είναι να εξαλειφθεί η φτώχεια με αύξηση των ποσοστών απασχόλησης, ιδίως των ευάλωτων πληθυσμών. Επίσης, θα πρέπει να μειωθεί ο αριθμός των νέων που ολοκληρώνουν μερικώς τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, τα μέτρα θα αφορούν την δημιουργία οικονομικών όρων για ευημερία με ορίζοντα την κοινωνική συνοχή, τη βελτίωση των ποσοστών απασχόλησης και της ποιότητας εργασίας, την ίση μεταχείριση ανάμεσα στα δυο φύλα (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2001: 18).

5.3.2. Επένδυση για τα παιδιά: Σπάζοντας τον κύκλο της μειονεξίας (σύσταση 2013/112/ΕΕ)

Το Φεβρουάριο του 2013 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατάρτισε την Πρόταση «Επένδυση για τα παιδιά: Σπάζοντας τον κύκλο της μειονεξίας» στα κράτη-μέλη ως μέρος του Πακέτου Κοινωνικών Επενδύσεων (SIP). Η πρόταση παίρνει σαφή θέση για τα δικαιώματα του παιδιού όπως αναφέρονται στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Προτείνει τη μείωση της παιδικής φτώχειας και το σπάσιμο του κύκλου της διαγενεακής μειονεξίας χρησιμοποιώντας μια σφαιρική προσέγγιση που επικεντρώνεται στα παιδιά και τις οικογένειές τους (European Court of Auditors, 2019: 8). Έτσι, η προσέγγιση βασίζεται σε τρεις πυλώνες, όπως φαίνεται και από το παρακάτω σχήμα.

Σχήμα 2: Οι τρεις πυλώνες όπως παρουσιάζονται στην πρόταση "Επένδυση για τα παιδιά: Σπάζοντας τον κύκλο της μειονεξίας" (πηγή: European Court of Auditors, 2019:8)

5.3.3. Ψήφισμα για τη «Μείωση της ανισότητας και συγκεκριμένα της παιδικής φτώχειας»

Ωστόσο, και άλλοι ευρωπαϊκοί φορείς έχουν επίσης επικεντρωθεί σε θέματα παιδικής φτώχειας. Το Νοέμβριο του 2015 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθέτησε το ψήφισμα για τη «Μείωση της ανισότητας και συγκεκριμένα της παιδικής φτώχειας». Έλαβε υπόψη του ότι το 1/5 του πληθυσμού των κρατών-μελών είναι κάτω των 18 ετών και παρά τις πρωτοβουλίες που είχαν ήδη ληφθεί 1 στα 4 παιδιά διατρέχει κίνδυνο φτώχειας. Επίσης, έγινε αντιληπτό ότι τα παιδιά διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να φτωχοποιηθούν στα 19 κράτη-μέλη εξαιτίας των κοινωνικών ανισοτήτων που επικρατούν και στις οποίες είναι ιδιαίτερα ευάλωτα. Τέλος, διαπιστώθηκε ότι τα περισσότερα κράτη-μέλη έχουν δώσει

ελάχιστη προσοχή στη χρήση των διαρθρωτικών ταμείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ώστε να καταπολεμηθεί η παιδική φτώχεια στα παιδιά της Ευρώπης, να ενισχυθεί η κοινωνική τους ένταξη και να επιτευχθεί η ευημερία τους (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2017: 21-22). Πρότεινε στα κράτη-μέλη να κάνουν μια πραγματική δέσμευση ώστε να αναπτύξουν πολιτικές για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας. Το ψήφισμα ζητούσε για την αποτελεσματικότητα της υποστήριξης την παρακολούθηση και αξιολόγηση της δράσης ώστε να εφαρμόσει πολιτικές για την καταπολέμηση της φτώχειας και πρότεινε ότι η Επιτροπή θα μπορούσε να καταρτίσει ένα σχέδιο δράσης ώστε τα κράτη-μέλη να εφαρμόσουν την προσέγγιση των τριών πυλώνων που παρουσιάστηκαν παραπάνω. (European Court of Auditors, 2019: 9).

Το Κοινοβούλιο κάλεσε τα κράτη-μέλη να ενσωματώσουν πλήρως τις σχετικές διαστάσεις του Πακέτου Κοινωνικών Επενδύσεων και της πρότασης του 2013 στα ετήσια αναμορφωτικά προγράμματα και τις εθνικές κοινωνικές εκθέσεις. Κάλεσε επίσης την Επιτροπή να κάνει σαφή και φανερή μείωση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού σε όλα τα στάδια του προγραμματικού κύκλου του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου (European Court of Auditors, 2019: 9).

5.3.4. Ευρωπαϊκός Πυλώνας για τα Κοινωνικά Δικαιώματα

Το Νοέμβριο του 2017, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διακήρυξαν τον Ευρωπαϊκό Πυλώνα για τα Κοινωνικά Δικαιώματα. Ο Πυλώνας διατυπώνει 20 αρχές που υποστηρίζουν τα δίκαια, λειτουργικά προνοιακά συστήματα και τις αγορές εργασίας. Ο Πυλώνας αποτελεί πλαίσιο αναφοράς για να ελεγχθεί η απασχόληση και η κοινωνική συμμετοχή, να γίνουν αλλαγές σε εθνικό επίπεδο και να λειτουργήσει ως πυξίδα για καλύτερες συνθήκες απασχόλησης και διαβίωσης (European Court of Auditors, 2019: 10).

Συγκεκριμένα, ο Πυλώνας περιλαμβάνει την 11^η αρχή η οποία αναγνωρίζει:

- το δικαίωμα σε ποιοτική και προσιτή εκπαίδευση και φροντίδα της πρώιμης παιδικής ηλικίας
- το δικαίωμα για προστασία από τη φτώχεια
- το δικαίωμα των παιδιών από μη προνομιούχα περιβάλλοντα για συγκεκριμένα μέτρα ώστε να ενισχυθούν οι ίσες ευκαιρίες.

5.3.5. «Ευρώπη 2020: Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη»

Ο αγώνας για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού ήταν στο επίκεντρο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» με στόχο να απαλλάξει τουλάχιστον 20 εκατομμύρια ανθρώπους

από τον κίνδυνο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού κατά τα έτη 2008-2020. Πρόκειται για ένα σχέδιο μεταρρυθμίσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση που αφορούν την ανάπτυξη και την απασχόληση. Η γενική στρατηγική που προτάθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και με την οποία συμφώνησε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 2010 είναι βασισμένη σε ένα μακροπρόθεσμο όραμα.

Στόχος της στρατηγικής αυτής είναι η ανάκαμψη της Ευρώπης από την κρίση προκειμένου να αποκτήσει μια οικονομία έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς με κοινωνική συνοχή, υψηλά ποσοστά απασχόλησης και παραγωγικότητας.

Η στρατηγική αυτή έχει ως βάση της τη στρατηγική της Λισαβόνας. Ωστόσο, υπάρχει μια προσπάθεια να διατηρήσει τα πλεονεκτήματά της (π.χ. στόχοι για ανάπτυξη, θέσεις εργασίας κτλ.) και να διορθώσει τις αδυναμίες της (π.χ. έλλειψη εφαρμογής) πάντα λαμβάνοντας υπόψη τις συνθήκες που επικρατούν σε κάθε χώρα ώστε να προσαρμοστεί ανάλογα. Παράλληλα, αξιοποιούνται όλες οι ήδη υπάρχουσες πολιτικές, η νομοθεσία και τα χρηματοπιστωτικά και συντονιστικά μέσα.

5.3.6. Εγγύηση για το παιδί (Child Guarantee)

Το 2015 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ζήτησε «Εγγύηση για το Παιδί» που θα βοηθούσε να διασφαλίσει ότι κάθε παιδί στην Ευρώπη με κίνδυνο φτώχειας ή αποκλεισμού να έχει πρόσβαση σε δωρεάν υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης και φροντίδας στην πρώιμη παιδική ηλικία, αξιοπρεπή στέγαση και επαρκή διατροφή. Το 2017, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ψήφισε μια προκαταρκτική δράση για να εξετάσει τη δυνατότητα επίτευξης ενός προγράμματος εγγύησης για τα παιδιά βασιζόμενο στα δικαιώματα και ζήτησε από την Επιτροπή την εφαρμογή της. Τον Ιανουάριο του 2018 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθέτησε τροποποιήσεις στην πρόταση για τη ρύθμιση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου + για τα έτη 2020-2021 και περιλάμβανε αναφορές στη δημιουργία της Ευρωπαϊκής Εγγύησης για τα παιδιά με πρόβλεψη κονδυλίου 5,9 δισεκατομμύρια ευρώ (European Court of Auditors, 2019: 10). Το 2019 περίπου 18 εκατομμύρια παιδιά στην Ευρωπαϊκή Ένωση (το 22,2% του παιδικού πληθυσμού) ζούσε σε νοικοκυριά με κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Αυτό οδηγεί σε διαγενεακό κύκλο μειονεξίας με εμφανή και μακροπρόθεσμη επίδραση στα παιδιά. Η Ευρωπαϊκή Εγγύηση για το Παιδί στοχεύει να σπάσει αυτόν τον κύκλο και να προάγει ίσες ευκαιρίες με την εγγύηση της πρόσβασης στις σημαντικότερες υπηρεσίες για τα παιδιά σε ανάγκη (κάτω των 18 ετών σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού).

Υπάρχει ανάγκη για ελεύθερη, αποτελεσματική και πάντα διαθέσιμη για τα παιδιά σε

- εκπαίδευση και φροντίδα της πρώιμης παιδικής ηλικίας

- εκπαίδευση και εσω-σχολικές δραστηριότητες
- τουλάχιστον ένα υγιεινό γεύμα κάθε σχολική ημέρα
- φροντίδα υγείας.

Επίσης, γίνεται λόγος για πρόσβαση σε υγιεινή διατροφή καθόλη τη διάρκεια του έτους και επαρκή στέγαση. Θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι εξειδικευμένες ανάγκες των παιδιών από μη-προνομιούχα περιβάλλοντα, όπως αυτά που βιώνουν την αστεγία, αναπηρίες, παιδιά σε επισφαλή οικογενειακά περιβάλλοντα, προσφυγικά περιβάλλοντα, ιδρύματα κτλ.

Το θέμα της παιδικής φτώχειας είναι υψηλής προτεραιότητας στην πολιτική ατζέντα μετά την πρόταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την «Εγγύηση για τα Παιδιά» 2021-2027. Τα συμπεράσματα και οι προτάσεις θα μπορούσαν να παρέχουν χρήσιμη γνώση για τη μελλοντική χάραξη πολιτικών για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας (European Court of Auditors, 2019: 8).

5.3.7. Εγχείρημα Ευρώπη 2030

Η Ατζέντα του 2030 για την Αειφόρο Ανάπτυξη και οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης αποτελούν ισχυρή δέσμευση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να έχει ένα διττό στόχο για την υλοποίηση της δέσμευσης αυτής. Κύριο μέλημά της πρέπει να είναι η ανακοπή της τρέχουσας κρίσης αλλά και οι μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες μεταρρυθμίσεις που είναι επιτακτικές για την μετέπειτα πορεία της. Τμήμα του εγχειρήματος 2030 βασίζεται στη στρατηγική «Ευρώπη 2020» με κάποιες μεταρρυθμίσεις, σαφείς προτεραιότητες και μηχανισμούς επιβολής (Márquez, et al, 2010: 5).

Η ανάκαμψη θα συμβεί αν δημιουργηθούν θέσεις απασχόλησης και υπάρξει ανάπτυξη. Με ορίζοντα το 2030, προκειμένου να διατηρηθεί η κοινωνική συνοχή και να καταπολεμηθεί η κλιματική αλλαγή χρειάζεται ανταγωνιστική και βιώσιμη κοινωνική οικονομία της αγοράς. Η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί προτεραιότητα για το 2030. Το σχέδιο δράσης που εγκρίθηκε το Μάρτιο του 2021 προτείνει ως στόχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έως το 2030 τη μείωση κατά τουλάχιστον 15 εκατομμύρια τον αριθμό των ατόμων που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, συμπεριλαμβανομένων τουλάχιστον 5 εκατομμυρίων παιδιών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021:2). Συνεπώς, θα πρέπει να αξιοποιηθούν όλοι οι διαθέσιμοι πόροι και να επιβληθεί η ισχύουσα νομοθεσία προς αυτή την κατεύθυνση.

Αναγνωρίζεται, βέβαια, ότι η πανδημία COVID-19 απειλεί την πρόοδο ως προς την επίτευξη των στόχων. Γι' αυτό, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ζητά να ενισχυθεί ο διάλογος και να σχεδιαστούν

επιχειρησιακές δράσεις για την υλοποίηση της Ατζέντα 2030 και των Στόχων της Αειφόρου Ανάπτυξης (Márquez et al., 2010: 5).

Κεφάλαιο 6: Η παιδική φτώχεια στην Ελλάδα

Εισαγωγή

Η έκταση και το βάθος της παιδικής αποστέρησης και της σχετικής παιδικής φτώχειας σε διάφορες χώρες είναι αποτέλεσμα πολύπλοκης αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε πολιτιστικούς και ιστορικούς παράγοντες, δημογραφικές τάσεις, συνθήκες αγοράς εργασίας και παγκόσμιων οικονομικών δυνάμεων. Αλλά επίσης καθοριστικά είναι οι κυβερνητικές πολιτικές και οι δαπάνες. Η Ελλάδα είναι ένα παράδειγμα χώρας η οποία ενώ εμφανίζει ένα κατά κεφαλή ΑΕΠ ανάμεσα σε \$25.000-36.000 έχει υψηλά ποσοστά παιδικής φτώχειας και υλικής αποστέρησης.

Στο κεφάλαιο αυτό, λοιπόν, παρουσιάζεται το φαινόμενο της παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες και αναλύεται η κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα σήμερα. Επίσης, γίνεται αναφορά στις πρωτοβουλίες που έχουν υπάρξει για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα μέσα από Εθνικές Στρατηγικές, Εθνικά Σχέδια Δράσης και Πλαίσια Ανάπτυξης. Στο τελευταίο μέρος του κεφαλαίου αυτού εξετάζεται η αποτελεσματικότητα των μέτρων αυτών.

6.1. Η παιδική φτώχεια στην Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες

Στην προσπάθεια να κατανοηθεί η υλική αποστέρηση και ο τρόπος που πλήττει την παιδική ηλικία έχει καταρτιστεί μια λίστα στοιχείων βάσει των οποίων έχει γίνει η μέτρηση. Στη συνέχεια, αφού έχουν γίνει οι μετρήσεις, παρουσιάζονται τα στοιχεία για όλες τις ευρωπαϊκές χώρες κι εκεί φαίνεται η κατάσταση που επικρατεί σε όλη την Ευρώπη συγκριτικά με την Ελλάδα. Κατά συνέπεια, η Ελλάδα παρουσιάζει υψηλά ποσοστά παιδιών με υλική αποστέρηση. Ο πίνακας που παρατίθεται αναφέρεται στα ποσοστά των παιδιών που στερούνται δύο ή περισσότερα στοιχεία στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο δεύτερος πίνακας αναφέρεται στη λίστα με αυτά τα στοιχεία βάσει των οποίων έγινε η μέτρηση.

Ποσοστά Παιδιών με υλική αποστέρηση ανά χώρα	
Χώρα	Ποσοστό
Ισλανδία	0,9
Σουηδία	1,3
Νορβηγία	1,9
Φιλανδία	2,5
Δανία	2,6
Ολλανδία	2,7
Λουξεμβούργο	4,4
Ιρλανδία	4,9
Ηνωμένο Βασίλειο	5,5
Κύπρος	7,0
Ισπανία	8,1
Σλοβενία	8,3
Αυστρία	8,7
Τσεχική Δημοκρατία	8,8
Γερμανία	8,8
Μάλτα	8,9
Βέλγιο	9,1
Γαλλία	10,1
Εσθονία	12,4
Ιταλία	13,3
Ελλάδα	17,2
Σλοβακία	19,2
Λιθουανία	19,8
Πολωνία	20,9
Πορτογαλία	27,4
Λετονία	31,8

Ουγγαρία	31,9
Βουλγαρία	56,6
Ρουμανία	72,6

Πίνακας 14: Ποσοστά παιδιών που στερούνται δύο ή περισσότερα στοιχεία ανά χώρα (Πηγή: Eurostat, EU-SILC, 2009)

1.	Τρία γεύματα την ημέρα
2.	Τουλάχιστον 1 μέρα με κοτόπουλο ή ψάρι (ή χορτοφαγικό ισοδύναμο)
3.	Φρέσκα φρούτα και λαχανικά κάθε μέρα
4.	Βιβλία κατάλληλα για την ηλικία και το γνωστικό επίπεδο του παιδιού
5.	Εξοπλισμός εξωτερικών δραστηριοτήτων (ποδήλατο, πατίνια κτλ.)
6.	Τακτικές δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου (κολύμπι, μουσικό όργανο, συμμετοχή σε οργανώσεις νέων)
7.	Παιχνίδια (ένα για κάθε παιδί, συμπεριλαμβανομένων εκπαιδευτικών παιχνιδιών για βρέφη, τουβλάκια, επιτραπέζια παιχνίδια, βιντεοπαιχνίδια)
8.	Χρήματα για συμμετοχή σε σχολικές εκδρομές και δραστηριότητες
9.	Ήσυχνο μέρος με αρκετό χώρο και φως για μελέτη σχολικών μαθημάτων
10.	Σύνδεση διαδικτύου
11.	Κάποια καινούργια ρούχα (όχι όλα μεταχειρισμένα)
12.	Δυο ζευγάρια παπούτσια (συμπεριλαμβανομένων παπουτσιών για όλες τις καιρικές συνθήκες)
13.	Ευκαιρία να καλούνται φίλοι στο σπίτι για παιχνίδι (περιστασιακά)
14.	Ευκαιρία να γιορτάζουν ειδικές περιστάσεις όπως γενέθλια, ονομαστικές γιορτές, θρησκευτικές γιορτές

Πίνακας 15: Λίστα με στοιχεία βάσει της οποίας έγινε η μέτρηση για την υλική αποστέρηση (Πηγή: Eurostat, EU-SILC, 2009)

Είναι, βέβαια, ακόμη πιο ενδιαφέρουσα η ανάλυση των ποσοστών των παιδιών που αντιμετωπίζουν υλική αποστέρηση αν ληφθεί υπόψη το κατά κεφαλή ΑΕΠ της κάθε χώρας. Έτσι ακολουθούν τρεις πίνακες ομαδοποιώντας χώρες ανάλογα με το κατά κεφαλή ΑΕΠ τους.

Ποσοστά παιδιών σε χώρες με κατά κεφαλή ΑΕΠ \$13.000-25.000	
Χώρα	Ποσοστό (%)
Βουλγαρία	56,6
Ρουμανία	72,6
Λετονία	31,8
Λιθουανία	19,8
Πολωνία	20,9
Εσθονία	12,4
Ουγγαρία	31,9
Σλοβακία	19,2
Μάλτα	8,9

Πίνακας 16: Ποσοστά παιδιών με στέρηση σε χώρες με κατά κεφαλή ΑΕΠ \$13.000-25.000 (Πηγή: Eurostat, EU_SILC, 2009)

Ποσοστά παιδιών σε χώρες με κατά κεφαλή ΑΕΠ \$25.000-36.000	
Χώρα	Ποσοστό (%)
Πορτογαλία	27,4
Δημοκρατία της Τσεχίας	8,8
Σλοβενία	8,3
Ελλάδα	17,2
Κύπρος	7,0
Ισπανία	8,1
Ιταλία	13,3
Γαλλία	10,1
Ηνωμένο Βασίλειο	5,5
Φιλανδία	2,5

Πίνακας 17: Ποσοστά παιδιών με στέρηση σε χώρες με κατά κεφαλή ΑΕΠ \$25.000-36.000 (Πηγή: Eurostat, EU_SILC, 2009)

Ποσοστά παιδιών σε χώρες με κατά κεφαλή ΑΕΠ \$36.000-85.000	
Χώρα	Ποσοστό (%)
Βέλγιο	9,1
Γερμανία	8,8
Ισλανδία	0,9
Σουηδία	1,3
Δανία	2,6
Αυστρία	8,7
Ιρλανδία	4,9
Ολλανδία	2,7
Νορβηγία	1,9
Λουξεμβούργο	4,4

Πίνακας 18: Ποσοστά παιδιών με στέρηση σε χώρες με κατά κεφαλή ΑΕΠ \$36.000-85.000 (Πηγή: Eurostat, EU_SILC, 2009)

Στον πρώτο από τους τρεις παραπάνω πίνακες είναι εντυπωσιακό το ποσοστό των παιδιών στην Μάλτα, το οποίο είναι αρκετά μικρότερο σε αυτή την ομάδα. Επίσης, αξιοσημείωτο είναι το ποσοστό της Πορτογαλίας γιατί είναι η μόνη χώρα σε αυτή την ομάδα με τόσο μεγάλο ποσοστό παιδιών που στερούνται κάποια είδη. Ενώ στις χώρες με το μεγαλύτερο κατά κεφαλή ΑΕΠ φαίνεται να υπάρχει μια ισορροπία στα ποσοστά.

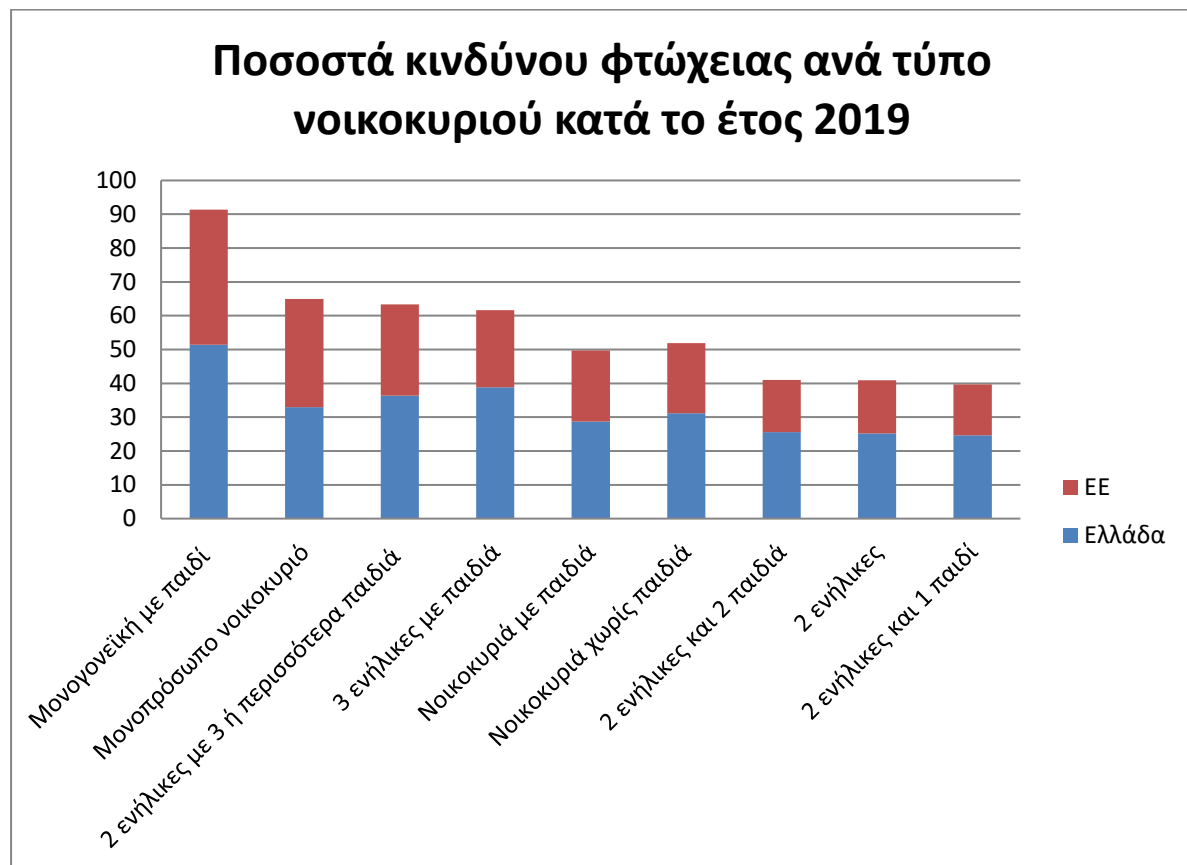
Γενικότερα, όμως, τα ποσοστά των παιδιών ηλικίας 0-17 ετών σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού έχουν μειωθεί σε σχέση με το 2015 στις περισσότερες χώρες. Ωστόσο, υπάρχουν κάποιες χώρες που έχουν αυξήσει τα ποσοστά αυτά, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Eurostat. Ο παρακάτω πίνακας αποτυπώνει αυτές τις τάσεις παρουσιάζοντας τα στοιχεία για τα έτη 2015 και 2020.

Ποσοστά παιδιών ηλικίας 0-17 ετών σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού		
Χώρα	2015	2020
Ρουμανία	54,0	41,5
Βουλγαρία	47,9	36,2
Σερβία	42,6	30,6
Ουγγαρία	40,6	21,7
Ελλάδα	37,7	31,5
Τουρκία	35,5	43,4
Λιθουανία	34,8	31,8
Ισπανία	34,0	31,8
Πορτογαλία	31,2	21,9
Λετονία	30,7	19,8
Ιρλανδία	29,2	25,0
Μάλτα	27,8	22,6
ΕΕ	27,5	24,2
Πολωνία	26,9	16,1
Κροατία	25,2	18,4
Σλοβακία	24,7	18,4
Βέλγιο	24,1	22,2
Λουξεμβούργο	23,3	24,2
Κύπρος	22,9	19
Γαλλία	22,5	22,6
Αυστρία	22,3	21,9
Εσθονία	22,2	17,4
Ελβετία	20,6	22,8
Σουηδία	19,7	20,2
Γερμανία	19,3	25,1
Δημοκρατία της Τσεχίας	17,8	12,9
Ολλανδία	17,1	15,8

Σλοβενία	16,6	12,1
Δανία	16,2	13,5
Φιλανδία	14,5	14,5
Νορβηγία	13,6	16,6

Πίνακας 19: Ποσοστά παιδιών ηλικίας 0-17 ετών σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (Πηγή: Eurostat)

Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η σύνθεση του νοικοκυριού και ο τρόπος που επιδρά στα ποσοστά κινδύνου φτώχειας στα παιδιά. Εξίσου, όμως, ενδιαφέρουσα είναι και η σύγκριση ανάμεσα στα ποσοστά αυτά στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση συνολικά. Όπως φαίνεται, τα ποσοστά για όλους τους τύπους των νοικοκυριών είναι υψηλότερα στην Ελλάδα σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 κρατών-μελών για το έτος 2019.

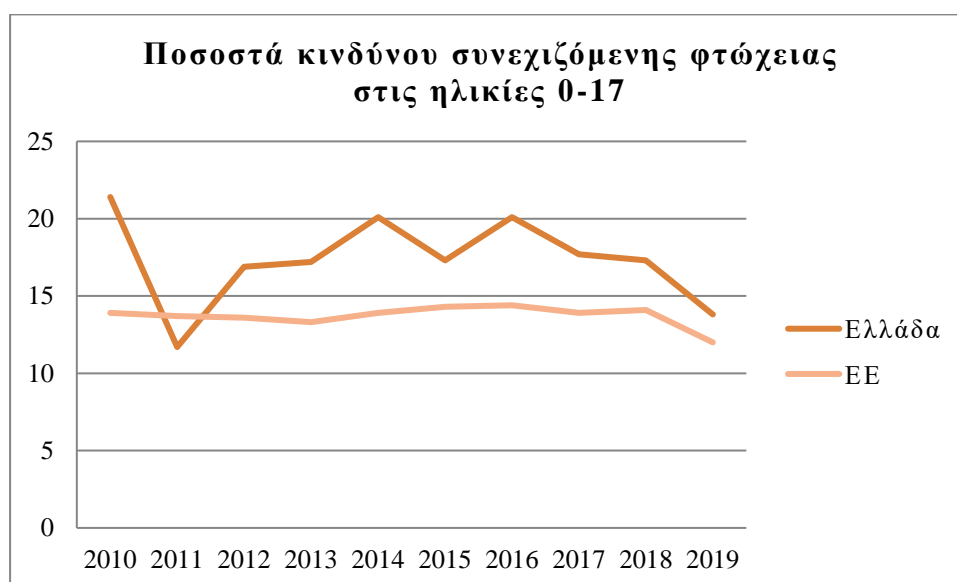

Γράφημα 6: Ποσοστά κινδύνου φτώχειας ανά τύπο νοικοκυριών σε Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση κατά το έτος 2019 (πηγή: Eurostat)

Ένα επιπλέον ενδιαφέρον στοιχείο στη σύγκριση των ποσοστών του κινδύνου φτώχειας ανάμεσα στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ο δείκτης της μακροχρόνιας (συνεχιζόμενης) φτώχειας. Ο δείκτης αυτός δείχνει το ποσοστό των παιδιών των οποίων το διαθέσιμο ισοδύναμο εισόδημα είναι κάτω από το όριο της φτώχειας κατά το χρόνο

μέτρησης και τουλάχιστον για 2 από τα 3 προηγούμενα χρόνια. Έτσι, αυτός ο δείκτης αντιπροσωπεύει τα παιδιά που είναι ιδιαίτερα ευάλωτα σε συνεχιζόμενο κίνδυνο φτώχειας για σχετικά μεγάλα χρονικά διαστήματα. Η λογική πίσω από αυτόν τον δείκτη είναι ότι οι πιθανότητες για ένα νοικοκυριό να ανακάμψει και να βγει από τη φτώχεια μειώνονται όσο αυξάνει το χρονικό διάστημα κατά το οποίο διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας (UNICEF, 2021: 17).

Συνεπώς, για το 2020 το ποσοστό κινδύνου για τη συνεχιζόμενη παιδική φτώχεια (ηλικία κάτω των 18) στην Ελλάδα ήταν 14% ελαφρώς αυξημένο σε σχέση με το 2019, που ήταν 13,8. Βέβαια, και στα δυο έτη, αλλά και γενικότερα, το ποσοστό αυτό παραμένει ανησυχητικά υψηλό σε σχέση με τον μέσο όρο των 27 κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (UNICEF, 2021: 17).

Γράφημα 7: Ποσοστά κινδύνου συνεχιζόμενης φτώχειας στις ηλικίες 0-17 (πηγή: Eurostat)

6.2. Η παιδική φτώχεια στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα ο ανήλικος πληθυσμός (ηλικίες 0-19 ετών) παρουσίασε μια μείωση της τάξης του 11%. Συγκριτικά, ενώ στην απογραφή του 2001 ο πληθυσμός ήταν 2.387.073 άτομα συνολικά – 1.237.694 αγόρια και 1.149.379 κορίτσια, το 2011 ήταν 2.122.544 – 1.089.393 αγόρια και 1.033.151 κορίτσια.

Ανάμεσα στα έτη 2009 και 2018 η Ελλάδα αντιμετώπισε σοβαρή οικονομική κρίση η οποία προκάλεσε τη συρρίκνωση της οικονομίας και την παράλληλη εξασθένηση του προνοιακού κράτους εξαιτίας των μέτρων λιτότητας. Το οικονομικό πλήγμα διείσδυσε σε πολλά στρώματα της κοινωνίας, προκαλώντας υψηλά ποσοστά ανεργίας, φτώχεια και αποστέρηση, με σημαντική επίδραση στα παιδιά (UNICEF, 2020:27).

Το ποσοστό των παιδιών που βρίσκονταν σε κίνδυνο φτώχειας κατά το 2020 ήταν 31,5% ενώ το 2015 ήταν 37,7%. Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί ότι το ποσοστό αυτό αφορά τα παιδιά ηλικίας 0-17 ετών πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις αφορούν κοινωνικά επιδόματα και συντάξεις. Στα κοινωνικά δικαιώματα περιλαμβάνονται οι παροχές κοινωνικής βοήθειας (π.χ. το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, το επίδομα στέγασης, το επίδομα θέρμανσης), οικογενειακά επιδόματα, επιδόματα ανεργίας, ασθένειας, αναπηρίας κτλ. Λόγω, όμως, των κοινωνικών μεταβιβάσεων το ποσοστό κινδύνου φτώχειας μειώνεται στο 20,9%, όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί.

Πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό κατά το έτος 2020			
Ηλικία	Πριν τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	
0-17	31,5%	20,9%	

Πίνακας 20: Πληθυσμός σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό κατά το έτος 2020 (πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.)

Έτσι, ο κίνδυνος φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις παραμένει σταθερός τα τελευταία έτη για τις ηλικίες 0-17 ετών. Η μείωση στα ποσοστά που σημειώνεται κατά τα τελευταία χρόνια οφείλεται στο γεγονός ότι σημειώθηκαν κύριες μεταρρυθμίσεις στην κοινωνική προστασία, οι οποίες περιλαμβάνουν ασφάλιση υγείας σε εθνικό επίπεδο με παράλληλες πολιτικές βελτίωσης των κοινωνικών μεταβιβάσεων ώστε να στοχεύουν σε αυτούς που έχουν πραγματική ανάγκη. Έχει γίνει μια προσπάθεια για αναδιανεμητικά μέτρα ώστε η κοινωνική πρόνοια να καλύπτει τις πιο ευάλωτες ομάδες ώστε να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσής τους. Παρόλα αυτά, η δίκαιη κατανομή των χρηματοδοτήσεων κοινωνικής προστασίας είναι δύσκολο να επιτευχθεί λόγω της έλλειψης αποτελεσματικών μηχανισμών ελέγχου αφού υπάρχει αδήλωτη εργασία και οι υψηλές ασφαλιστικές εισφορές δρουν ως αντικίνητρο ώστε να υπάρχει επίσημη απασχόληση και να σταματήσει να επηρεάζεται αρνητικά η χρηματοδότηση της κοινωνικής ασφάλισης (UNICEF, 2020:37).

Αυτό που πρέπει να σημειωθεί είναι ότι το εισόδημα που αποτελεί το όριο της φτώχειας έχει μειωθεί σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, όπως φαίνεται και από τον παρακάτω πίνακα. Βέβαια, το εισόδημα από μόνο

του είναι δυνατό να μην παρουσιάζει ακριβώς τι σημαίνει για ένα παιδί να είναι φτωχό. Επιπρόσθετα, η παιδική φτώχεια και η αποστέρηση μπορεί να διαφεύγει της προσοχής σε μη-φτωχά νοικοκυριά, νοικοκυριά με πολλά παιδιά ή νοικοκυριά με επισφαλείς συνθήκες εργασίας (UNICEF, 2021: 35).

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Εισόδημα σε €	7.178	6.591	5.708	5.023	4.608	4.512	4.500	4.560	4.718	4.917	5.269
Ηλικίες 0-17 (%)	23,0	23,7	26,9	28,8	25,5	26,6	24,5	24,5	22,7	21,1	20,9

Πίνακας 21: Κίνδυνος Φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις για τις ηλικίες 0-17 έτη στην Ελλάδα κατά τα έτη 2010-2020 (πηγή: Eurostat)

Αναφορικά με τις υλικές στερήσεις, όπως φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα, από το 2011 κι έπειτα υπήρξε αύξηση του ποσοστού στις ηλικίες 0-17, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Από το 2018 μέχρι το 2020 σημειώθηκε μια μείωση στα ποσοστά, αλλά είναι λίγο το εύρος των ετών για να διαπιστωθεί αν όντως υπάρχει μια σαφής μείωση των ποσοστών των παιδιών με υλικές στερήσεις.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ηλικίες 0-17 (%)	11,9	12,2	16,4	20,9	23,3	23,8	25,7	26,7	23,8	18,6	17,6	19,7

Πίνακας 22: Ποσοστά ατόμων με υλικές στερήσεις στις ηλικίες 0-17 κατά τα έτη 2009-2020 (πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.)

Άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν την παιδική φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό (εφόσον λάβουμε υπόψη την επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων), όπως έχουν ήδη αναφερθεί, είναι τα δημογραφικά του κάθε νοικοκυριού (ιδίως των μονογονεϊκών οικογενειών). Τα στοιχεία επίσης δείχνουν ότι τα ποσοστά φτώχειας είναι υψηλότερα σε νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά από ότι σε νοικοκυριά χωρίς παιδιά (UNICEF, 2020:38). Για παράδειγμα, τα μονογονεϊκά νοικοκυριά με παιδιά είχαν ποσοστό κινδύνου φτώχειας 53,3%, στα μονοπρόσωπα νοικοκυριά το ποσοστό αυτό ήταν 36% ενώ στα νοικοκυριά με 2 ενήλικες και 1 παιδί το ποσοστό αυτό μειωνόταν στο 22,1% (UNICEF, 2021: 10). Ο παρακάτω πίνακας δείχνει τα ποσοστά κινδύνου φτώχειας ανάλογα με τη σύνθεση του νοικοκυριού το 2020.

Ποσοστά κινδύνου φτώχειας ανάλογα με τη σύνθεση του νοικοκυριού κατά το έτος 2020

Σύνθεση Νοικοκυριού	Ποσοστό (%)
Μονογονεϊκή με παιδί	53,3
Μονοπρόσωπο νοικοκυριό	36,0
2 ενήλικες με 3 ή περισσότερα παιδιά	35,4
3 ή περισσότεροι ενήλικες με παιδιά	33,7
Νοικοκυριά με παιδιά	30,0
Νοικοκυριά χωρίς παιδιά	28,0
2 ενήλικες και 2 παιδιά	26,8
2 ενήλικες	22,3
2 ενήλικες με 1 παιδί	22,1

Πίνακας 23: Ποσοστά κινδύνου φτώχειας ανάλογα με τη σύνθεση του νοικοκυριού κατά το έτος 2020 (πηγή: EUROSTAT)

Ωστόσο, έχουν βελτιωθεί σε σημαντικό βαθμό τα νοικοκυριά που αντιμετωπίζουν δυσμενείς συνθήκες στην κατοικία τους ανάμεσα στα έτη 2010 και 2020, όπως φαίνεται από τον πίνακα σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Αρχή.

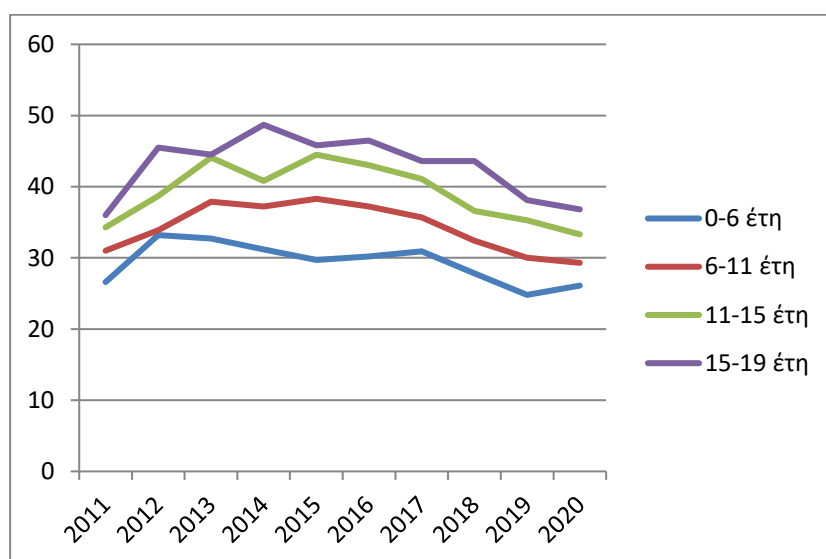
Νοικοκυριά που αντιμετωπίζουν δυσμενείς συνθήκες στην κατοικία τους		
	2010	2020
Θόρυβο	23,2	19,8
Υγρασία (τοίχους, πατώματα, στέγη)	17,1	12,3
Σκοτεινό δωμάτιο	7,1	5,5
Έλλειψη λουτρού	0,8	0,2
Έλλειψη εσωτερικής τουαλέτας	0,8	0,2

Πίνακας 24: Νοικοκυριά που αντιμετωπίζουν δυσμενείς συνθήκες στην κατοικία τους κατά τα έτη 2010 & 2020 (πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ)

Άλλος ένα παράγοντας φτώχειας είναι η κατάσταση της αγοράς εργασίας για τους γονείς των παιδιών (που σχετίζεται σε ένα βαθμό με την εκπαίδευση). Ιδιαίτερα ευάλωτα νοικοκυριά είναι αυτά που αντιμετωπίζουν θέματα ανεργίας με ποσοστό κινδύνου φτώχειας στο 24,6% ενώ το ποσοστό κινδύνου φτώχειας για απασχολούμενους φτάνει

στο 9,4%. Επίσης, το 49% του συνολικού χάσματος ακραίας φτώχειας εντοπίζεται στα νοικοκυριά με άνεργο αρχηγό οικογένειας (Ματσαγγάνης και συν., 2017: 100).

Είναι, επίσης, εξαιρετικά ενδιαφέρον το γεγονός ότι ο κίνδυνος της φτώχειας αυξάνεται όσο αυξάνεται και η ηλικία των παιδιών. Όπως φαίνεται από το παρακάτω γράφημα τα μεγαλύτερα ποσοστά κινδύνου φτώχειας καταγράφονται στις ηλικίες 15-19 (UNICEF, 2021: 35).

Γράφημα 8: Ποσοστά κινδύνου φτώχειας ανάλογα με την ηλικία των παιδιών (πηγή: EUROSTAT)

Ωστόσο, αυτά τα ευρήματα αφορούν το γενικό πληθυσμό, γιατί συγκεκριμένες ομάδες ευάλωτου πληθυσμού και τα παιδιά τους θεωρείται ότι ζουν σε παρατεταμένη κατάσταση φτώχειας, κυρίως οι Ρομά, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες. Δεν μπορούν να ξεφύγουν από αυτή την κατάσταση. Δυστυχώς, όμως, δεν υπάρχουν σαφή και επικαιροποιημένα στοιχεία για τα ποσοστά φτώχειας αυτών των ομάδων (UNICEF, 2020: 38).

6.3. Η παιδική φτώχεια στην Ελλάδα ανά περιφέρειες

Παρά τις μικρές βελτιώσεις μέχρι το 2017, τα παιδιά στην Ελλάδα παραμένουν μια πληθυσμιακή ομάδα που είναι πιθανό να είναι φτωχά. Το 2018, 1 στα 3 παιδιά στην Ελλάδα ήταν φτωχά ή διέτρεχαν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού, κατατάσσοντας την Ελλάδα στην 25^η θέση ανάμεσα στις 27 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά το 2019, σημειώθηκε μια μικρή βελτίωση αλλά το ποσοστό (21,1%) παραμένει υψηλό. Είναι σημαντικό να επισημανθούν οι διαφορές ανάμεσα στις περιφέρειες. Φαίνεται ότι η παιδική φτώχεια επηρεάζει 1 στα 5 παιδιά στην Αττική και την Κεντρική Μακεδονία, όπου σχεδόν κατοικεί ο μισός

από το συνολικό παιδικό πληθυσμό. Αντίθετα, τα ποσοστά της παιδικής φτώχειας στις υπόλοιπες περιοχές είναι σχεδόν τα μισά σε σχέση με αυτές τις δυο περιοχές (UNICEF, 2020:38).

Γράφημα 9: Κίνδυνος φτώχειας στις ηλικίες 0-17 ανά περιφέρεια κατά το έτος 2020

Άλλο ένα ενδιαφέρον εύρημα είναι οι αγροτικές περιοχές της Ελλάδας οι οποίες φαίνεται πως διατηρούν ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας συγκριτικά με τις αστικές περιοχές. Ανάμεσα στο 2010 και το 2019 οι αγροτικές περιοχές είχαν 44% υψηλότερο ποσοστό φτώχειας σε σχέση με τις πόλεις.

6.4. Πρωτοβουλίες για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας από την Ελλάδα

6.4.1. Εθνική Στρατηγική για Αειφόρο Ανάπτυξη

Κύριος στόχος της Αειφόρου Ανάπτυξης είναι η ικανοποίηση των αναγκών του συνόλου των ανθρώπων στο ίδιο επίπεδο για όλους. Οπότε, ιδιαίτερο βάρος θα πρέπει να δοθεί στην καταπολέμηση της φτώχειας, τη μείωση της ανεργίας και την εξασφάλιση των βασικών ειδών επιβίωσης (στέγη, τροφή και νερό) (Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδας, 2007: 6). Η Εθνική Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη 2002 στηρίχθηκε στην παράγραφο 1 του άρθρου 24 του Συντάγματος και αναφέρεται στην ισορροπία ανάμεσα στην οικονομική και κοινωνική ευημερία χωρίς να πλήττεται το φυσικό περιβάλλον (Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδας, 2007: 10).

Εκτός των άλλων, λοιπόν, η Εθνική Στρατηγική προτείνει τη χάραξη ολοκληρωμένης πολιτικής με στόχο την καταπολέμηση της φτώχειας. Η πολιτική περιλαμβάνει 1) αναπτυξιακή πολιτική, 2)

πολιτικές υγείας και κοινωνικής ασφάλειας, 3) πολιτικές της αγοράς εργασίας, 4) πολιτικές κατά των κοινωνικών διακρίσεων και 5) περιφερειακές πολιτικές (Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδας, 2007: 29).

6.4.2. Νέα Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη και τη Μείωση της Φτώχειας

Το όραμα της νέας στρατηγικής βασίζεται σε τρία χαρακτηριστικά. Πρώτον, θέτει ως προτεραιότητα την άμβλυση κάθε είδους ανισότητας, ιδιαίτερα των ευάλωτων ομάδων. Επίσης, οι ομάδες στηρίζονται ενεργά με σκοπό την επανενεργοποίηση τους στην οικονομία και κατ' επέκταση στην κοινωνία. Και, τέλος, υπάρχει ανοιχτός διάλογος ανάμεσα στο κράτος και τους πολίτες, ώστε ο σχεδιασμός και τα προγράμματα να εκπληρώνουν τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας.

Η νέα αυτή εθνική στρατηγική είναι η επικαιροποιημένη έκδοση της Εθνικής Στρατηγικής Κοινωνικής Ένταξης του 2018. Μπορεί να χαρακτηριστεί για τη δυναμικής της φύση. Ως εκ τούτου, τα μέτρα και οι δράσεις μπορούν να επανασχεδιάζονται όταν οι συνθήκες το απαιτούν με σκοπό να ανταποκριθούν αποτελεσματικότερα στις νέες ανάγκες.

Η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη θέσπισε ένα κοινό πλαίσιο στόχων και αρχών προκειμένου να συντονίσει, να παρακολουθεί και να αξιολογήσει όλες τις παρεμβάσεις για την καταπολέμηση της φτώχειας σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Μεταρρύθμισε το σύστημα κοινωνικής προστασίας έχοντας ως αφετηρία τους στόχους της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής 2020 για μια «Έξυπνη, Βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς Ανάπτυξη». Εκμεταλλεύτηκε συνεργασίες και δίκτυα δημόσιου και ιδιωτικού τομέα ώστε να αξιοποιηθούν πλήρως όλοι οι διαθέσιμοι υλικοί και ανθρώπινοι πόροι. Ρύθμισε τις βασικές πηγές χρηματοδότησης. Οριοθέτησε το πεδίο για την αξιοποίηση του ΕΣΠΑ για την περίοδο 2014-2020 στον τομέα της καταπολέμησης της φτώχειας και της κοινωνικής ένταξης.

Ωφελούμενοι της συγκεκριμένης στρατηγικής είναι άτομα που βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας ή έχουν φτωχοποιηθεί με τα εξής χαρακτηριστικά:

1. άτομα σε συνθήκες ακραίας φτώχειας και ό,τι αυτό συνεπάγεται
2. παιδιά ηλικίας 0-17 ετών που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας και αποκλεισμού
3. άτομα σε αυξημένο κίνδυνο φτώχειας επειδή μπορεί να συντρέχουν και διάφοροι σωρευτικοί ή διαζευκτικοί παράγοντες όπως ανεργία, αναπηρία, προβλήματα υγείας κτλ.

Οι τρεις πυλώνες στους οποίους στηρίχθηκε η στρατηγική είναι η καταπολέμηση της φτώχειας, η πρόσβαση σε υπηρεσίες και η αγορά εργασίας χωρίς αποκλεισμούς.

Για τη νέα στρατηγική, βάσει της υπάρχουσας εμπειρίας, αποτελεί πρόκληση η μείωση της παιδικής φτώχειας, για την οποία δεν υπάρχουν στοχευμένες παρεμβάσεις με ολοκληρωμένο χαρακτήρα. Άλλη μια πρόκληση που θα πρέπει να αντιμετωπίσει είναι η διασύνδεσή της με τις 5 προτεραιότητες της ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας «Εγγύηση για το Παιδί» (Child Guarantee), που έχει παρουσιαστεί σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Αναφορικά με την παιδική φτώχεια, η νέα στρατηγική τονίζει ότι υπάρχει ανάγκη για ριζική αναμόρφωση του συστήματος της κοινωνικής μέριμνας και προστασίας, ενίσχυση της μητρότητας και της παιδικής μέριμνας. Επίσης, χρειάζονται δράσεις που βρίσκονται σε πλήρη αντιστοιχία με τη σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού, δράσεις για τη στήριξη της πρώιμης παιδικής ηλικίας, νέες πολιτικές για αναδοχή και υιοθεσία, δράσεις πρόληψης ψυχοκοινωνικών προβλημάτων στα παιδιά και προαγωγής της ψυχικής υγείας, δράσεις συμβουλευτικής παιδιών και εφήβων.

Βάσει της νέας στρατηγικής οι περιφέρειες οφείλουν να λάβουν υπόψη τους στους στόχους και τις αρχές της νέας στρατηγικής. Παράλληλα, όμως, θα πρέπει να υπάρξει κι ένας κάθετος σχεδιασμός ανάλογα με τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στην κάθε περιοχή (Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη και Μείωση της Φτώχειας, 2021: 28).

Σε άμεση σύνδεση με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού είναι οι κύριοι άξονες του Εθνικού Σχεδίου είναι:

1. η καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας
2. η προστασία των παιδιών των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών
3. το δικαίωμα στην υγεία, εκπαίδευση, πολιτισμό και αθλητισμό
4. παιδική προστασία στην κοινότητα ενισχύοντας την αποϊδρυματοποίηση
5. δικαιοσύνη φιλική προς τα παιδιά
6. δράσεις για τα παιδιά με αναπηρία.

6.4.3. Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού αφορά την περίοδο 2021-2023. Αποτελείται από εφικτούς και μετρήσιμους στόχους, λαμβάνοντας υπόψη την κατάσταση της χώρας σε κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο, αλλά και τους εθνικούς στόχους για τα παιδιά όπως αυτοί τέθηκαν από τα αρμόδια υπουργεία σε συνεργασία με τη UNICEF. Πρόκειται για μια ολοκληρωμένη στρατηγική για την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών που

περιλαμβάνει την εφαρμογή των υποχρεώσεων όπως αυτές απορρέουν από τις διεθνείς και ευρωπαϊκές συμβάσεις αλλά και από το Σύνταγμα της Ελλάδας. Επίσης, περιλαμβάνει στόχους, διαδικασίες και χρονοδιαγράμματα ως προς την προστασία και τη βελτίωση των δικαιωμάτων των παιδιών.

Οι άξονες υψηλής προτεραιότητας είναι επτά και είναι οι εξής:

1. η καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και των επιπτώσεων στα παιδιά
2. το δικαίωμα των παιδιών στην εκπαίδευση
3. το δικαίωμα των παιδιών στην υγεία
4. τα δικαιώματα των παιδιών με αναπηρίες
5. την προστασία των παιδιών των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών
6. τη δικαιοσύνη φιλική προς τα παιδιά
7. την προστασία της οικογένειας και την αποϊδρυματοποίηση και την ταυτόχρονη συμμετοχή στην κοινότητα

Για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων υλοποιεί πρόγραμμα με τίτλο «Ολοκληρωμένες δράσεις για την αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας και την ενίσχυση της παιδικής προστασίας». Περιλαμβάνει πιλοτικές δράσεις σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο για την προστασία της οικογένειας, την παιδική προστασία όπως ορίζεται στην πρωτοβουλία «Εγγύηση για το Παιδί» αλλά και δράσεις που αποσκοπούν στην ελεύθερη πρόσβαση των παιδιών στην ποιότητα φροντίδας, την εκπαίδευση, την υγεία, την αξιοπρεπή στέγαση και την επαρκή διατροφή. Αυτές οι δράσεις είναι:

- Το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα που εξασφαλίζει την πρόσβαση σε επαρκείς για τη διαβίωση πόρους. Απευθύνεται σε νοικοκυριά που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας. Ο αριθμός των αιτήσεων το Μάρτιο του 2021 αντιστοιχούσε σε 481.352 μέλη νοικοκυριού, εκ των οποίων 96.776 μέλη είναι ηλικίας 0-18 ετών και 15.699 είναι φοιτητές ηλικίας 18 έως 24 ετών.

Εκτός από την οικονομική ενίσχυση, παρέχονται κι άλλες παροχές και αγαθά όπως η ένταξη στο πρόγραμμα επισιτιστικής και βασικής υλικής συνδρομής του Ταμείου Ευρωπαϊκής Βοήθειας προς τους Απόρους (TEBA), ένταξη σε κοινωνικό τιμολόγιο σε παρόχους ηλεκτρικής ενέργειας ή έκπτωση στο τιμολόγιο ύδρευσης. Είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί ότι τα νοικοκυριά έχουν την υποχρέωση να εξασφαλίσουν στα ανήλικα μέλη τους την υποχρεωτική εκπαίδευση. Η υποχρέωση αυτή ελέγχεται μέσω της διασύνδεσης με το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων.

- Το επίδομα στέγασης το οποίο επίσης εντάσσεται στη θεματική της πρόσβασης σε επαρκείς πόρους. Πρόκειται για ένα πρόγραμμα επιδότησης ενοικίου για νοικοκυριά που μισθώνουν την

πρώτη τους κατοικία. Το Μάρτιο του 2021 από τα 711.111 μέλη των εγκεκριμένων αιτήσεων τα 256.477 ήταν παιδιά ηλικίας 0-17 ετών. Όπως και στο Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα, απαραίτητη προϋπόθεση είναι για τα νοικοκυριά με ανήλικα μέλη να εξασφαλίζουν την πρόσβαση στην υποχρεωτική εκπαίδευση.

- Το επίδομα παιδιού το οποίο χορηγείται στα νοικοκυριά με βάση τον αριθμό των εξαρτώμενων παιδιών, το οικογενειακό εισόδημα και την κατηγορία του ισοδύναμου οικογενειακού εισοδήματος. Υπολογίζεται δε με κλιμακούμενο ισοδύναμο κριτήριο ενισχύοντας έτσι τους ασθενέστερους οικονομικά δικαιούχους.

- Το επίδομα γέννησης το οποίο καταβάλλεται από 1.1.2020 στις μητέρες των παιδιών που διαμένουν μόνιμα και νόμιμα στην Ελλάδα κι εφόσον έχουν την επιμέλεια του παιδιού και το ετήσιο οικογενειακό τους εισόδημα δεν ξεπερνά τα 40.000€.

- Το πρόγραμμα «Εναρμόνιση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής» του Υπουργείου Εσωτερικών παρέχει τη δυνατότητα φροντίδας και φύλαξης βρεφών, νηπίων, παιδιών και εφήβων με αναπηρίες σε αντίστοιχες δομές, προκειμένου να διατηρηθούν οι ωφελούμενοι στις θέσεις εργασίας τους. Παράλληλα, αποσκοπεί και στην αύξηση της απασχόλησης αφού οι γονείς είναι σε θέση να αναζητήσουν εργασία έχοντας εξασφαλίσει τη φροντίδα του προστατευόμενου παιδιού τους.

6.4.4. Εγγύηση για το παιδί

Η Ελλάδα συμμετέχει στο τρίτο στάδιο του προγράμματος «Εγγύηση για το Παιδί» σε συνεργασία με τη UNICEF και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η UNICEF υλοποιεί ένα διετές πλάνο προκειμένου να στηρίξει την υλοποίηση του έργου και σε άλλες χώρες εκτός της Ελλάδας, όπως η Βουλγαρία, η Κροατία, η Γερμανία, η Ιταλία, η Λιθουανία και η Ισπανία.

Σε αυτό το τρίτο του προγράμματος η προσοχή εστιάζεται στην ενίσχυση των αρχών σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο ώστε να παρέχουν υπηρεσίες, υποστήριξη και φροντίδα τόσο στα ευάλωτα παιδιά όσο και στις οικογένειές τους. Η τρίτη φάση στηρίζεται σε 3 πυλώνες παρέμβασης:

1. Δημιουργία στοιχείων και ανάλυση
2. Δέσμευση για πολιτικές και εθνικά σχέδια δράσης
3. Ενσωματωμένα μοντέλα υπηρεσιών και παρεμβάσεων

Η εξέταση των πολιτικών πρόκειται να οδηγήσει στην επιτάχυνση των αλλαγών και στη μοντελοποίηση των καινοτόμων προσεγγίσεων.

Σκοπός του προγράμματος είναι η αντιμετώπιση των μειονεκτημάτων παιδιών που ανήκουν σε ιδιαίτερα ευάλωτες ομάδες και είναι αυτές που προαναφέρθηκαν στην περιγραφή της ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας. Δηλαδή, πρόκειται για παιδιά που διαβιών σε ιδρύματα,

παιδιά με ειδικές ανάγκες, παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες και παιδιά που διαβιούν σε οικογένειες με επιβλαβή περιβάλλοντα. Απώτερος σκοπός είναι να σπάσει ο κύκλος της φτώχειας και να υπάρξουν ίσες και δίκαιες ευκαιρίες για όλους.

Το διετές αυτό πρόγραμμα αποτελείται από τις εξής δράσεις:

1. Αποϊδρυματοποίηση και ενίσχυση κοινοτικών δομών
2. Ενίσχυση θεσμού αναδοχής
3. Στήριξη αυτόνομης διαβίωσης
4. Μετάβαση στην ενήλικη ζωή
5. Απόκτηση δεξιοτήτων ζωής και εργασιακής ετοιμότητας

ειδικά στα ευάλωτα παιδιά

6. Ενίσχυση ενταξιακής εκπαίδευσης

6.4.5. Το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης 2014-2020

Το Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης 2014-2020 αποτελεί το βασικό στρατηγικό σχέδιο για την ανάπτυξη της χώρας. Οι απαραίτητοι, για την υλοποίηση, πόροι προέρχονται από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η υλοποίηση του ΕΣΠΑ στοχεύει στην αντιμετώπιση των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων που προέκυψαν από την οικονομική κρίση εξαιτίας των διαρθρωτικών αδυναμιών που υπήρχαν. Το ΕΣΠΑ 2014-2020 επίσης επικεντρώνεται στην επίτευξη των εθνικών στόχων όπως αυτοί έχουν τεθεί από τη στρατηγική «Ευρώπη 2020», που έχει περιγραφεί παραπάνω. Το όραμα του ΕΣΠΑ είναι η αναγέννηση της ελληνικής οικονομίας μέσω της εξωστρεφούς, καινοτόμου και ανταγωνιστικής επιχειρηματικότητας λαμβάνοντας υπόψη τα κυρίαρχα ζητήματα της κοινωνικής συνοχής και τις αρχές της Αειφόρου Ανάπτυξης. Ως εκ τούτου, η ανάπτυξη θα επιτευχθεί μέσω της ανάταξης και της αναβάθμισης του κοινωνικού και του παραγωγικού ιστού της χώρας αλλά και μέσω της δημιουργίας και της διατήρησης βιώσιμων θέσεων απασχόλησης.

Μια από τις χρηματοδοτικές προτεραιότητες είναι η ανάπτυξη και η αξιοποίηση των ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού. Προκειμένου να υπάρχει ενεργός κοινωνική ενσωμάτωση απαραίτητη κρίνεται η ύπαρξη της δια βίου εκπαίδευσης, η πρόσβαση σε προγράμματα απασχόλησης ιδιαίτερα για τους νέους και η προώθηση της κοινωνικής ένταξης και η καταπολέμηση της φτώχειας (Υπουργείο Ανάπτυξης & Ανταγωνιστικότητας, 2014: 28-29).

6.4.6. Το Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2021-2027

Το Νέο ΕΣΠΑ έχει τίτλο «Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης 2021-2027» και αποτυπώνει τις αναπτυξιακές προτεραιότητες της χώρας. Συγκεκριμένα, ο Στόχος Πολιτικής 4 έχει ως κεντρική επιδίωξη μια πιο κοινωνική Ελλάδα, επενδύοντας στο ανθρώπινο δυναμικό και διασφαλίζοντας ισότιμη πρόσβαση σε ποιοτικές

υπηρεσίες και αγαθά σε πλήρη συμφωνία με τις αρχές του Ευρωπαϊκού Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων. Βασική επιλογή ώστε να υπάρξει ενεργής ένταξη, να περιοριστεί η εισοδηματική ανισότητα, να μειωθεί ο κίνδυνος της φτώχειας γενικά αλλά κυρίως της παιδικής φτώχειας και να εξαλειφθούν οι κοινωνικές διακρίσεις είναι η αναβάθμιση και ο εκσυγχρονισμός των θεσμών και των μηχανισμών κοινωνικής αλληλεγγύης.

Δίνεται, επίσης, ιδιαίτερη έμφαση στην παιδική ηλικία την οποία συμπεριλαμβάνει ως ξεχωριστή κατηγορία στις ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες. Στοχεύει στη διασφάλιση της πρόσβασης των παιδιών σε βασικά και κοινωνικά αγαθά και υπηρεσίες και στην αντιμετώπιση του εκπαιδευτικού και στεγαστικού διαχωρισμού που ενδέχεται να βιώνουν. Επιπλέον, άλλα μέτρα προς αυτή την κατεύθυνση είναι η ανάπτυξη υπηρεσιών φροντίδας με βάση την οικογένεια και την κοινότητα (Υπουργείο Ανάπτυξης & Ανταγωνιστικότητας, 2021: 23).

6.5. Αποδοτικότητα των μέτρων που έχουν εφαρμοστεί για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας

Για την περίοδο 2013-2016 και σύμφωνα με τις υπάρχουσες πολιτικές καταπολέμησης της φτώχειας, βάσει του υποδείγματος φορολογίας και κοινωνικών παροχών EUROMOD, η κατάσταση των ακραία φτωχών παιδιών στην Ελλάδα σημείωσε δείγματα βελτίωσης. Συγκεκριμένα το κοινωνικό μέρισμα ήταν αυτό που μείωσε τον αριθμό των ακραία φτωχών παιδιών ηλικίας 0-17 ετών κατά 32.357 ενώ το ενιαίο επίδομα στήριξης τέκνων για το 2013 κατά 37.197. Μάλιστα, το επίδομα στήριξης τέκνων αντικατέστησε τα οικογενειακά επιδόματα και τη φορολογική απαλλαγή που είχαν ήδη καταργηθεί. Έτσι, φαίνεται ότι είχε μια σημαντικά αξιόλογη επίδραση στη μείωση της παιδικής φτώχειας. Επίσης, η κάρτα σίτισης μείωσε τα παιδιά που βίωναν ακραία φτώχεια κατά 7.959 και το κοινωνικό εισόδημα αλληλεγγύης κατά 9.478 παιδιά (Ματσαγγάνης και συν., 2017: 88).

Στον παρακάτω πίνακα, υπολογίζεται η μείωση του συνολικού χάσματος ακραίας φτώχειας λόγω των τεσσάρων μέτρων που προαναφέρθηκαν.

Ποσοστά μείωσης συνολικού χάσματος ακραίας παιδικής φτώχειας για τις ηλικίες 0-17 ετών			
Ενιαίο Επίδομα Στήριξης Τέκνων (2013)	Κοινωνικό Μέρισμα (2014)	Κάρτα Σίτισης (2015)	Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης (2016)
3,4	1,8	2,3	0,9

Πίνακας 25: Ποσοστά μείωσης συνολικού χάσματος ακραίας παιδικής φτώχειας για τις ηλικίες 0-17 ετών (πηγή: Ματσαγγάνης και συν., 2017:89)

Παρόλες τις προσπάθειες ενδυνάμωσης των εισοδημάτων ώστε να υπάρχει κάποιο κοινωνικό δίκτυο ασφαλείας, ο αριθμός των φτωχών παιδιών μειώθηκε σε μικρό βαθμό. Είναι πιθανό τα μέτρα να ωφέλησαν ένα μικρό αριθμό ατόμων που βρίσκονταν ακριβώς στο όριο της φτώχειας. Όμως, δυστυχώς, τα παιδιά που ήταν κάτω από το όριο δεν είχαν τη δυνατότητα να αντιστρέψουν την κατάσταση απλά μειώθηκε σε μικρό βαθμό η υλική αποστέρησή τους (Ματσαγγάνης και συν, 2017: 88-90).

Αναφορικά με το στόχο «Ευρώπη 2020», η Ελλάδα δεν κατόρθωσε να τον επιτύχει μειώνοντας την παιδική φτώχεια κατά 450.000 άτομα, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, με αρκετά υψηλά ποσοστά ανεργίας και μέτρα λιτότητας,. Το 2010, το 27,7% του συνολικού πληθυσμού της Ελλάδας ήταν σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Το ποσοστό αυτό αυξήθηκε στο 36% το 2014 πριν αρχίσει να πέφτει στο 30%. Αυτή η στατιστική δεν αποτυπώνει τα ποσοστά της ακραίας φτώχειας, η οποία αξιολογείται ως το μηνιαίο κόστος του καλαθιού αγαθών και υπηρεσιών χωρίς τα οποία ένα ελληνικό νοικοκυριό δεν μπορεί να επιβιώσει. Με το ύψος της κρίσης το 2015, το 15% του πληθυσμού αντιμετώπισε συνθήκες ακραίας φτώχειας (UNICEF, 2020: 37).

Η ελληνική πολιτεία έχει καθιερώσει ένα αριθμό προγραμμάτων προκειμένου να ανακατανήμει τους πόρους και να παρέχει οικονομική βοήθεια, συμπεριλαμβανομένου του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος το οποίο συνοδεύεται και από άλλες υπηρεσίες όπως το Πρόγραμμα Επισιτιστικής και Βασικής Υλικής Συνδρομής, το Επίδομα Παιδιού, το Επίδομα Στέγασης μαζί με τα επιδόματα για άτομα με αναπηρίες. Όλες αυτές οι προσπάθειες αποσκοπούν στην επίτευξη του Στόχου 1 της Αειφόρου Ανάπτυξης που επιζητά το τέλος της φτώχειας σε όλες τις πρωτοβουλίες μέχρι το 2030. Συγκεκριμένα, ο υποστόχος 1.3 αναφέρει την εφαρμογή των συστημάτων κοινωνικής προστασίας τα οποία θα πρέπει να είναι κατάλληλα προσαρμοσμένα στις ανάγκες της κάθε χώρας (UNICEF, 2020:37).

Συμπεράσματα

Από όλα τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό πως υπάρχουν διάφορες πρωτοβουλίες για τη μείωση της παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα σήμερα. Βέβαια, παρόλα τα μέτρα που έχουν παρθεί κατά καιρούς η παιδική φτώχεια και η υλική αποστέρηση παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά στην Ελλάδα συγκριτικά με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Κατά συνέπεια, όσοι εμπλέκονται στο σχεδιασμό και την εφαρμογή της

κοινωνικής πολιτικής θα πρέπει να λάβουν τα στοιχεία αυτά υπόψη τους προκειμένου να επαναπροσδιορίσουν τους στόχους τους.

Κεφάλαιο 7: Καλές πρακτικές για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας που προτείνονται και εφαρμόζονται από διεθνείς οργανισμούς και ευρωπαϊκές χώρες

Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες αναγνωρίζεται η σημασία της πληροφορίας και κατ' επέκταση της γνώσης και των τρόπων που αυτή οργανώνεται ώστε να επιφέρει αλλαγές στις αποφάσεις και τις δράσεις. Οι καλές πρακτικές αποτελούν ακριβώς αυτή τη γνώση που συσσωρεύεται από τα παραδείγματα του τρόπου καταπολέμησης της παιδικής φτώχειας από διάφορους οργανισμούς σε παγκόσμιο επίπεδο ή σε επίπεδο ευρωπαϊκών χωρών.

Έτσι, παρουσιάζεται το παράδειγμα του Διεθνούς Ταμείου Επείγουσας Βοήθειας των Ηνωμένων Εθνών για τα Παιδιά (UNICEF), της Παγκόσμιας Τράπεζας, του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης, παρουσιάζεται το παράδειγμα τριών ευρωπαϊκών χωρών όπως της Γερμανίας, της Ισπανίας και της Σκωτίας, οι οποίες έχουν νομοθετήσει πολιτικές και προσπαθούν σθεναρά να καταπολεμήσουν το φαινόμενο της παιδικής φτώχειας.

7.1. Διεθνές Ταμείο Επείγουσας Βοήθειας των Ηνωμένων Εθνών για τα Παιδιά (UNICEF)

Σε πολλές χώρες υπάρχει έλλειψη μέτρησης, ανάλυσης ή αντιμετώπισης της φτώχειας. Η συμπερίληψη της παιδικής φτώχειας στους παγκόσμιους στόχους μπορεί και θα πρέπει να παρέχει κάποιου είδους βάση για κάθε χώρα. Άλλωστε, αώτερος στόχος είναι η εξάλειψη της φτώχειας όπως ορίζεται στους στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης μέχρι το 2030. Η συμφωνία ώστε να υπάρχουν εθνικοί σταθμοί της προόδου κάθε χώρας μπορεί να δώσει μια σαφή εικόνα της πρόθεσης κάθε χώρας για την παιδική φτώχεια. Οι ειδικοί σε εθνικό επίπεδο κατέχουν τις πληροφορίες που μπορούν να καθορίσουν την πρόοδο (UNICEF, 2017: 19).

Αρχικά, θα πρέπει να οργανωθεί μια ομάδα από ένα ευρύ φάσμα εμπλεκόμενων μερών προκειμένου να καταρτιστεί εθνική πολιτική και διάφορα επιμέρους προγράμματα. Συνήθως εμπλέκονται υπουργεία οικονομικών, υπουργεία που σχετίζονται με τα παιδιά και στατιστικές υπηρεσίες. Οι ερευνητικοί οργανισμοί έχουν τη δυνατότητα να

συνεισφέρουν σημαντικά παίζοντας σημαντικό ρόλο. Επίσης, οργανισμοί όπως η UNICEF, η UNDP και η Παγκόσμια Τράπεζα μπορούν να συνεισφέρουν αφού έχουν ειδικές γνώσεις για τα παιδιά και τη φτώχεια και ισχυρούς δεσμούς με τις κυβερνήσεις. Ιδιαίτερα χρήσιμη θα ήταν και η εμπλοκή παιδιών, νέων ανθρώπων και των οικογενειών τους, διότι είναι δυνατό να επιτευχθούν σημαντικές διαφοροποιήσεις στην ποιότητα, την αξιοπιστία και την έκταση της εργασίας (UNICEF, 2017: 21). Κι εφόσον έχουν υπάρξει τρόποι μέτρησης της παιδικής φτώχειας, όπως έχουν αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, το επόμενο στάδιο είναι η ευαισθητοποίηση ως προς την παιδική φτώχεια. Γι αυτό χρειάζεται όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς να εργαστούν προς μια κατεύθυνση ώστε να σχεδιαστούν πολιτικές καταπολέμησης της παιδικής φτώχειας.

Υπάρχει ένα ευρύ φάσμα παρεμβάσεων που χρειάζεται να γίνουν προκειμένου να καταπολεμηθεί η παιδική φτώχεια. Αρχικά, θα πρέπει να γίνουν προσπάθειες ώστε να εξαλειφθεί μέσω της νομοθεσίας το κοινωνικό στίγμα και οι διακρίσεις που είναι δυνατό να επηρεάζουν τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας αλλά και στις δημόσιες υποχρεώσεις. Επίσης, η κοινωνική προστασία και τα προνοιακά συστήματα δημιουργούν ένα προστατευμένο περιβάλλον για τα παιδιά ώστε να είναι σε θέση να καταπολεμήσουν όποια αποστέρηση κι αν βιώνουν (UNICEF, 2017: 129).

Υπάρχουν, ωστόσο, περιπτώσεις στις οποίες η καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας είναι μέρος εθνικής πολιτικής και δεν αποτελεί αυτοσκοπό. Ακόμα, όμως, κι αν συμβαίνει αυτό η εφαρμογή συγκεκριμένων πολιτικών και προγραμμάτων μπορεί έμμεσα να επιτύχει και την εξάλειψη της παιδικής φτώχειας.

7.2. Παγκόσμια Τράπεζα

Ο όμιλος της Παγκόσμιας Τράπεζας έχει θέσει ως προτεραιότητα τη μείωση του αριθμού του πληθυσμού που ζει σε συνθήκες ακραίας φτώχειας στο 3% παγκοσμίως. Επίσης, επιδιώκει να αυξήσει τα εισοδήματα του 40% των φτωχών ατόμων σε κάθε χώρα. Όλα τα παραπάνω θα πρέπει να γίνουν λαμβάνοντας υπόψη τους Στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης. Τα καθοριστικά θέματα που απασχολούν αυτή την εποχή είναι η φτώχεια, η κλιματική αλλαγή και οι ανισότητες. Ο όμιλος της Παγκόσμιας Τράπεζας συνεχίζει να λαμβάνει ευρεία και γρήγορη δράση ως προς την επίλυση του προβλήματος. Συνεργάζεται με κυβερνήσεις, τον ιδιωτικό τομέα, την κοινωνία και διάφορους οργανισμούς υποστηρίζοντας ένα πλέγμα οικονομικής βοήθειας, τεχνογνωσίας και εμπειρίας.

Οι IBRD και η IDA αναγνωρίζουν ότι η οικονομική και κοινωνική σταθερότητα και η ανθρώπινη ευημερία είναι προϋποθέσεις για την

Αειφόρο Ανάπτυξη. Οι ενέργειες που επηρεάζουν την κοινωνική και οικονομική ενσωμάτωση υποβαθμίζουν τα οφέλη της ανάπτυξης και επιδρούν αρνητικά στη μείωση της φτώχειας. Γι αυτό το λόγο, παρέχεται τεχνογνωσία και οικονομική στήριξη ώστε να καταπολεμηθεί η πράσινη μετάβαση σε πέντε τομείς: οικονομίες με χαμηλές εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, ανανέωση φυσικού κεφαλαίου ώστε να καταπολεμηθεί η περιβαλλοντική υποβάθμιση, ενδυνάμωση ανθεκτικότητας απέναντι στις φυσικές καταστροφές και την κλιματική αλλαγή, επένδυση σε συμπεριληπτικές υποδομές και διευκόλυνση κοινωνικών μεταβιβάσεων προς τις πράσινες οικονομίες (World Bank, 2021: 34).

7.3. Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ)

Κατά τον ΟΟΣΑ η μείωση της φτώχειας συμβαδίζει με την οικονομική ανάπτυξη. Εξάλλου, το επίπεδο του κατά κεφαλή ΑΕΠ συνδέεται με το επίπεδο των κοινωνικών δαπανών ανά άτομο, το οποίο φαίνεται πως συνδέεται άμεσα και επιδρά θετικά στη μείωση της παιδικής φτώχειας. Ο ρόλος των κοινωνικών δαπανών για την παιδική φτώχεια εξετάζεται με τρεις τύπους πληροφοριών:

- Πληροφορίες για δημόσιες και υποχρεωτικές δαπάνες σε κοινωνικές μεταβιβάσεις και υπηρεσίες οι οποίες χρησιμοποιούνται για να υπολογίσουν την επίδραση των κατά κεφαλή κοινωνικών δαπανών στα ποσοστά φτώχειας μετά τους φόρους και τις μεταβιβάσεις.
- Πληροφορίες για το επίπεδο των ταμειακών δαπανών που διαφοροποιούνται από τα έξοδα άλλων κατηγοριών (όπως η οικογένεια, η στέγαση, η σύνταξη, η αναπηρία, τα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας). Για κάθε κατηγορία εξόδων, η αναλογία εξόδων ανά άτομο υπολογίζεται για να αιτιολογήσει τις διαφορές στη δημογραφική δομή της κάθε χώρας. Αυτές οι αναλογίες εξόδων εξαρτώνται από τον πληθυσμό που καλύπτεται από διαφορετικά επιδόματα, τα ποσοστά ανάληψής τους και τα ποσοστά πληρωμής των επιδομάτων.
- Πληροφορίες για τα ποσοστά πληρωμής του κάθε τύπου επιδομάτων (επιδόματα κοινωνικής πρόνοιας, επιδόματα παιδιού, επίδομα στέγασης) για οικογένειες με δυο γονείς ως ποσοστού του μέσου ημερομισθίου και των δυο γονέων (Thevenon et al., 2018: 41).

Οι πολιτικές καταπολέμησης της παιδικής φτώχειας εκτείνονται σε ένα ευρύ φάσμα πολιτικών συμπεριλαμβανομένης της απασχόλησης, της εκπαίδευσης, των κοινωνικών μεταβιβάσεων, της ασφάλειας των

τροφίμων και του οικογενειακού προγραμματισμού. Η κάθε πολιτική απευθύνεται στις ειδικές καταστάσεις που είναι πολύ διαφορετικές και είναι δυνατόν να οδηγούν συγκεκριμένους τύπους πολιτικών στη φτώχεια. Μια πολιτική για την καταπολέμηση της φτώχειας μπορεί, συνεπώς, να είναι λιγότερο ή περισσότερο ολοκληρωμένη. Αυτό εξαρτάται από το αν περιλαμβάνει όλους τους παράγοντες που καθιστούν την κατάσταση της φτώχειας πιο πιθανή, αναζητά να προλάβει τις αιτίες ή να επιδιορθώσει τις συνέπειες. Η εφαρμογή τέτοιων πολιτικών περιλαμβάνει επιλογές ανάμεσα στους διαφορετικούς τύπους παρεμβάσεων που διαφέρουν ανάλογα με τον τύπο και την επιθυμητή αποτελεσματικότητα.

Υπάρχουν δυο τύποι παρεμβάσεων εναντίον της φτώχειας. Η πρώτη χρησιμοποιεί αναδιανεμητικές μεταβιβάσεις σε χρηματικό ποσό ή είδος και γενικά στοχεύει σε νοικοκυριά που είναι φτωχά με βάση ευδιάκριτα κριτήρια. Η λογική πίσω από αυτή την παρέμβαση είναι είτε μια ηθικά δικαιολογημένη ανακατανομή είτε μια προσπάθεια να αποζημιώσει για τις αποτυχίες της αγοράς στις οποίες οφείλεται η φτώχεια, καθιστώντας έτσι την αγορά περισσότερο αποτελεσματική και δίκαιη. Ο δεύτερος τύπος παρέμβασης τείνει να δουλεύει με πιο ευθύ τρόπο προς την αγορά και τις θεσμικές αποτυχίες, κάνοντας τους παράγοντες-κλειδιά (απασχόληση, πιστώσεις, γη) να δουλεύουν καλύτερα από την οπτική των φτωχών και να τους δίνουν καλύτερη νομική προστασία.

Δυο στόχοι που μπορούν να διακριθούν για αυτές τις πολιτικές είναι κυρίως η προστασία και η προαγωγή. Στην πρώτη περίπτωση, τα άτομα δέχονται βοήθεια για να αντιμετωπίσουν κινδύνους και να αποφύγουν τη μετακύλιση της φτώχειας. Οι πολιτικές προστασίας στοχεύουν στην παροχή βραχυπρόθεσμων ανακουφιστικών μέτρων προκειμένου να διασφαλιστεί ότι η καταναλωτική τους ικανότητα δεν πέφτει κάτω από ένα επίπεδο, ακόμα κι αν είναι εγκλωβισμένοι στη φτώχεια. Ο ρόλος της προαγωγής επιτρέπει στα άτομα να βγουν οριστικά από τον κύκλο της φτώχειας, επιτρέποντας τους να έχουν αρκετά εφόδια ώστε να φτάσουν σε υψηλό επίπεδο παραγωγικότητας και πλούτου (Thevenon et al., 2018: 64).

Ο τρόπος με τον οποίο μπορεί να επιτευχθεί σημαντικός βαθμός κάλυψης των φτωχών οικογενειών και των αναγκών τους. Είναι κεντρικό θέμα στην αποτελεσματική καταπολέμηση της φτώχειας. Στόχος είναι να υπάρχει καλή στόχευση της βοήθειας υπό την έννοια ότι καλύπτονται όλα τα παιδιά και ότι το μέγεθος της βοήθειας είναι αρκετό για να μεγιστοποιήσει την ανακούφιση από τη φτώχεια. Σε πολλές χώρες (πλούσιες και φτωχές) τείνουν πλέον να επικεντρώνονται στη μείωση των λαθών ενσωμάτωσης, όπως για παράδειγμα ότι μη-φτωχές οικογένειες λαμβάνουν βοήθεια η οποία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί πιο αποτελεσματικά. Από την άλλη πλευρά, η χαμηλή κάλυψη των

φτωχών – λάθη αποκλεισμού – φαίνεται ότι υποβαθμίζεται και θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στη μείωση της φτώχειας.

Το πρώτο ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί είναι η πληθυσμιακή ομάδα στην οποία πρέπει να απευθυνθεί η πολιτική και τα κριτήρια που πρέπει να χρησιμοποιηθούν για να θέσουν τα όρια. Επίσης, αναφορικά με την παιδική φτώχεια, θα μπορούσε να καταπολεμηθεί εάν αυξάνονταν τα ποσοστά απασχόλησης των γονέων τους ή γινόταν ανακατανομή του επιδόματος των παιδιών σε συνδυασμό με τα οικογενειακά επιδόματα και τα επιδόματα στέγασης για να εξασφαλιστεί καλύτερη κάλυψη των παιδιών που βιώνουν σχετική φτώχεια (Thevenon, et al., 2018: 65).

7.4. Ευρωπαϊκή Ένωση

Τα στοιχεία σχετικά με την παιδική φτώχεια που φτάνουν από τις διάφορες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ιδιαίτερα αποθαρρυντικά. Υπάρχουν υποσιτισμένα παιδιά, παιδιά χωρίς γονεϊκή προστασία από γονείς που αναγκάζονται να αναζητήσουν εργασία σε άλλες χώρες, επανεμφάνιση της παιδικής εργασίας, χαμηλή συμμετοχή στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση κτλ. Αλλά υπάρχει ανησυχία και για το ποσοστό των παιδιών που ενώ ζουν στο οικογενειακό περιβάλλον, βιώνουν υψηλό κίνδυνο εκμετάλλευσης, βίας και κακοποίησης ή παραμέλησης.

Παράλληλα, η ανάκαμψη από την οικονομική κρίση του 2008 και την πανδημία του COVID-19 αποτελεί πρόκληση. Πρόκληση επίσης αποτελεί η γεφύρωση του χάσματος ανάμεσα στις στρατηγικές και την καθημερινή πραγματικότητα των παιδιών στην Ευρώπη.

Για την εφαρμογή των Ευρωπαϊκών και Εθνικών Στρατηγικών για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο τα κράτη-μέλη θα πρέπει:

- Να διασφαλίσουν ότι για την εξάλειψη της παιδικής φτώχειας θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερο πολιτικό βάρος και προτεραιότητα, συμπεριλαμβανομένης της επαρκούς χρηματοδότησης στα συστήματα κοινωνικής προστασίας ώστε να καταστούν αποτελεσματικά και να τεθούν ξεκάθαροι στόχοι.
- Να εφαρμόσουν την «Εγγύηση για τα Παιδιά» ακολουθώντας σθεναρά τις κατευθυντήριες γραμμές.
- Να εμπνευστούν από τα ολοκληρωμένα πρότυπα που ισχύουν ήδη στην Ευρωπαϊκή Ένωση όπως:
  1. Πρόσβαση των οικογενειών στην αγορά εργασίας αλλά και στα κοινωνικά επιδόματα ώστε να επιτευχθούν κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης.
  2. Μείωση της ανισότητας και ενίσχυση των εκπαιδευτικών συστημάτων με επένδυση στην πρώιμη παιδική ηλικία και στις υπηρεσίες φροντίδας και υγείας. Επίσης, σημαντική είναι η

παροχή υποστηρικτικού πλαισίου σε παιδιά που ζουν σε επισφαλή οικογενειακά περιβάλλοντα και η ενίσχυση της οικογένειας ή άλλων εναλλακτικών μορφών φροντίδας (ιδρύματα, ανάδοχες οικογένειες, κτλ.)

3. Προώθηση του δικαιώματος των παιδιών για συμμετοχή σε ψυχαγωγικές, αθλητικές και πολιτιστικές δραστηριότητες.

- Να χρηματοδοτηθούν από δημόσια και ιδιωτικά κονδύλια για να εξασφαλιστεί τόσο η υλική ασφάλεια όσο και οι ίσες ευκαιρίες.
- Να εφαρμοστούν εθνικές πολιτικές με συνεργασία πολλών διαφορετικών υπουργείων και τμημάτων, προκειμένου να διασφαλιστεί καλύτερη αποτελεσματικότητα από την εφαρμογή των πολιτικών που καταπολεμούν την παιδική φτώχεια.
- Να υπάρχει λεπτομερής και επαρκής επίβλεψη και αξιολόγηση ώστε οποιεσδήποτε περικοπές κοινωνικών δαπανών να μην επηρεάζουν την ευημερία των παιδιών.
- Να ληφθούν συγκεκριμένα μέτρα ώστε οι ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες να μην αποκλείονται από συγκεκριμένες παροχές, ενώ οι τοπικές αρχές θα πρέπει να φροντίσουν γι' αυτό.
- Να υποστηριχθεί περαιτέρω έρευνα για τη φτώχεια, για τις αιτίες και τα μέσα καταπολέμησής της.

Να υπάρχει συμμετοχή σε διεθνείς συζητήσεις με το θέμα της παιδικής φτώχειας ώστε να υπάρξει γνώση από τις καλές πρακτικές που έχουν εφαρμοστεί.

7.5. Παραδείγματα ευρωπαϊκών χωρών

7.5.1. Το παράδειγμα της Γερμανίας

Ο νέος κυβερνητικός σχηματισμός στη Γερμανία εξήγγειλε ότι έχει ως σκοπό την απεμπλοκή περισσότερων παιδιών από τη φτώχεια. Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος αυτός και να δοθούν περισσότερες ευκαιρίες στα παιδιά και στους νέους θα θεσπιστεί το Βασικό Εισόδημα για τα Παιδιά και θα επικεντρωθεί η υποστήριξη στα παιδιά που έχουν μεγαλύτερες ανάγκες (Eurochild, 2022: 14).

Το Γερμανικό Εθνικό Σχέδιο Δράσης αποτελεί μέρος μιας γενικότερης πολιτικής για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας. Σε συνδυασμό με τη λειτουργία υποδομών και την αναζήτηση βιώσιμων λύσεων για την άρτια στελέχωση των κοινωνικών υπηρεσιών, ο Εθνικός Συντονιστής που έχει οριστεί εργάζεται ανεξάρτητα και απερίσπαστα προς τον αρχικό σκοπό (Eurochild, 2022: 15).

7.5.2. Το παράδειγμα της Ισπανίας

Η Πλατφόρμα για την Παιδική Ηλικία έχει άμεση και στενή συνεργασία με το υπουργείο Κοινωνικών Δικαιωμάτων και της Agenda 2030. Επίσης, διασυνδέεται με το υπουργείο Παιδείας για θέματα σχετικά με τα δικαιώματα των παιδιών. Επίσης, μέρος της Προεδρίας της Κυβέρνησης είναι ο Υπατος Αρμοστής για την Παιδική Φτώχεια (Eurochild, 2022: 42).

Η Πλατφόρμα αυτή υποστηρίζει και εμπλέκεται στην ανάπτυξη, εφαρμογή, εποπτεία και αξιολόγηση του Ισπανικού Σχεδίου Δράσης για την Εγγύηση για το Παιδί. Ήδη έχει θεσπιστεί το Ελάχιστο Αναγκαίο Εισόδημα (Minimum Vital Income) όπου περιλαμβάνεται συμπληρωματική οικονομική ενίσχυση ανάλογα με τον αριθμό και την ηλικία των παιδιών. Ακόμη, έχει εξαγγελθεί η θέσπιση νομοθεσίας για την προστασία των μονογονεϊκών οικογενειών μέσα στο 2022 (Eurochild, 2022: 43).

7.5.3. Το παράδειγμα της Σκωτίας

Αφού το Ηνωμένο Βασίλειο ουσιαστικά εγκατέλειψε τους στόχους του 2020 για την παιδική φτώχεια, τα μέλη της Βουλής της Σκωτίας ψήφισαν ομόφωνα το νόμο του 2017 για την παιδική φτώχεια (Child Poverty (Scotland) Act 2017) θέτοντας στόχους για τη μείωσή της (Corlett, 2019: 3).

Ο παρακάτω πίνακας απεικονίζει τους στόχους που έχουν τεθεί για τη μείωση της παιδικής φτώχειας, με ενδιάμεσο διάστημα το 2024 και τελικό διάστημα το 2030 σύμφωνα με την Agenda 2030 των Ηνωμένων Εθνών.

	Τελευταία μέτρηση 2016-2017	Ενδιάμεσος στόχος 2023-24	Τελικός στόχος 2030-31
Σχετική Φτώχεια (κάτω από το 60% του διάμεσου)	23%	18%	10%
Απόλυτη Φτώχεια (κάτω από το 60% του διάμεσου των ετών 2010-11)	20%	14%	5%
Συνδυασμός χαμηλού εισοδήματος (κάτω του 70% του διάμεσου) και υλική αποστέρηση	11%	8%	5%

Μόνιμη Φτώχεια (κάτω του 60% του διάμεσου τουλάχιστον για 3 από τα 4 τελευταία έτη)	10%	8%	5%
--	-----	----	----

Πίνακας 26: Στόχοι που έχουν τεθεί για τη μείωση της παιδικής φτώχειας (πηγή: Child Poverty (Scotland) Act 2017)

Το μέτρο της «Ενίσχυσης Εισοδήματος» (Income Supplement) μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας. Όμως, σύμφωνα με τον νόμο επίσης δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην εκπαίδευση, τη βρεφική και παιδική φροντίδα, τη φυσική και πνευματική υγεία των γονέων και των παιδιών, την απασχόληση και τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών (Child Poverty (Scotland) Act, 2017: 4). Επίσης, σχεδιάζεται λεπτομερέστερη και ακριβής μέτρηση της παιδικής φτώχειας επειδή μέχρι σήμερα κυρίως εξετάζεται το οικογενειακό εισόδημα. Έτσι, οι στόχοι θα πρέπει να επανεξετάζονται και να υπάρχουν ριζικά μέτρα για την υποστήριξη των οικογενειών με χαμηλά εισοδήματα (Corlett, 2019: 8).

Συμπεράσματα

Είναι πολύ ενθαρρυντικό το γεγονός ότι από το στάδιο της αποδοχής του φαινομένου της παιδικής φτώχειας υπάρχουν οργανισμοί και παραδείγματα χωρών που έχουν κάνει βήματα για την καταπολέμησή του. Σαφώς, υπάρχουν και παραδείγματα οργανισμών και χωρών που ενώ εφάρμοσαν μέτρα, αυτά ήταν αναποτελεσματικά και οι στόχοι δεν επετεύχθησαν. Όμως, προκειμένου να σημειωθεί κάποια πρόοδος οι εμπλεκόμενοι φορείς οφείλουν να σχεδιάζουν τις πολιτικές τους λαμβάνοντας υπόψη τις καλές πρακτικές που έχουν ακολουθηθεί.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο 1: Μεθοδολογία της έρευνας

1.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Σκοπός της έρευνας αυτής είναι η διερεύνηση του βαθμού στον οποίο κατανοούν οι εμπλεκόμενοι φορείς τη σχέση ανάμεσα στους στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης, της Agenda 2030 και την καταπολέμηση της φτώχειας γενικότερα και της παιδικής φτώχειας ειδικότερα.

Οι στόχοι που τίθενται είναι αφενός η κατανόηση και αφετέρου η γνώση και η πρόσβαση σχετικά με τις Εθνικές Στρατηγικές για την Αειφόρο Ανάπτυξη, την καταπολέμηση της φτώχειας και τις δράσεις που αποσκοπούν στη μείωση και την εξάλειψη της παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα.

1.2. Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερωτήματα προς διερεύνηση είναι τα ακόλουθα:

- Γνωρίζουν ήδη οι ερωτώμενοι για τη σχέση των στόχων της Αειφόρου Ανάπτυξης και την καταπολέμηση της φτώχειας;
- Γνωρίζουν ήδη οι ερωτώμενοι για τις πρωτοβουλίες τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο για την προστασία της παιδικής ηλικίας και την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας;
- Τι γίνεται στην παρούσα φάση σχετικά με την εφαρμογή των υφιστάμενων πολιτικών;
- Τι θεωρούν ότι πρέπει να γίνει ώστε να επωφεληθούν από τις στρατηγικές, να συμμετέχουν σε αυτές και να εφαρμόσουν τα προτεινόμενα μέτρα με απώτερο σκοπό την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας;

1.3. Επιλογή ερευνητικής μεθόδου

Σε αυτή την έρευνα που αποσκοπεί στον έλεγχο των ερευνητικών ερωτημάτων που έχουν τεθεί, χρησιμοποιείται ποσοτική μέθοδος, δεδομένου του αριθμού του δείγματος. Έτσι, θα επιτευχθεί η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων και η αντικειμενική τους ανάλυση (Robson, 2007: 38).

Επιπρόσθετα, η χρήση δομημένου ερωτηματολογίου με ερωτήσεις κλειστού τύπου συμβάλλει στην αποστασιοποίηση του ερευνητή από τα δεδομένα και έτσι οι ερωτήσεις θα διερευνηθούν και θα κωδικοποιηθούν ανάλογα.

1.4. Μέσα συλλογής δεδομένων

Το ερωτηματολόγιο που θα χρησιμοποιηθεί στην έρευνα σχεδιάστηκε από την ερευνήτρια ενσωματώνοντας προηγούμενο ερωτηματολόγιο για την παιδική φτώχεια. Το προηγούμενο ερωτηματολόγιο είχε χρησιμοποιηθεί στη διαδικασία της εσωτερικής διαβούλευσης με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς για την υλοποίηση του προγράμματος «Διερεύνηση και Αξιολόγηση των πολιτικών αντιμετώπισης της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού» του Ερευνητικού Εργαστηρίου Κοινωνικής Διοίκησης του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής σε συνεργασία με το Γραφείο του Διεθνούς Ταμείου Επείγουσας Βοήθειας των Ηνωμένων Εθνών για τα Παιδιά (UNICEF).

Χωρίζεται σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος αφορά τις πληροφορίες που οι ερωτώμενοι ήδη γνωρίζουν σχετικά με την Αειφόρο Ανάπτυξη, τους Στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης σύμφωνα με το ΟΗΕ, την καταπολέμηση της φτώχειας και ειδικά της παιδικής φτώχειας και τις στρατηγικές και τις δράσεις ως προς την επίτευξη των στόχων. Το δεύτερο μέρος είναι σχετικό με την εφαρμογή των υφιστάμενων πολιτικών, ενώ το τρίτο μέρος αφορά πληροφορίες σχετικά με το τι πρέπει να γίνει ώστε είτε να βελτιωθούν οι υφιστάμενες πολιτικές είτε να σχεδιαστούν νέες.

Το ερωτηματολόγιο συνοδεύεται από μια ενημερωτική επιστολή η οποία απευθύνεται σε αυτούς που θα συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο. Στην επιστολή αναφέρεται ο σκοπός της έρευνας και διαβεβαιώνεται στους ερωτώμενους ότι το ερωτηματολόγιο είναι εμπιστευτικό και τα δεδομένα που θα προκύψουν θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τον ερευνητικό σκοπό.

1.5. Διεξαγωγή της έρευνας

Στην τελική έρευνα έγινε μη τυχαία δειγματοληψία με επιλογή των πληροφορητών, αφού καταβλήθηκε κάθε προσπάθεια ώστε να απαντήσουν αυτοί που εμπλέκονται με την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και τις Εθνικές Στρατηγικές για την Καταπολέμηση της Φτώχειας και την Αειφόρο Ανάπτυξη.

Το τελικό ερωτηματολόγιο κατασκευάστηκε σε ηλεκτρονική μορφή μέσω των Φορμών του Google (Google Forms). Αρχικά εστάλη σε 3 φορείς προκειμένου να επισημανθούν τυχόν δυσκολίες ως προς τη συμπλήρωση και στη συνέχεια στο σύνολο του δείγματος. Η έρευνα έλαβε χώρα από τις 3/6/2022 έως τις 13/6/2022. Το ερωτηματολόγιο εστάλη σε 50 Κέντρα Κοινότητας των Δήμων και σε 17 δομές κλειστής και ανοιχτής παιδικής προστασίας σε όλη την επικράτεια. Επιλέχθηκαν 50 κέντρα βάσει της πλατφόρμας των Κέντρων Κοινότητας με τις περισσότερες εγγραφές και τροποποιήσεις στις καρτέλες ωφελούμενων

και άρα με το μεγαλύτερο αριθμό εξυπηρετούμενων τις τελευταίες 10 ημέρες. Από τα 57 ερωτηματολόγια που εστάλησαν συνολικά, απαντήθηκαν 32 από Κέντρα Κοινότητας ή Διευθύνσεις ή Τμήματα Κοινωνικής Πολιτικής των δήμων και 10 από δομές κλειστής και ανοιχτής παιδικής προστασίας.

1.6. Επεξεργασία ερευνητικών δεδομένων

Η μέθοδος στατιστικής ανάλυσης που χρησιμοποιήθηκε είναι το πρόγραμμα SPSS της IBM (Έκδοση 25), με σκοπό την εξαγωγή έγκυρων αποτελεσμάτων ώστε να υπάρξει τεκμηριωμένη ανάλυση των δεδομένων της έρευνας.

1.7. Περιορισμοί της έρευνας

Ο κύριος περιορισμός της έρευνας είναι το δείγμα μεσαίου μεγέθους και η αποκλειστική χρήση ποσοτικών εργαλείων για τη συλλογή δεδομένων. Η συμπληρωματική χρήση της συνέντευξης ως εργαλείο ενδεχομένως να επέτρεπε μια λεπτομερέστερη προσέγγιση σχετικά με τις πρακτικές που ακολουθούνται ή τις προτάσεις για επαρκέστερη πληροφόρηση, συμμετοχή και εφαρμογή των στρατηγικών.

Αυτό που πρέπει να σημειωθεί ως καινοτομία της παρούσας έρευνας είναι ότι δεν υπάρχει αντίστοιχη έρευνα πάνω σε αυτό το θέμα δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης συμβάλλουν στην καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας.

Κεφάλαιο 2: Τα αποτελέσματα της έρευνας

2.1. Γενικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Το ερωτηματολόγιο απαντήθηκε συνολικά από 42 φορείς. Αναφορικά με την ταυτότητα των φορέων, το 23,8% του δείγματος είναι ιδιωτικοί φορείς όπως σωματεία, φιλανθρωπικά ιδρύματα, αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρίες κτλ. Το υπόλοιπο 76,2% του δείγματος ήταν δημόσιοι φορείς και πιο συγκεκριμένα Διευθύνσεις ή Τμήματα Κοινωνικής Πολιτικής ή Κέντρα Κοινότητας των Δήμων. Τόσο οι ιδιωτικοί φορείς όσο και οι δημόσιοι εκτείνονται σε όλη την ελληνική επικράτεια.

Αναφορικά με τη θέση στο φορέα των ατόμων που απάντησαν το ερωτηματολόγιο, οι 11 ήταν κοινωνικοί λειτουργοί, οι 11 ήταν διοικητικοί υπάλληλοι, οι 8 μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του φορέα τους, οι 7 προϊστάμενοι των τμημάτων τους, οι 3 ψυχολόγοι, 1 μάνατζερ και 1 συνιδρυτής. Ο παρακάτω πίνακας απεικονίζει τις συχνότητες και τα ποσοστά επί του δείγματος.

Θέση στον φορέα	Συχνότητα	Ποσοστό
Κοινωνικοί λειτουργοί	11	26,2%
Διοικητικοί Υπάλληλοι	11	26,2%
Μέλη Διοικητικού Συμβουλίου	8	19%
Προϊστάμενοι Τμημάτων	7	16,7%
Ψυχολόγοι	3	7,1%
Μάνατζερ	1	2,4%
Συνιδρυτής	1	2,4%

Πίνακας 27: Συχνότητες και ποσοστά της θέσης των ερωτώμενων στον φορέα

2.2. Το πρώτο μέρος της έρευνας: Γενική θεώρηση για την Αειφόρο Ανάπτυξη και την παιδική φτώχεια

Όπως έχει προαναφερθεί, το πρώτο μέρος της έρευνας (οι ερωτήσεις 1-5) αφορούν τη γενική θεώρηση των ερωτώμενων σχετικά με τα θέματα της Αειφόρου Ανάπτυξης και της Παιδικής Φτώχειας, τις γνώσεις που ήδη κατέχουν σχετικά με αυτά τα θέματα.

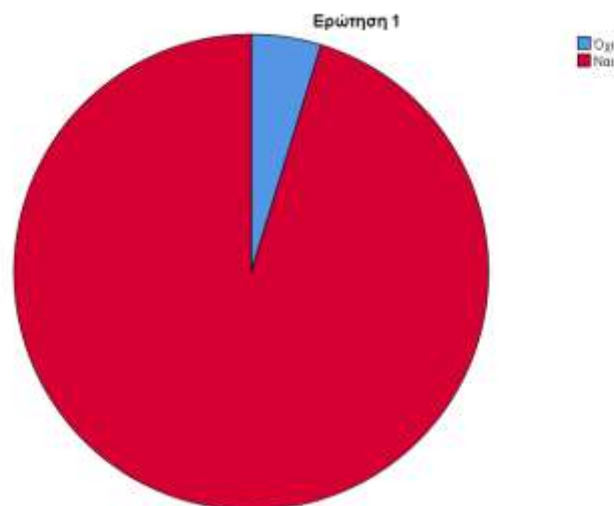
Statistics						
		Ερώτηση 1	Ερώτηση 2	Ερώτηση 3	Ερώτηση 4	Ερώτηση 5
N	Valid	42	42	42	42	42
	Missing	0	0	0	0	0

Πίνακας 28: Έλεγχος εγκυρότητας των ερωτήσεων 1-5 της έρευνας

Στην ερώτηση 1 σχετικά με το αν οι ερωτώμενοι γνωρίζουν τους στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης και της Agenda 2030 του Ο.Η.Ε. τα αποτελέσματα ήταν τα εξής:

Ερώτηση 1: Γνωρίζετε τους στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης και της Agenda 2030 του Ο.Η.Ε.					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	2	4,8	4,8	4,8
	Ναι	40	95,2	95,2	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

Τα οποία απεικονίζονται ως εξής:

Στην ερώτηση 2 σχετικά με το αν οι ερωτώμενοι γνωρίζουν αν η ελληνική πολιτεία έχει σχεδιάζει και εφαρμόζει μια Εθνική Στρατηγική Πρόληψης και Καταπολέμησης της φτώχειας με ειδική μέριμνα για την παιδική φτώχεια, τα αποτελέσματα είναι τα εξής:

Ερώτηση 2: Γνωρίζετε αν η ελληνική πολιτεία έχει σχεδιάσει & εφαρμόζει μια Εθνική Στρατηγική Πρόληψης και Καταπολέμησης της φτώχειας με ειδική μέριμνα για την παιδική φτώχεια					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	42	100,0	100,0	100,0

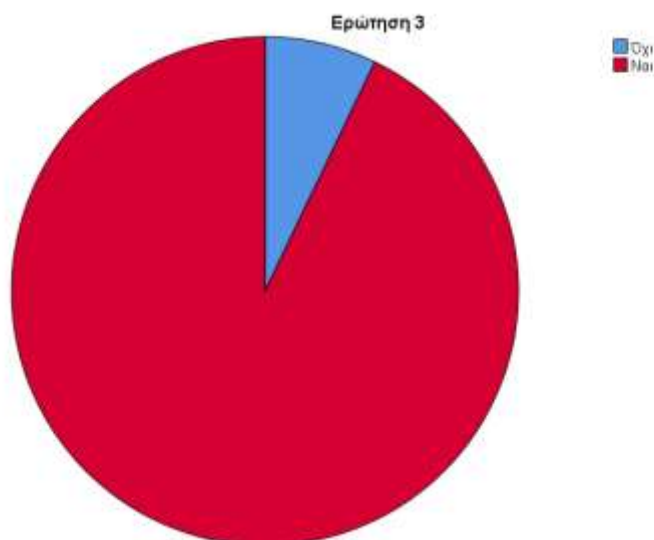
Άρα όλοι οι ερωτώμενοι γνωρίζουν την ύπαρξη της Εθνικής Στρατηγικής για την πρόληψη και την καταπολέμηση της φτώχειας με ειδική μέριμνα για την παιδική φτώχεια.

Στην ερώτηση 3 σχετικά με το αν γνωρίζουν οι ερωτώμενοι αν η ελληνική πολιτεία έχει σχεδιάσει και εφαρμόζει μια Εθνική Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη στην οποία συμπεριλαμβάνεται η καταπολέμηση της φτώχειας, τα αποτελέσματα είναι τα εξής:

Ερώτηση 3: Γνωρίζετε αν η ελληνική πολιτεία έχει σχεδιάσει και εφαρμόζει μια Εθνική Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη στην οποία συμπεριλαμβάνεται η καταπολέμηση της φτώχειας					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	3	7,1	7,1	7,1
	Ναι	39	92,9	92,9	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

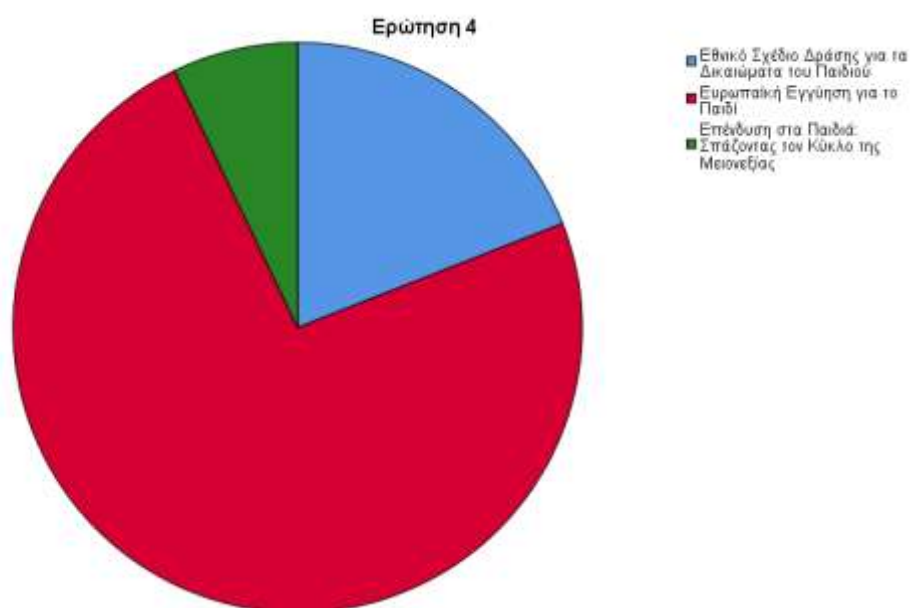
Τα οποία απεικονίζονται ως εξής:

Στην ερώτηση 4 σχετικά με το αν γνωρίζουν κάποιες από τις ακόλουθες δράσεις αναφορικά με την προστασία της παιδικής ηλικίας, οι ερωτώμενοι απάντησαν τα εξής:

Ερώτηση 4: Γνωρίζετε κάποιες από τις ακόλουθες δράσεις για την προστασία της παιδικής ηλικίας					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού	8	19,0	19,0	19,0
	Ευρωπαϊκή Εγγύηση για το Παιδί	31	73,8	73,8	92,9
	Επένδυση στα Παιδιά: Σπάζοντας τον Κύκλο της Μειονεξίας	3	7,1	7,1	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

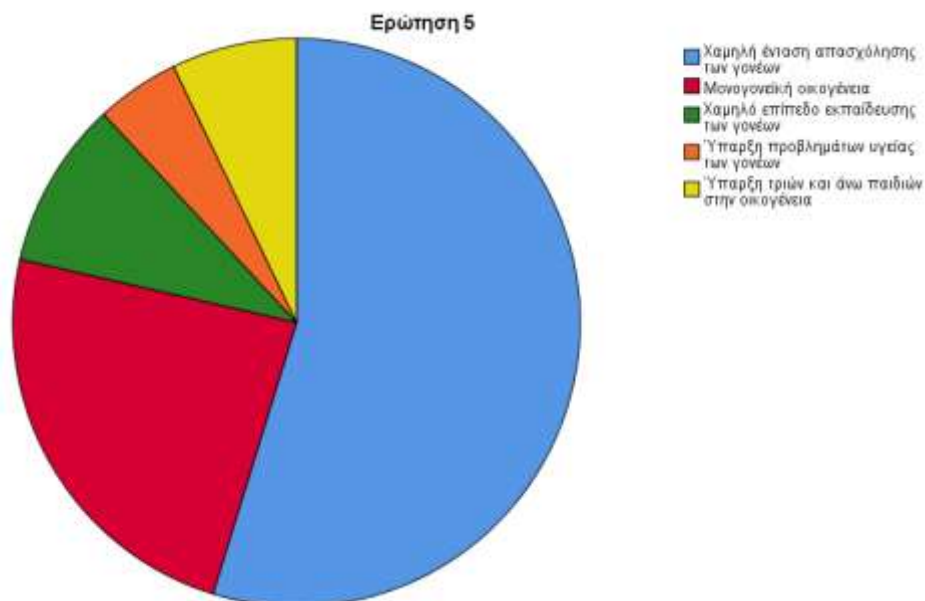
Τα οποία σε γράφημα απεικονίζονται ως εξής:

Στην ερώτηση 5 σχετικά με το ποια θεωρούν κυριότερη αιτία για τα υψηλά ποσοστά κινδύνου παιδικής φτώχειας αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα, οι ερωτώμενοι απάντησαν τα εξής:

Ερώτηση 5: Η κυριότερη αιτία για τα υψηλά ποσοστά κινδύνου παιδικής φτώχειας αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Χαμηλή ένταση απασχόλησης των γονέων	23	54,8	54,8	54,8
	Μονογονεϊκή οικογένεια	10	23,8	23,8	78,6
	Χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων	4	9,5	9,5	88,1
	Ύπαρξη προβλημάτων υγείας των γονέων	2	4,8	4,8	92,9
	Ύπαρξη τριών και άνω παιδιών στην οικογένεια	3	7,1	7,1	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

Τα οποία απεικονίζονται ως εξής:

Πρέπει να σημειωθεί πως ως επιλογή υπήρχε και η έλλειψη ιδιόκτητης κατοικίας όμως κανείς από τους ερωτώμενους δεν θεωρεί την έλλειψη ιδιοκτησία ως κυριότερη αιτία παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα σήμερα.

2.3. Το δεύτερο μέρος της έρευνας: Εφαρμογή των υφιστάμενων πολιτικών

Στο δεύτερο μέρος της έρευνας, το οποίο αποτελείται από τις ερωτήσεις 6 έως 11, εξετάζεται η εφαρμογή των υφιστάμενων πολιτικών, δηλαδή διερευνάται αν οι φορείς εφαρμόζουν κάποιες από τις πολιτικές για την Αειφόρο Ανάπτυξη και την παιδική φτώχεια.

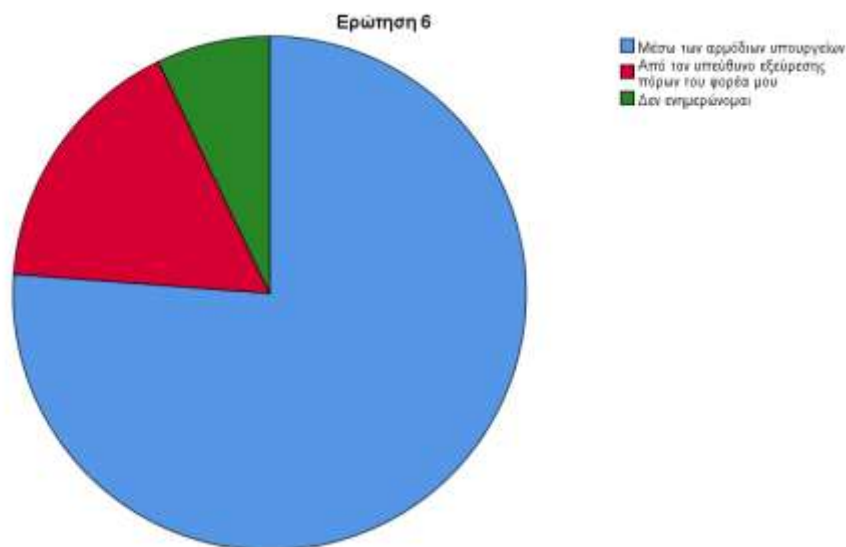
		Statistics																
		Ερ.6	Ερ.7	Ερ.8	Ερ.9.1	Ερ.9.2	Ερ.9.3	Ερ.9.4	Ερ.9.5	Ερ.9.6	Ερ.9.7	Ερ.10.1	Ερ.10.2	Ερ.10.3	Ερ.10.4	Ερ.10.5	Ερ.10.6	Ερ.11
N	Valid	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42	42
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Πίνακας 29: Έλεγχος εγκυρότητας των ερωτήσεων 6-11 της έρευνας

Συνεπώς, στην ερώτηση 6 οι ερωτώμενοι καλούνται να απαντήσουν για τον τρόπο με τον οποίο ενημερώνονται για την ύπαρξη χρηματοδοτικών προγραμμάτων για την Αειφόρο Ανάπτυξη και την καταπολέμηση της φτώχειας. Τα αποτελέσματα έχουν ως εξής:

Ερώτηση 6: Πως ενημερώνεστε για την ύπαρξη χρηματοδοτικών προγραμμάτων για την Αειφόρο Ανάπτυξη και την καταπολέμηση της φτώχειας					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Μέσω των αρμόδιων υπουργείων	32	76,2	76,2	76,2
	Από τον υπεύθυνο εξεύρεσης πόρων του φορέα μου	7	16,7	16,7	92,9
	Δεν ενημερώνομαι	3	7,1	7,1	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

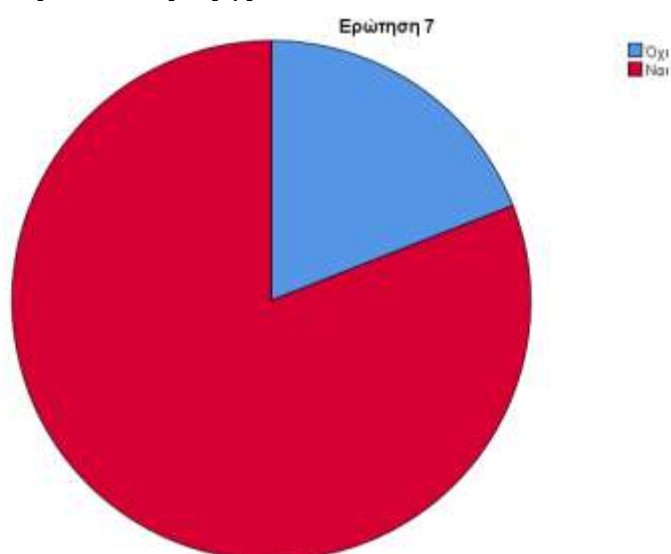
Και απεικονίζονται ως εξής:

Στην ερώτηση 7 σχετικά με το αν ο οργανισμός των ερωτώμενων έχει χρηματοδοτηθεί από κάποιο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την καταπολέμηση της φτώχειας ή την επίτευξη των στόχων της Αειφόρου Ανάπτυξης, οι απαντήσεις ήταν οι εξής:

Ερώτηση 7: Ο οργανισμός σας έχει χρηματοδοτηθεί από κάποιο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την καταπολέμηση της φτώχειας ή την επίτευξη των στόχων της Αειφόρου Ανάπτυξης					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	8	19,0	19,0	19,0
	Ναι	34	81,0	81,0	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

Και απεικονίζονται ως εξής:

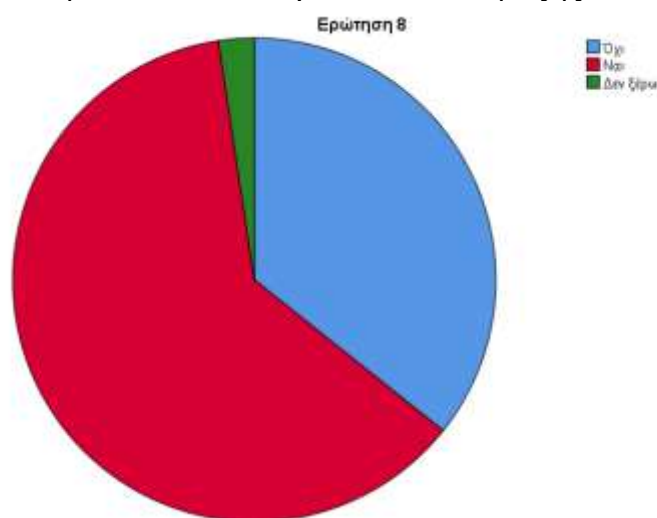

Όπως φαίνεται, από τους 10 ιδιωτικούς φορείς που απάντησαν, οι 8 δεν έχουν χρηματοδοτηθεί από κάποιο Εθνικό Σχέδιο Δράσης. Ενώ, οι δημόσιοι φορείς έχουν όλοι χρηματοδοτηθεί μέσω κάποιου σχεδίου δράσης για την καταπολέμηση της φτώχειας ή την Αειφόρο Ανάπτυξη.

Στην ερώτηση 8 αναφορικά με το αν οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι ο σχεδιασμός της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα θέτει ως προτεραιότητα την παιδική φτώχεια και την καταπολέμησή της απάντησαν ως εξής:

Ερώτηση 8					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	15	35,7	35,7	35,7
	Ναι	26	61,9	61,9	97,6
	Δεν ξέρω	1	2,4	2,4	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

Και η απεικόνιση των αποτελεσμάτων είναι η εξής:

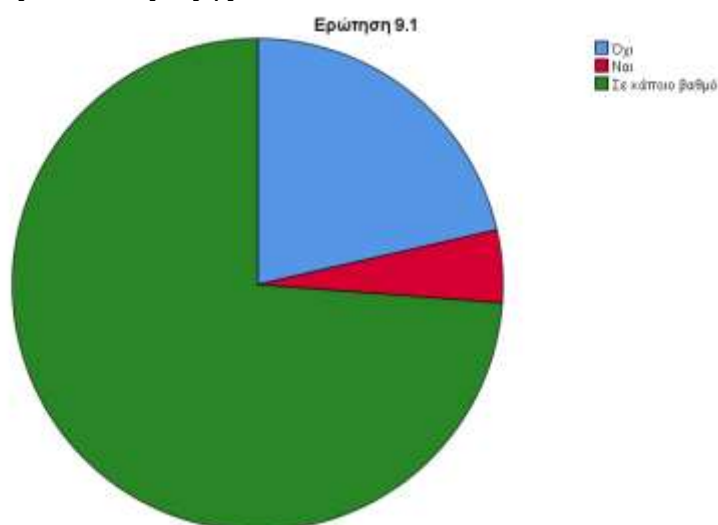

Σχεδόν το 1/3 των ερωτηθέντων δεν θεωρούν ότι η καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας αποτελεί προτεραιότητα αυτών που σχεδιάζουν την κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα σήμερα.

Η ερώτηση 9 διερευνά την άποψη των ερωτώμενων αν τα ήδη υπάρχοντα προγράμματα «εισοδηματικής ενίσχυσης» των γονέων ή κηδεμόνων συμβάλλουν στην πρόληψη και καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα και χωρίζεται σε υποερωτήματα. Έτσι, για το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα οι απαντήσεις είναι οι εξής:

Ερώτηση 9.1.: Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	9	21,4	21,4	21,4
	Ναι	2	4,8	4,8	26,2
	Σε κάποιο βαθμό	31	73,8	73,8	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

Και απεικονίζονται ως εξής:

Στο δεύτερο υποερώτημα σχετικά με το Επίδομα Παιδιού (A21), οι απαντήσεις είναι οι εξής:

Ερώτηση 9.2.: Επίδομα Παιδιού (A21)					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	2	4,8	4,8	4,8
	Σε κάποιο βαθμό	40	95,2	95,2	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

Και στα υποερωτήματα 3, 4, 5, σχετικά με το Επίδομα Γέννησης, τα Προνοιακά επιδόματα λόγω αναπηρίας και το Επίδομα Στέγασης, οι απαντήσεις είχαν την ίδια περίπου συχνότητα.

Ερώτηση 9.3.: Επίδομα Γέννησης					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	3	7,1	7,1	7,1
	Σε κάποιο βαθμό	39	92,9	92,9	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

Ερώτηση 9.4.: Προνοιακά επιδόματα λόγω αναπηρίας					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	1	2,4	2,4	2,4
	Σε κάποιο βαθμό	41	97,6	97,6	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

Ερώτηση 9.5.: Επίδομα Στέγασης					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	2	4,8	4,8	4,8
	Σε κάποιο βαθμό	40	95,2	95,2	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

Ενώ στο έκτο υποερώτημα σχετικά με το Επίδομα Θέρμανσης υπήρχε πλήρης συμφωνία στις απαντήσεις.

Ερώτηση 9.6.: Επίδομα Θέρμανσης					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Σε κάποιο βαθμό	42	100,0	100,0	100,0

Και στο έβδομο υποερώτημα αναφορικά με το Πρόγραμμα «Εισοδηματικής Ενίσχυσης Οικογενειών Ορεινών/Μειονεκτικών Περιοχών», η συχνότητα των απαντήσεων ήταν περίπου ίδια με τα υποερωτήματα 2, 3, 4, και 5. Η μόνη διαφοροποίηση είναι ότι υπήρχαν και δυο απαντήσεις των ερωτώμενων ότι δεν γνώριζαν αν το συγκεκριμένο πρόγραμμα έχει κάποιου βαθμού αποτελεσματικότητα και προέρχονταν από ερωτώμενους σε δήμους στην Αττική. Προφανώς δεν υπάρχει εξοικείωση με αυτό το πρόγραμμα.

Ερώτηση 9.7.: Εισοδηματικής Ενίσχυσης Οικογενειών Ορεινών/Μειονεκτικών Περιοχών					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	1	2,4	2,4	2,4
	Σε κάποιο βαθμό	39	92,9	92,9	95,2
	Δεν ξέρω	2	4,8	4,8	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

Η ερώτηση 10 σχετικά με τις πολιτικές ή τα προγράμματα που προτείνουν οι ερωτώμενοι να υιοθετηθούν από την Ελληνική πολιτεία ώστε να εξασφαλισθεί ότι όλα τα παιδιά που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού να έχουν πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες είχε 6 υποερωτήματα. Βέβαια, όλοι οι ερωτώμενοι κρίνουν απαραίτητες αυτές τις πολιτικές και τα προγράμματα και όλοι απάντησαν θετικά. Οι πολιτικές / τα προγράμματα αυτά είναι:

1. Δωρεάν πρόσβαση σε προσχολική φροντίδα και σε ένα υγιεινό γεύμα κάθε σχολική μέρα
2. Δωρεάν πρόσβαση σε προσχολική φροντίδα και εκπαίδευση και σε ένα υγιεινό γεύμα κάθε σχολική μέρα
3. Δωρεάν πρόσβαση σε υποχρεωτική εκπαίδευση και σχολικές δραστηριότητες και δωρεάν πρόσβαση σε ένα υγιεινό γεύμα κάθε σχολική μέρα
4. Δωρεάν πρόσβαση σε ποιοτική υγειονομική περίθαλψη
5. Πρόσβαση σε επαρκή και υγιεινή διατροφή
6. Πρόσβαση σε κατάλληλη στέγη

Ερώτηση 10: Πολιτικές & Προγράμματα που πρέπει να υιοθετηθούν από την Ελληνική πολιτεία					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	42	100,0	100,0	100,0

Στην ερώτηση 11 σχετικά με το αν μπορούν οι Στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης και της Agenda 2030 να έχουν επίδραση στις παρεχόμενες υπηρεσίες σας τώρα και στο μέλλον (ως προς την καταπολέμηση της φτώχειας), οι απαντήσεις είναι οι εξής:

Ερώτηση 11: Οι Στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης και της Agenda 2030 μπορούν να έχουν επίδραση στις παρεχόμενες υπηρεσίες σας τώρα και στο μέλλον					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	39	92,9	92,9	92,9
	Δεν ξέρω	3	7,1	7,1	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

2.4. Το τρίτο μέρος της έρευνας: Βελτίωση των Υφιστάμενων Πολιτικών & Ανάπτυξη Νέων Πολιτικών

Στο τρίτο μέρος της έρευνας, που αποτελείται από τις ερωτήσεις 12 έως 17, διερευνάται η βελτίωση των υφιστάμενων αλλά και η ανάπτυξη νέων πολιτικών. Και σε αυτή την ομάδα ερωτήσεων απάντησαν όλοι οι ερωτώμενοι.

Statistics							
		Ερώτηση 12	Ερώτηση 13	Ερώτηση 14	Ερώτηση 15	Ερώτηση 16	Ερώτηση 17
N	Valid	42	42	42	42	42	42
	Missing	0	0	0	0	0	0

Έτσι, στην ερώτηση 12 αναφορικά με το αν θα πρέπει να υπάρξουν ενέργειες / δράσεις από την ελληνική πολιτεία ώστε οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης και της Agenda 2030 να γίνουν γνωστοί και σαφείς, όλοι οι ερωτώμενοι συμφώνησαν ότι όντως οι στόχοι πρέπει να επικοινωνηθούν και να αποσαφηνιστούν οποιαδήποτε ζητήματα.

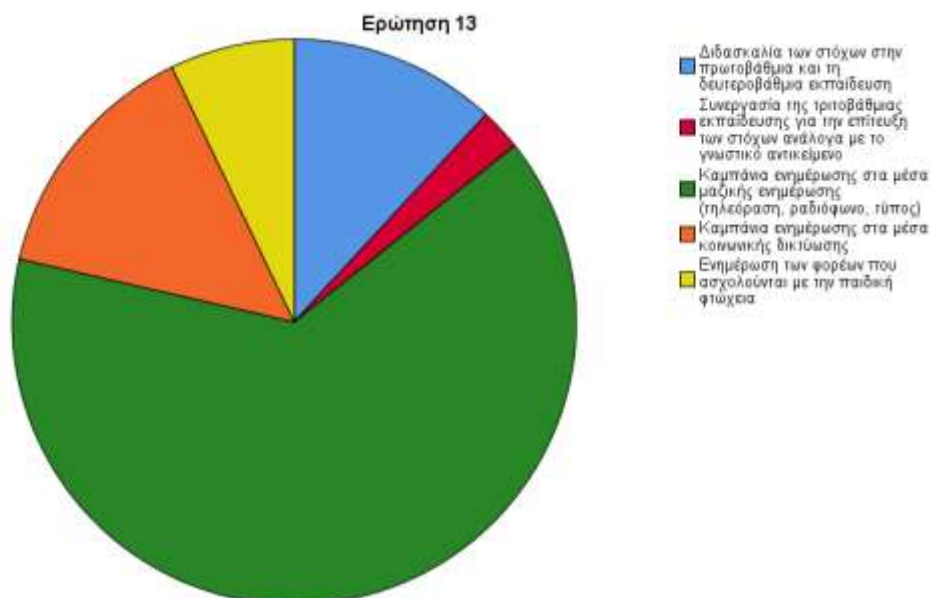
Ερώτηση 12: Ενέργειες / δράσεις από την ελληνική πολιτεία ώστε οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης και της Agenda 2030					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	42	100,0	100,0	100,0

Στην ερώτηση 13 σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους θεωρούν οι ερωτώμενοι ότι πρέπει να γίνει η ευαισθητοποίηση και η ενημέρωση των πολιτών για τις πολιτικές της Αειφόρου Ανάπτυξης, οι απαντήσεις ήταν οι εξής:

Ερώτηση 13: Τρόποι με τους οποίους πρέπει να γίνει η ευαισθητοποίηση και η ενημέρωση των πολιτών για τις πολιτικές της Αειφόρου Ανάπτυξης					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διδασκαλία των στόχων στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση	5	11,9	11,9	11,9
	Συνεργασία της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης για την επίτευξη των στόχων ανάλογα με το γνωστικό αντικείμενο	1	2,4	2,4	14,3

Καμπάνια ενημέρωσης στα μέσα μαζικής ενημέρωσης (τηλεόραση, ραδιόφωνο, τύπος)	27	64,3	64,3	78,6
Καμπάνια ενημέρωσης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης	6	14,3	14,3	92,9
Ενημέρωση των φορέων που ασχολούνται με την παιδική φτώχεια	3	7,1	7,1	100,0
Total	42	100,0	100,0	

Και απεικονίζονται ως εξής:

Όπως φαίνεται από το γράφημα, η πλειοψηφία των ερωτώμενων θεωρεί ότι πρέπει να υπάρξει καμπάνια ενημέρωσης για τις πολιτικές της Αειφόρου Ανάπτυξης από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Αυτή η μέθοδος ευαισθητοποίησης είναι γενικά η πιο κοινά χρησιμοποιούμενη και για άλλες καμπάνιες προκειμένου να ενημερωθεί το ευρύ κοινό.

Στην ερώτηση 14 για το αν οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι είναι σημαντικό ο οργανισμός τους να εφαρμόζει προγράμματα πρόληψης και καταπολέμησης της παιδικής φτώχειας στο πλαίσιο Εθνικών Στρατηγικών, οι απαντήσεις ήταν οι εξής:

Ερώτηση 14: Είναι σημαντικό ο οργανισμός σας να εφαρμόζει προγράμματα πρόληψης και καταπολέμησης της παιδικής φτώχειας στο πλαίσιο Εθνικών Στρατηγικών					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	1	2,4	2,4	2,4
	Ναι	40	95,2	95,2	97,6
	Δεν ξέρω	1	2,4	2,4	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

Στην ερώτηση 15 αναφορικά με την αναγκαιότητα να υπάρχει ειδικό κεφάλαιο για την παιδική φτώχεια στο σχέδιο δράσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη, όλοι οι ερωτώμενοι απάντησαν θετικά, γεγονός που τονίζει την άποψη όλων των φορέων για τη σπουδαιότητα της καταπολέμησης του φαινομένου της παιδικής φτώχειας.

Ερώτηση 15: Πρέπει να υπάρχει ειδικό κεφάλαιο για την παιδική φτώχεια στο σχέδιο δράσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ναι	42	100,0	100,0	100,0

Στην ερώτηση 16 σχετικά με το ποιος θα έπρεπε να εφαρμόσει και να χρηματοδοτήσει πολιτικές για την Αειφόρο Ανάπτυξη και την παιδική φτώχεια, οι απαντήσεις είναι οι εξής:

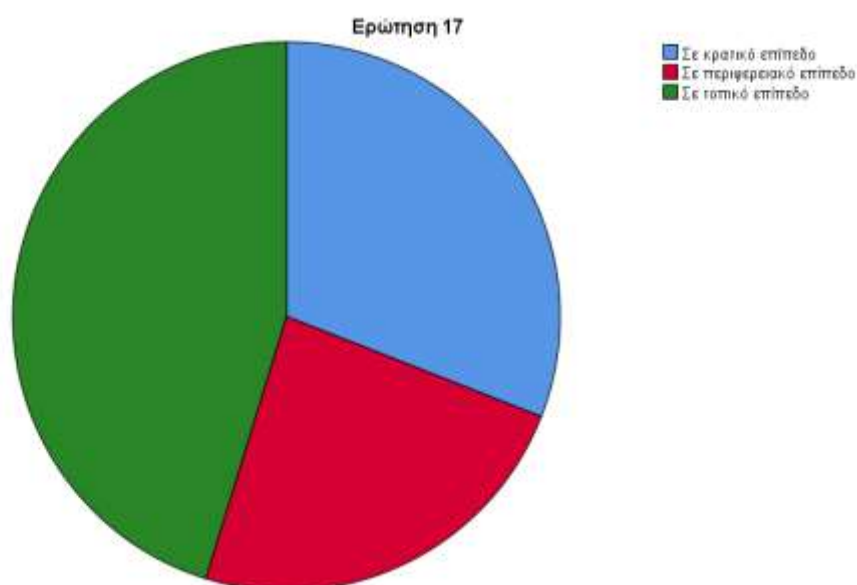
Ερώτηση 16: Ποιος πρέπει να εφαρμόσει και χρηματοδοτήσει πολιτικές για την Αειφόρο Ανάπτυξη και την παιδική φτώχεια					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Το κράτος	28	66,7	66,7	66,7
	Η περιφέρεια	8	19,0	19,0	85,7
	Οι δήμοι	6	14,3	14,3	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί ότι υπήρχαν επίσης οι επιλογές η εκκλησία και ΜΚΟ που ασχολούνται με την παιδική προστασία αλλά δεν επιλέχθηκαν από κανένα ερωτώμενο. Αυτό μπορεί να συμβαίνει προφανώς επειδή θεωρούν ότι οι πολιτικές πρέπει να εφαρμόζονται και να χρηματοδοτούνται από δημόσιους φορείς. Άλλωστε, η πλειοψηφία των ερωτώμενων θεωρεί πως οι πολιτικές πρέπει να εφαρμόζονται από την κεντρική εξουσία.

Στην τελευταία ερώτηση που είναι σχετική με το ποιος θα πρέπει να δημιουργήσει φορέα για την παιδική φτώχεια στο πλαίσιο σχεδίου για την Αειφόρο Ανάπτυξη, οι ερωτώμενοι θεωρούν τα εξής:

Ερώτηση 17: Ποιος θα πρέπει να δημιουργήσει φορέα για την παιδική φτώχεια στο πλαίσιο σχεδίου για την Αειφόρο Ανάπτυξη					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Σε κρατικό επίπεδο	13	31,0	31,0	31,0
	Σε περιφερειακό επίπεδο	10	23,8	23,8	54,8
	Σε τοπικό επίπεδο	19	45,2	45,2	100,0
	Total	42	100,0	100,0	

Και απεικονίζονται ως εξής:

Σχεδόν οι μισοί ερωτώμενοι θεωρούν πως η δημιουργία φορέα για την παιδική φτώχεια στο πλαίσιο σχεδίου για την Αειφόρο Ανάπτυξη πρέπει να γίνει σε τοπικό επίπεδο. Αυτό ίσως εξηγείται από το γεγονός ότι σε τοπικό επίπεδο είναι ευκολότερη η πρόσβαση των ωφελούμενων και ότι οι τοπικοί φορείς έχουν σαφέστερη εικόνα για τους πληθυσμούς που χρειάζονται υποστήριξη.

Συμπεράσματα

Είναι πλέον σαφές και κοινά αποδεκτό πως η φτώχεια έχει άμεσο αντίκτυπο σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής ενός ατόμου – οικονομικής,

κοινωνικής και ατομικής. Επίσης, το φαινόμενο της παιδικής φτώχειας υπάρχει τόσο ενδογενεακά όσο και διαγενεακά αφού, όπως έχει παρατηρηθεί, ένα άτομο που έχει μεγαλώσει σε συνθήκες φτώχειας δύσκολα μπορεί να απεμπλακεί από αυτές. Είναι δυνατό να συμβεί το αντίθετο μάλιστα να μεταβιβάσει τη φτώχεια και στις επόμενες γενιές. Σε αυτή τη βάση έχουν γίνει προσπάθειες σε διεθνές, ευρωπαϊκό αλλά και εθνικό επίπεδο για την καταπολέμησή της έως και την εξάλειψή της.

Από την άλλη πλευρά, η αποστολή της Αειφόρου Ανάπτυξης μέσω των τριών διαστάσεων της – οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική – είναι η εξάλειψη της φτώχειας γενικότερα και της παιδικής φτώχειας ειδικότερα. Όπως έχει αναλυθεί προηγουμένως, όλες οι διαστάσεις της Αειφόρου Ανάπτυξης αλληλοσυνδέονται και αλληλεπιδρούν ακόμα και στην αντιμετώπιση του φαινομένου της φτώχειας. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα και στις τρεις διαστάσεις της ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 επηρέασε σε σημαντικό βαθμό όλες τις χώρες παγκοσμίως – πλούσιες και φτωχές. Είναι άξιο προσοχής πως υπάρχουν παιδιά που διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας ενώ κατοικούν σε χώρες με υψηλό κατά κεφαλή ΑΕΠ. Η Αειφόρος Ανάπτυξη βρίσκει πρόσφορο έδαφος προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς της σε όλες τις χώρες ανεξαρτήτου οικονομικής ανάπτυξης.

Στην Ελλάδα, έχουν σχεδιαστεί και εφαρμοστεί εθνικές στρατηγικές και δράσεις για την καταπολέμηση της φτώχειας και για την επίτευξη των στόχων της Αειφόρου Ανάπτυξης. Επίσης, έχουν χρηματοδοτηθεί προγράμματα με κύριο γνώμονα την αντιμετώπιση της φτώχειας και των συνεπειών της. Παρόλα αυτά, ο κίνδυνος παιδικής φτώχειας κατατάσσει την Ελλάδα στην πέμπτη θέση για το 2020 σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης με ελαφρώς μειωμένα ποσοστά σε σχέση με το 2015.

Το ερευνητικό μέρος της εργασίας αυτή έδειξε ότι ενώ οι εμπλεκόμενοι φορείς γνωρίζουν για τις στρατηγικές και τα σχέδια δράσης παρόλα αυτά δεν χρηματοδοτούνται όλοι. Ακόμη, φαίνεται πως αν και υπάρχουν προγράμματα στήριξης της παιδικής ηλικίας και της οικογένειας, αυτά καλύπτουν τις ανάγκες σε κάποιο βαθμό. Είναι, επίσης, άγνωστο αν όλα τα παιδιά που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και αποστέρησης έχουν πρόσβαση στα προγράμματα αυτά.

Αυτό που είναι εξίσου σημαντική πληροφορία από το ερευνητικό μέρος είναι ότι όλοι οι φορείς θεωρούν πως η καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας θα πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα στο σχεδιασμό της κοινωνικής πολιτικής. Επιπροσθέτως, τονίζουν πως είναι αναγκαίο να δημιουργηθεί ειδικός φορέας για αυτό τον σκοπό. Άρα, οι στρατηγικές και οι δράσεις θα πρέπει να στοχεύουν με εξειδικευμένα μέτρα στην αντιμετώπιση του φαινομένου.

Προτάσεις

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα στοιχεία και τις πληροφορίες από την πρωτογενή και τη δευτερογενή έρευνα θα μπορούσαν να προταθούν οι εξής ενέργειες:

- Προτεραιότητα θα πρέπει να αποτελέσει η μέτρηση της παιδικής φτώχειας μέσω κατάλληλων δεικτών όπως επισημαίνουν άλλωστε και οι περισσότεροι οργανισμοί. Αυτό είναι το πρώτο και κύριο βήμα προκειμένου να καταγραφεί και να αποτυπωθεί η ακριβής κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα σήμερα και να σχεδιαστούν ανάλογες πολιτικές.
- Οι εμπλεκόμενοι φορείς θα πρέπει να ενημερωθούν και να συμμετέχουν ενεργά στη διαβούλευση και το σχεδιασμό πολιτικών για την αντιμετώπιση του φαινομένου της παιδικής φτώχειας.
- Σε κρατικό επίπεδο θα πρέπει να τεθούν σαφείς και ρεαλιστικοί στόχοι ως προς τη μείωση του ποσοστού των παιδιών που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας και να σχεδιαστεί η ανάλογη κοινωνική πολιτική.
- Σε περιφερειακό επίπεδο οι εμπλεκόμενοι φορείς θα πρέπει να είναι υπεύθυνοι για την υλοποίηση των δράσεων που έχουν σχεδιαστεί από το κράτος. Πάντα συνεργαζόμενοι με τους δήμους οι οποίοι βρίσκονται στην περιφέρειά τους θα πρέπει να έχουν μια σαφή εικόνα της κατάστασης που επικρατεί και εποπτεία ως προς την επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί.
- Σε τοπικό επίπεδο θα πρέπει να καταγραφούν οι πραγματικές ανάγκες της τοπικής κοινωνίας ώστε να υπάρξει στοχευμένη και εξειδικευμένη παρέμβαση για τα παιδιά σε κίνδυνο φτώχειας.
- Τα προγράμματα υποστήριξης οικογενειών θα πρέπει να έχουν οριζόντιο και κάθετο χαρακτήρα, ώστε να ενισχυθούν με πρόσθετα μέτρα οικογένειες με μεγαλύτερες ανάγκες.
- Οι υφιστάμενες πολιτικές για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας πρέπει να ενισχυθούν και να υποστηριχθούν με περισσότερους πόρους ώστε να μην αποκλείεται μεγαλύτερη ενίσχυση στα άτομα που χρήζουν περισσότερης βοήθειας.
- Δημόσιοι και ιδιωτικοί φορείς με κοινούς στόχους θα πρέπει να συνεργάζονται και να διασυνδέονται σε τοπικό επίπεδο προκειμένου να υπάρχει μια ολιστική προσέγγιση στην αντιμετώπιση του φαινομένου της παιδικής φτώχειας και όχι μεμονωμένες, αποσπασματικές δράσεις.
- Θα πρέπει να γίνει ενημέρωση σχετικά με τους στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης και του τρόπου με τον οποίο αλληλοεξαρτώνται οι τρεις διαστάσεις της. Έτσι, πρέπει να τονιστεί, μεταξύ άλλων, ότι η περιβαλλοντική υποβάθμιση

επηρεάζει άμεσα την ποιότητα ζωής και πλήττει οικονομικά τα άτομα τα οποία μπορεί να αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας εξαιτίας αυτής και να μην είναι σε θέση να εργαστούν. Είναι, όμως, πολύ πιθανό να συμβαίνει και το αντίστροφο.

- Προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης τα παιδιά θα πρέπει να έχουν ίση πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες και υπηρεσίες υγείας, στην εκπαίδευση, σε αξιοπρεπείς συνθήκες στέγασης και υγιεινής. Όποτε αυτό κρίνεται αναγκαίο θα μπορούσε να ενισχυθεί με την παροχή γευμάτων, σχολικών ειδών και ειδών υγιεινής.

Όλα τα παραπάνω στοχεύουν σε μια σφαιρική αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας και είναι άμεσα συνυφασμένα με τους στόχους της Αειφόρου Ανάπτυξης. Οι υφιστάμενες πολιτικές θα πρέπει να ενισχυθούν ενώ παράλληλα θα πρέπει να σχεδιαστούν νέες που θα θέτουν το παιδί στο επίκεντρο της προσοχής. Άλλωστε, μια οργανωμένη κοινωνία οφείλει να προστατεύει και να στηρίζει αυτούς που έχουν ανάγκη και να τους προσφέρει εξατομικευμένες υπηρεσίες μέσα από ένα πλέγμα υπηρεσιών προστασίας παιδιών και οικογενειών.

Βιβλιογραφικές Πηγές

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Aries, Ph. (1990) *Αιώνες παιδικής ηλικίας*, Αθήνα: Γλάρος
- ΑΡΣΙΣ (2020) *Σπάσε τον κύκλο της παιδικής εκμετάλλευσης: 10 πράγματα που πρέπει να ξέρεις για ένα παιδί που δουλεύει στο δρόμο*, Αθήνα: ΑΡΣΙΣ
- Γιοβάνογλου, Σ., Παπαδοπούλου, Ε., Παπαδοπούλου Σ. (2019) *Η μαθητική διαρροή στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση: περίοδος αναφοράς 2014-2017*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
- Cipolla M., C. (1988) *Η Ευρώπη πριν τη Βιομηχανική Επανάσταση: Κοινωνία και Οικονομία 1000-1700 μ.Χ.*, μτφρ. Σταμούλης Π., Αθήνα: Θεμέλιο
- Δασκαλάκης, Δ. (2009) *Εισαγωγή στη σύγχρονη κοινωνιολογία*, Αθήνα: Παπαζήση
- Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. (2014) *Συστάσεις της ΕΕΔΑ για την προστασία της παιδικής ηλικίας*. Αθήνα: ΕΕΔΑ
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2021) *Δελτίο Τύπου: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού για το Α' Τρίμηνο του 2021*, Πειραιάς: Ελληνική Στατιστική Αρχή
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2021) *Συνθήκες Διαβίωσης στην Ελλάδα_5.11.2021*, Πειραιάς: Ελληνική Στατιστική Αρχή
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2021) *Σύσταση (ΕΕ) 2021/1004 του Συμβουλίου της 14ης Ιουνίου 2021 για τη θέσπιση ευρωπαϊκής εγγύησης για τα παιδιά*, Λουξεμβούργο: Ευρωπαϊκή Ένωση
- Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2017) *Μείωση των ανισοτήτων με ειδική εστίαση στην παιδική φτώχεια: Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 24ης Νοεμβρίου 2015 σχετικά με τη μείωση των ανισοτήτων με ιδιαίτερη έμφαση στην παιδική φτώχεια (2014/2237(INI))*, Λουξεμβούργο: Ευρωπαϊκή Ένωση
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (2001) *Αειφόρος Ανάπτυξη της Ευρώπης για έναν καλύτερο κόσμο: Στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη*, Βρυξέλλες: 2001

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2018) *Θεματικό Ενημερωτικό Δελτίο Ευρωπαϊκού Εξαμήνου_«Κοινωνική Ένταξη»*, Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Ένωση
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2021) *Δελτίο Τύπου*, Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Ένωση
- Θωμόπουλος, Ε. (1982) *Προστασία του Ανηλίκου*, Μελέτη Ιστορική, Κοινωνική και Νομική, Αθήνα
- Καλογήρου, Σ., Τραγάκη, Α., Τσίμπος, Κ., Μουστάκη, Ε. (2011) *Χωρικές Ανισότητες Εισοδήματος, Ανάπτυξης και Φτώχειας στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κοινοφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση
- Κικίλιας, Η., Παπαλιού, Ο. & Φαγαδάκη, Ε. (2008) *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
- Márquez, F.G., Vīke-Freiberga, V., Ollila, J., Friis L., Koolhaas, R., Lambert, R., Monti, M., Münz, R., Νικολαΐδη, Κ., Notat, N., Schuster, W., Wałęsa, L. (2010) *ΕΓΧΕΙΡΗΜΑ «ΕΥΡΩΠΗ 2030» Προκλήσεις και ευκαιρίες – Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο από την Ομάδα Μελέτης για το μέλλον της ΕΕ με ορίζοντα το 2030*, Λουξεμβούργο: Ευρωπαϊκή Ένωση
- Messu, M. (2013) *Φτώχεια και αποκλεισμός στη Γαλλία, στο Αντιμέτωποι με τη φτώχεια*, επιμ. F.X. Merrien, μτφρ. Κορασίδου Μ., Αθήνα: Παπαζήση
- Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Συμβούλιο της Ευρώπης (2016) *Εγχειρίδιο σχετικά με την Ευρωπαϊκή νομοθεσία*, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- Παπαθεοδώρου, Χ., Δαφέρμος, Γ. (2010) *Δομές και τάσεις της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ, 1995-2008*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ
- Πέννα Β. (1999) *Βυζαντινοί θεσμοί*, στο Γάσπαρης Χ., Νικολούδης Ν., Πέννα Β., Ελληνική Ιστορία, Τόμος Β', Πάτρα: ΕΑΠ
- Σαρτζετάκης, Ε. & Παπανδρέου, Α. (2002). *Βιώσιμη ανάπτυξη: Οικονομική επιστήμη και Διεθνές Θεσμικό Πλαίσιο*, Αγορά Χωρίς Σύνορα, Τόμος 8
- Σούλης, Σ. (2015) *Εφαρμοσμένη Κοινωνική Πολιτική: Σχεδιασμός Υπηρεσιών Υγείας και Κοινωνικής Προστασίας*, Αθήνα: Παπαζήση

- Thompson, E.P. (2001). *Η παιδική εργασία*, στο Παιδική ηλικία, Δ. Μακρυγιάννη επ., Αθήνα: Νήσος
- Υπουργείο Ανάπτυξης & Ανταγωνιστικότητας. (2014) *Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης*, Αθήνα
- Υπουργείο Ανάπτυξης & Ανταγωνιστικότητας. (2021) *Εταιρικό Σύμφωνο Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Αθήνα
- Φασούλης, Β. (2015) *Τα Δικαιώματα του Παιδιού*, Αθήνα: Παπαζήση

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Archard, D. (2004) *Children: Rights and Childhood*, New York: Routledge
- Atkinson, B., A. & Marlier, E. (2010) *Income and living conditions in Europe*, Luxembourg: European Union
- Ayres, R.U., van den Berrgh, J.C., Gowdy J.M. (2001) *Weak vs strong sustainability: economics, natural sciences and consilience*, *Environmental Ethics*, 23(2):155-168
- Barbier, E.B. & Burgess J.C. (2017) *The Sustainable Development Goals and the systems approach to sustainability*, *Economics: The OpenAccess, Open-Assessment E-Journal*, 11 (2017-28): 1–22 , <https://dx.doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2017-28>
- Biggeri, M. & Ferrone, L. (2021) *Measuring Child Multidimensional Deprivation: A Sustainability Perspective*, *Sustainability*, 13, 3922, <https://doi.org/10.3390/su13073922>
- Beaudoin, S., M. (2007) *Poverty in World History*, Oxon: Routledge
- Ben-Eli, M. (2015) *Sustainability: Definition and five core principles a new framework the sustainability laboratory*, *Sustainability Science*, 13: 1337-1343
- Boltvinik, J. (2003) *Conceptos y medición de la pobreza. La necesidad de ampliar la Mirada*, *Papeles de Población*, 9(38): 9-25
- Chzhen, Y., Gordon, D., Handa, S. (2018) *Measuring Multidimensional Child Poverty in the Era of the Sustainable Development Goals*, *Child Indicator Resources*, 11:707-709, <https://doi.org/10.1007/s12187-017-9490-7>
- Cobbinah, B.P., Erdiaw-Kwasie, M.O., Amoateng, P. (2015) *Rethinking sustainable development within the framework of poverty and*

- urbanisation in developing countries*, Environmental Development 13:18-32, <https://doi.org/10.1016/j.envdev.2014.11.001>
- Goldman, M.J., De Pinho, J.R., Perry, J. (2013) *Beyond ritual and economics: Maasai lion hunting and conservation politics*, Fauna & Flora International, Oryx, 47(4): 490–500 <https://doi.org/10.1017/S0030605312000907>
- Corlett, A. (2019) *Wrong direction. Can Scotland hit its child poverty targets?*, United Kingdom: Resolution Foundation
- Costello E.J., Compton S.N., Keeler G., Angold A. (2003) *Relationships between poverty and psychopathology: a natural experiment*, JAMA, 290(15):2023-9 DOI: [10.1001/jama.290.15.2023](https://doi.org/10.1001/jama.290.15.2023)
- Cunningham, H. (1995) *Children and Childhood in Western Society Since 1500*, London & New York: Longman
- Danzinger, S. & Waldfogel, J. (2000) *Investing in children: What do we know? What should we do?*, London School of Economics, Centre for analysis of social exclusion, Paper 34
- Dornan, P. (2017) *Children, Poverty and the Sustainable Development Goals*, Children & Society, 11:157-165, <https://doi.org/10.1111/chso.12209>
- European Court of Auditors (2019) *Audit Preview: Child Poverty*, European Union
- Fossier R. (1970) *La terre et le homes en Picardie jusqu' a la fin du XIII siècle*, in *Revue d' histoire de l' Eglise de France*, tome 56: 139-142
- Geremek, B. (1994) *Poverty: A history*, Oxford: Blackwell Publishers
- Glavic, P. & Lukman R. (2007) *Review of sustainability terms and their definitions*, Journal of Cleaner Production, 15: 1875-1885
- Hallegatte, S., Bangalore, M., Bonzanigo, L., Fay, M., Kane, T., Narloch, U., Rozenberg, J., Treguer, D., Vogt-Schilb, A. (2016) *Shock waves: Managing the impacts of climate change on poverty*, Washington DC: World Bank Group
- Hallegatte, S., Fay, M., Barbier, E.B. (2018) *Poverty and climate change: introduction*, Environment and Development Economics, 23, 217–233, [doi:10.1017/S1355770X18000141](https://doi.org/10.1017/S1355770X18000141)

- Heywood, C. (2002). *A history of childhood*, Cambridge: Polity Press
- Hilden, M. & Rosenstrom, U. (2008) *The Use of Indicators for Sustainable Development*, *Sustainable Development*, 16: 237-240, DOI: 10.1002/sd.375
- Hodgson, D. (2009) *The Rise and Demise of Children's International Human Rights*, *Forum on Public Policy: A Journal of the Oxford Round Table*, 5(1), 1-17
- International Labour Organization & United Nations Children's Fund (2021) *Child Labour: Global Estimates 2020 – Trends and the Road Forward*, New York: ILO & UNICEF
- Kuruvilla, A. & Jacob, K., S. (2007) *Poverty, social stress & mental health*, *Indian Journal of Medical Research*, 126(4): 273-278.
- Lakner, C., Yonzan N., Mahler, D.,G., Aguilar R., A., C., Wu H., Fleury, M. (2020) *Updated estimates of the impact of COVID-19 on global poverty: The effect of new data*, World Bank Group, World Bank Blogs, (accessed on 1/12/2021)
- Lewis, O. (1966) *The culture of poverty*, *Scientific American*, 215(4): 19-25
- McKinney, S. (2014) *The relationship of child poverty to school education*, *Improving Schools*, 17(3): 203-216, <https://10.1177/1365480214553742>
- Mensah, J. (2019) *Sustainable Development: Meaning, history, principles, pillars and implications for human action: Literature review*, *Cogent Social Sciences*, 5(1): 1-21, <https://10.1080/23311886.2019.1653531>
- Murali, V. & Oyebode, O., A. (2004) *Poverty, social inequality and mental health*, *Advances in Psychiatric Treatment*, 10: 216-224
- Neumayer, E. (2001) *The human development index and sustainability – a constructive proposal*, *Ecological Economics*, 39:101-104
- O'Donnell, O., van Doorslaer, E., Wagstaff, A., Lindelow, M. (2008) *Analyzing Health Equity Using Household Survey Data : A Guide to Techniques and Their Implementation*, Washington, DC: World Bank
- Thevenon, A., Manfredi, Govind, Y., Klauzner, I. (2018) *Child Poverty in the OECD: Trends, determinants and policies to tackle it*,

OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 218, Paris: OECD, <https://dx.doi.org/10.1787/c69de229-en>

- Parris, T.M. & Kates, R.W. (2003) *Characterising and measuring sustainable development*. *Annu. Rev. Environ. Resour.*, 28: 559-86, <https://doi:10.1146/annurev.energy.28.050302.105551>
- Purvis, B., Mao Y., Robinson D. (2019) *Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins*, *Sustainability Science*, 14:681-695, <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0627-5>
- Ridge, T. (2002) *Childhood poverty and social exclusion: from a child perspective*, Bristol: Policy Press
- Sen, A. (1976) *Poverty: An ordinal approach to measurement*, *New Haven: Econometrica*, 44(2): 219-231
- Short, K., S. (2016) *Child Poverty: definition and measurement*, *Academic Pediatrics*, 16: 46-51
- Spangenberg, J.H. (2002) *Institutional Sustainability Indicators: An analysis of the institutions in Agenda 21 and a draft set of indicators for monitoring their effectivity*, *Sustainable Development*, 10: 103-115, DOI: [10.1002/sd.184](https://doi.org/10.1002/sd.184)
- Stoddart, M.C.J. (2011) *If we wanted to be environmentally sustainable, we'd take the bus: Skiing, mobility and the irony of climate change*, *Human Ecology Review*, 18(1):19-29
- Strezov, V., Evans A., Evans, T.J. (2017) *Assessment of the Economic, Social and Environmental Dimensions of the Indicators for Sustainable Development*, *Sustainable Development*, 25:242-245, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/sd.1649>
- Syrovatka, M., (2020) *Analysis on sustainability interpretations of the ecological footprint*, *Ecological Economics*, 169:1-10, <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.106543>
- Thomas, C.F. (2015) *Naturalizing Sustainability Discourse: Paradigm, Practices and Pedagogy of Thoreau, Leopold, Carson and Wilson*, Ph.D Thesis, Arizona: Arizona State University
- Townsend, P. (1987) *Deprivation*, *Journal of Social Policy*, Cambridge University Press, 16(2):125-146, <https://doi.org/10.1017/S0047279400020341>

- United Nations. (1993) *Report of the United Nations Conference on Environment and Development*, New York: United Nations
- United Nations. (1996) *Report of the World Summit for Social Development_1995_Copenhagen*, New York: UN publications
- United Nations Children’s Fund (UNICEF) & the Global Coalition to End Child Poverty_a. (2017) *A world free from child poverty*, New York: UNICEF
- United Nations Children’s Fund (UNICEF). (2017) *Annual Report 2016*, New York: UNICEF
- United Nations Children’s Fund (UNICEF). (2020) *A situation analysis of Children and Youth_Greece 2020*, Geneva: UNICEF
- United Nations Children’s Fund (UNICEF). (2021) *Deep Dive on Child Poverty and Social Exclusion in Greece*, Geneva: UNICEF Europe and Central Asia Regional Office
- United Nations Development Programme. (1997) *Human Development Report*, New York: Oxford University Press
- World Bank (2021) *Annual Report 2021: From Crisis to Green, Resilient and Inclusive Recovery*, Washington DC: The World Bank
- World Health Organization (2010) *The World Health Report: Health Systems Financing – The path to universal coverage*, Switzerland: World Health Organization

Διαδίκτυο

- <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20894&lang=en> (προσβάσιμο στις 11/3/2022)
- <https://www.eesc.europa.eu/el/sections-other-bodies/other/europe-2020-steering-committee> (προσβάσιμο στις 23/2/2022)
- <https://www.espa.gr/el/pages/staticESPA2014-2020.aspx> (προσβάσιμο στις 10/4/2022)
- <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2013/02/05/povertyreductioninpractice> (προσβάσιμο στις 5/5/2022)